

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Adam Hájek

Gender a právo

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Petr Agha LL.M., Ph.D.

Katedra politologie a sociologie

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 29. 8. 2023

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval/a samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 201 070 znaků včetně mezer.

V Českých Budějovicích dne 29. 8. 2023

Adam Hájek

Poděkování

Za cené rady a konzultace děkuji Mgr. Petru Aghovi LL.M., Ph.D. Za trpělivost a všestrannou podporu děkuji svým rodičům i prarodičům. Za pomoc s korekturou děkuji Mgr. et BcA. Monice Benákové, DiS. Za rady, diskuse i podporu děkuji MUDr. Kristýně Václavovské.

Obsah

1	Úvod	4
2	Teoretická východiska	9
2.1	Critical legal studies.....	9
2.1.1	Vznik CLS	10
2.1.2	Jednotící myšlenky	12
2.1.3	Rekapitulace CLS	14
2.2	Feminismus a právo	16
2.2.1	Tři generace feministické právní teorie	17
2.2.2	Tři dimenze feministické právní kritiky	23
2.2.3	Rekapitulace feministické právní kritiky.....	27
2.3	Gender, Butler a normy.....	27
2.3.1	Identita	28
2.3.2	Pohlaví a gender	29
2.3.3	Heterosexuální hegemonie	33
2.3.4	Rekapitulace Butler	38
3	Heterosexuální hegemonie v podání českých soudů	40
3.1	Snaha o depolitizaci politického	42
3.2	Pohlaví a gender v rozhodnutích soudů	48
3.3	Nucené sterilizace jako součást ústavního pořádku.....	56
3.4	Nebinarita jako bezvýchodná situace.....	61
4	Závěr.....	65
	Seznam zkratk.....	69
	Seznam použitých zdrojů	70

1 Úvod

Magnus Hirschfeld byl Židovský lékař, sexuolog a také bojovník za práva homosexuálů, trans*gender osob a žen, který v roce 1919 založil *Institut für Sexualwissenschaft* (Sexuologický výzkumný institut). Ten sloužil jako výzkumné centrum a současně bezpečné a komunitní místo pro homosexuály i transgender osoby.¹ V tomto institutu byla mimo jiné provedena i první zdokumentovaná změna pohlaví.² Obecně je Hirschfeldova práce na poli výzkumu zdraví LGBTQ+ lidí považována za jednu z nejvýznamnějších v 20. století.

S nástupem nacismu v Německu se ale Hirschfeld stal terčem řady útoků z důvodu svého Židovského původu, ale i kvůli svému aktivismu za dekriminálníci homosexuality.³ V roce 1933 došlo k zákazu knih se „sexuální tematikou“⁴ a gay skupin. V květnu 1933 byl Institut terčem útoku a následného rabování a pálení knih nezměrné akademické hodnoty týkající se výzkumu sexuality, medicíny, intersexuality či antropologie⁵ a do hořící hromady knih byla výstražně vhozena i bronzová busta Magnuse Hirschfelda.⁶

Gender znamená pro každého něco trochu odlišného, každý má nějakou představu, o tom, jaký by ten či onen gender měl být nebo co je esence takového genderu. Výraz gender je

-
- ¹ DJAJIC-HORVÁTH, Aleksandra. Magnus Hirschfeld: German physician. In: Encyclopedia Britannica [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Magnus-Hirschfeld>
 - ² První trans* ženou, která prošla kompletní změnou pohlaví byla česká rodačka Dora Rudolfa Richterová. In böhmischen Dörfern – Dora Richters Taufeintrag gefunden. In: Lili-Elbe-Bibliothek: Trans* Bücher und Filme [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://lili-elbe.de/blog/2023/04/dora-richter-taufeintrag/>.
 - ³ BAUER, Heike, ed. Burning Sexual Subjects: Books, Homophobia and the Nazi Destruction of the Institute of Sexual Science in Berlin. In: SMYTH, Adam a Gill PARTINGTON. Book Destruction from the Medieval to the Contemporary. 1. Velká Británie: Palgrave Macmillan, 2014, s. 17-33. ISBN 978-1-137-45429-4. Str. 18.
 - ⁴ Zakazování a omezování přístupu ke knihám se „sexuální tematikou“ můžeme vidět i v 21. století v USA. Viz MEEHAN, Kasey, Jonathan FRIEDMAN, Tasslyn MAGNUSSON a Sabrina BAËTA. Banned in the USA: State Laws Supercharge Book Suppression in Schools. PEN America [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://pen.org/report/banned-in-the-usa-state-laws-supercharge-book-suppression-in-schools/>.
 - ⁵ DJAJIC-HORVÁTH, Aleksandra. Magnus Hirschfeld: German physician. In: Encyclopedia Britannica [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Magnus-Hirschfeld>.
 - ⁶ BAUER, Heike, ed. Burning Sexual Subjects: Books, Homophobia and the Nazi Destruction of the Institute of Sexual Science in Berlin. In: SMYTH, Adam a Gill PARTINGTON. Book Destruction from the Medieval to the Contemporary. 1. Velká Británie: Palgrave Macmillan, 2014, s. 17-33. ISBN 978-1-137-45429-4. Str. 28.
Podobné zosobnění „pobuřujících“ názorů na gender můžeme vidět i dnes v užívání filosofa*ky Judith Butler jako symbolu úpadku genderového rámce a následného pálení tohoto symbolu. Viz JASCHIK, Scott. Judith Butler on Being Attacked in Brazil. In: Inside Higher Ed [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.insidehighered.com/news/2017/11/13/judith-butler-discusses-being-burned-effigy-and-protested-brazil>.

používán současně ve významu popisného pojmu, teorie (genderu), ale i politiky.⁷ Mnohoznačnost, neuchopitelnost, ale i současná potřeba a významnost pojmu gender veřejnou debatu o genderu nijak neusnadňují. I přes to je gender (a s ním často spojená sexualita) významnou identitární osou, na jejímž základě jsou přijímány zákony a utvářena společenská očekávání a tabu.

V současnosti se s debatami okolo genderu setkáme zejména při střetu „progresivního“ s „konzervativním“. V této debatě se z tohoto pojmu stala chiméra nabalených významů a už samotné užití *cizího*⁸ slova gender může být vnímáno jako kontroverzní.⁹ Tento ideový střet můžeme vnímat jako střet esencialismu pohlaví-genderu s něčím jiným – volnějším, subjektivnějším, fluidnějším chápáním genderu. Na genderové otázce je specifické zejména to, jakou vlnu nevole budí u zastánců „tradičních“ hodnot a „normálního“ světa. Odpor proti změnám v chápání genderu tak utváří spojení mezi demokratickými konzervativci s křesťanskými fundamentalisty a v některých případech s totalitními autoritáři až hlasitými fašisty.¹⁰

Od Východu na Západ můžeme vidět trend anti-LGTBQ+ nálad i legislativy, na což upozorňuje mimo jiné i Judith Butler.¹¹ Maďarsko v červnu 2020 přijalo zákon zakazující přítomnost gay lidí v edukačních materiálech a mediích určených dětem pod 18 let.¹² Dánský parlament v roce 2021 přijal nařízení kritizující „excesivní aktivismus“ zejména ve společenských vědách (zahrnující výzkum na poli gender studies, postkoloniálních studií či kritické rasové teorie).¹³ Rumunko v roce 2020 přijalo zákon zakazující všem školám „šíření

⁷ BUTLER, Judith. Gender in Translation: Beyond Monolingualism. PhiloSOPHIA [online]. 2019, 9(1), 1-25 [cit. 2023-08-21]. ISSN 2155-0905. Dostupné z: doi:10.1353/phi.2019.0011. Str. 11.

⁸ BUTLER, Judith. Gender in Translation: Beyond Monolingualism. PhiloSOPHIA [online]. 2019, 9(1), 1-25 [cit. 2023-08-21]. ISSN 2155-0905. Dostupné z: doi:10.1353/phi.2019.0011. str. 5.

⁹ Výraz gender použitý v Istanbulské úmluvě se například nelíbí senátorovi Zdeňku Hrabovi. Viz HRABA, Zdeněk. ISTANBULSKÁ ÚMLUVA: Ďábel je ale skrytý v detailu. In: Neviditelný pes [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: https://neviditelnypes.lidovky.cz/politika/istanbulska-umluva-dabel-je-ale-skryty-v-detailu.A230623_204545_p_politika_nef.

¹⁰ BUTLER, Judith. Why is the idea of ‘gender’ provoking backlash the world over? In: The Guardian [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/us-news/commentisfree/2021/oct/23/judith-butler-gender-ideology-backlash>

¹¹ BUTLER, Judith. Why is the idea of ‘gender’ provoking backlash the world over? In: The Guardian [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/us-news/commentisfree/2021/oct/23/judith-butler-gender-ideology-backlash>

¹² RANKIN, Jennifer. Hungary passes law banning LGBT content in schools or kids’ TV. In: The Guardian [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2021/jun/15/hungary-passes-law-banning-lgbt-content-in-schools>

¹³ GOLDSCHMIDT PEDERSEN, Ludvig. The Academic Culture War Comes to Denmark. In: Jacobin [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://jacobin.com/2021/06/denmark-parliament-motion-research->

teorií a názorů na genderovou identitu, podle nichž gender není odvozen od biologického pohlaví“.¹⁴ V Polsku se některé oblasti prohlásily za „LGBT-free“.¹⁵ Napříč státy USA byl předložen rekordní počet anti-LGBT zákonů.¹⁶ V Rusku bylo zakázáno šíření informací o „netradičních sexuálních vztazích“ v Rusku.¹⁷ Poslanci*kyně Spojeného království uvažují o redefinici samotného pojmu „pohlaví“ v jejich Antidiskriminačním zákoně (*Equality Act 2010*) tak, aby znamenal výhradně „biologické pohlaví“, což by mohlo mít škodlivý dopad na životy trans* lidí.¹⁸ I v českém veřejném prostoru můžeme vidět vliv anti-gender hnutí na veřejné dění, jak v sérii článků zmapovali*y Magdalena Dušková, Eliška Koldová a Jan Kašpárek.¹⁹

Gender a s ním spojená sexualita jsou historicky jedny ze základních kamenů diskriminace a podnětů k násilí. Člověk by se neměl muset obávat diskriminace nebo násilí z důvodu své prezentace, genderu, lásky či těla. Snahy o kontrolování „správnosti“ genderu a „žádoucí“ sexuality jsou znakem totalitních režimů.²⁰ Nelze než souhlasit s Judith Butler, když říká, že *útok na svobodu genderu je útokem na demokracii*.²¹

fields-academic-freedom-feminism-postcolonial-migration-race-studies

¹⁴ TIDEY, Alice. Romania gender studies ban: Students slam new law as going 'back to the Middle Ages'. Euronews [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.euronews.com/my-europe/2020/06/17/romania-gender-studies-ban-students-slam-new-law-as-going-back-to-the-middle-ages>.

Zákon byl následně zrušen Rumunským Ústavním soudem. Viz Romanian Constitutional Court Strikes Down Law Prohibiting Gender Theory in Education. The Deaconess Foundation [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.hdl.fi/en/blog/romanian-constitutional-court-strikes-down-law-prohibiting-gender-theory-in-education/>.

¹⁵ LGBT-free zone. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2023-08-27]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/LGBT-free_zone#cite_note-8

¹⁶ CHOI, Annette. Record number of anti-LGBTQ bills have been introduced this year. CNN [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://edition.cnn.com/2023/04/06/politics/anti-lgbtq-plus-state-bill-rights-dg/index.html>

¹⁷ Stovka lidí se na protest líbala před ruskou ambasádou. Aktuálně.cz [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/regiony/praha/stovka-lidi-protestovala-pred-ruskou-ambasadou-libanim/r~8ce2d3d4189511e3b9570025900fea04/>

¹⁸ What would changing the Equality Act mean for trans people and single-sex spaces? In: The Guardian [online]. [cit. 2023-08-27]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/law/2023/apr/05/what-would-changing-the-equality-act-mean-for-trans-people-and-single-sex-spaces>

¹⁹ DUŠKOVÁ, Magdalena, Eliška KOLDOVÁ a Jan KAŠPÁREK. Mezi bohem a ultrapravicí. In: Deník Alarm [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/mezi-bohem-a-ultrapravicí/>

²⁰ Srov. Znaky č. 5 a 12 Ur-Fašismu. ECO, Umberto. Ur-Fascism. The New York Review of Books [online]. 1995, XLII(11) [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/umberto-eco-ur-fascism>. K vymazané LGBTQ+ historii holokaustu viz CARLO, Andrea. Why It Took Decades for LGBTQ Stories to Be Included in Holocaust History. TIME [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://time.com/5953047/lgbtq-holocaust-stories/>

²¹ BUTLER, Judith. Berkeley professor explains gender theory | Judith Butler. In: YouTube [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=UD9IOIUR4k>

Problémy současného pojetí genderu a pohlaví dobře ilustruje právní úprava postavení trans* osob. Ta vychází z hlubších představ o pohlaví, genderu, sexualitě a tělech a s nimi spojenými rolemi a stereotypy. Uvolnění této svazující genderové rigidity a změna v uvažování o genderu není ku prospěchu pouze trans* osobám, ale i cis lidem. Společenská očekávání týkající se chování, podoby těl, výchovy dětí, společenského soužití, touhy, lásky, oblékání, účesů, chůze, manýrismů, volnočasových aktivit atd. pramenící z „objektivního“ pohlaví nás uzavírá do škatulek, do genderového vězení.

V první části představím teoretická východiska pro celý tento text. Představím myšlenky Critical Legal Studies a na ně navazující myšlenky feministé kritiky práva. To doplním o teoretický základ gender studies, zabývající se heteronormativitou a genderem, zejména práci Judith Butler.

V druhé části přiblížím problematiku heteronormativní hierarchie (nebo jak říká Judith Butler heterosexuální hegemonie) zakódované v současném právním systému na příkladu soudních rozhodnutí týkajících se pojetí pohlaví (a genderu) a podmínek změny pohlaví (genderu). Ukážu, jakým způsobem soudy pracují s termínem pohlaví a že v důsledku vede takové uvažování k regulování lidí nespádajících do heterosexuální matrice a vynucování heteronormativity. Jedná se konkrétně o rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR, č. j. 2 As 199/2018 – 37, a o plenární náleží Ústavního soudu, sp. zn. Pl. ÚS 2/20.

Poslední úvodní poznámka je k jazyku, jaký jsem pro tuto práci zvolil. Snažil jsem se o to, aby tento text byl po obsahové stránce, pokud možno, co nejvíce inkluzivní a respektující různých identit a rád bych tak činil i v rámci formy.

Řešil jsem asi tři hlavní aspekty (českého) jazyka. Zaprvé vyjádření inkluzivity na místo klasického generického maskulina – v současné době se ustavuje usus, že tam, kde je to trochu možné, se používá existující české slovo ve středním rodě. Typicky jde o studentstvo vs. studenti nebo autorstvo vs. autoři. Dále koncovky i/y, které jsou ovlivněny rodem podmětu. Genderické maskulinum se propíjí i do podoby přísudku ve větě a stačí jediný muž ve skupině 20 lidí, aby změnil celou gramatickou stavbu věty. A třetím problémem bylo respektování nebinárních identit některých autorů*rek, kteří typicky používají zájmena they/them, pro které nemáme (hezky) český ekvivalent.

Jako nejschůdnější variantou inkluzivního jazyka se mi v současnosti jeví používání pro všechny výše uvedené případy znaku hvězdičky „*“, který s sebou nese inkluzivní význam. Do jisté míry lze znak hvězdičky chápat jako širší a inkluzivnější variantu lomítka, které implikuje dvě varianty.²² K tomuto rozhodnutí jsem přistoupil z toho důvodu, že jsem přesvědčen, že jazyk a jak ho používáme formuje naše smýšlení o daných věcech. Pokud vytlačujeme nějaké subjekty z jazyka, vytlačujeme je i z rámce “srozumitelnosti”.

Jak poznamenává Judith Butler, stylistika ani gramatika nejsou politicky neutrální.²³ Monique Wittig zase argumentuje, že gender je naturalizován skrze gramatická pravidla a Butler dodává, že pokud chceme změnit podstatu genderu na epistemické úrovni, musíme počítat i s bojem proti gramatickým normám, nejen těm společenským.²⁴

²² V němčině se podobným způsobem začíná využívat znaku podržítka.

²³ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. 2. New York: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-38955-6. Str. xix.

²⁴ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. 2. New York: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-38955-6. Str. xx.

2 Teoretická východiska

2.1 Critical legal studies

Definovat, co vůbec je Critical Legal Studies – kritická právní studia (dále jen “CLS”²⁵), není nijak jednoduché. Tradičně se o CLS mluví, jako o intelektuálním hnutí v právní teorii²⁶, které spojuje autory*ry s levicovým smýšlením. Nelze ovšem mluvit o organizovaném hnutí, které by mělo svůj koherentní program nebo vnitřní organizační struktury. Pro tak diverzní skupinu autorů*rek je nemožné najít jedno shrnující označení nebo jednotící popis a jak píše Martin Škop, spíš, než o skutečný popis se pak jedná o snahu nalézt arbitrární řád tam, kde není.²⁷

Názorovou diverzitu, ale i společná témata můžeme ukázat na tom, jak různí prominentní CLS autoři popisují samotné hnutí. Mark Tushnet, jeden ze zakladatelů CLS, charakterizuje CLS jako *místo* – místo, kam mohou přijít lidé s různými²⁸ politickými názory za účelem politického vzdělávání a společných aktivit. Slovo *místo* plní úlohu metafory – bylo by možné říct, že CLS je forma sebeurčení, kterým autorky*ři dávají najevo sympatie k jistým (velmi často levicovým) hodnotám a politickému směřování.²⁹ Peter Gabel je přesvědčen, že *CLS bylo vždy v podstatě duchovním podnikem [enterprise], který se snažil osvobodit právo a právní vědu, a právní výklad z jeho sebereferenčních, kruhových a ideologických okovů*³⁰ a současně se jednalo o sdílenou představu světa, v němž se k sobě lidé chovají s opravdovou rovností, úctou, láskou a laskavostí a ve kterém se lidé navzájem vnímají jako plnohodnotné lidské bytosti.³¹ Pro Alana Hunta bylo definující, že CLS bylo první otevřeně politicky levicové hnutí v právní teorii v USA.³² Jinde také říká, že primární charakteristikou kritické právní teorie spočívá v trvání na tom, že je možné a nezbytné přemýšlet o právu *jinak*.³³ Roberto M. Unger vidí v CLS hnutí, které podrylo ústřední

²⁵ Marks Tushnet nebo Jeremy Paul ve svých některých textech používají pouze “cls” (malými písmeny) pro vyjádření toho, že o nemluví o hnutí jako takovém, ale o kritické právní vědě, kde “kritické právní” jsou klasická přídavná jména. Jak píše M. Tushnet “[t]ypografie může vyvolávat pocit, co je v právní vědě běžné a co výjimečné.” in TUSHNET, Mark. Critical Legal Studies: A Political History. *The Yale Law Journal*. 1991, 100(5), 1515–1544. ISSN 00440094. Dostupné z: doi:10.2307/796697. Str. 1516. Ačkoliv tento přístup chápu a v jádru s ním souhlasím, v zájmu přehlednosti budu psát “CLS”.

²⁶ Jedna z nejvýraznějších knih, které toto hnutí vyprodukovalo, je právě *The Critical Legal Studies Movement* od Roberta M. Ungera.

²⁷ ŠKOP, Martin. *Critical Legal Studies* [online]. [cit. 2022-10-31]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/law/jaro2020/MVV012468K/um/Skop_Martin_Critical_Legal_Studies.pdf?lang=cs. Str. 2.

²⁸ Slovem různými, ale M. Tushnet nemyslí jakékoliv názory. Má tím na mysli spíše různé “levicové” názory.

²⁹ TUSHNET, Mark. Critical Legal Studies: A Political History. *The Yale Law Journal*. 1991, 100(5), 1515–1544. ISSN 00440094. Dostupné z: doi:10.2307/796697. Str. 1515

³⁰ GABEL, Peter. Critical Legal Studies as a Spiritual Practice. *Pepperdine Law Review* [online]. 2009, 36(5), 515–533 [cit. 2022-11-09]. Dostupné z: <https://digitalcommons.pepperdine.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1096&context=plr>. Str. 515.

³¹ Tamtéž. Str. 515.

³² HUNT, Alan. The Theory of Critical Legal Studies. *Oxford Journal of Legal Studies*. 6(1), 1–45. Str. 1

³³ HUNT, Alan. The Critique of Law: What Is 'Critical' about Critical Legal Theory?. *Journal of Law and Society*.

představy tehdejší mainstreamové právní vědy a představilo novou koncepci práva.³⁴ Duncan Kennedy a Karl E. Klare se v jejich společném textu věnovaném bibliografii CLS textů vědomě o definování CLS ani nepokoušejí a pouze konstatují, že se CLS obecně zabývá vztahem právní vědy a praxe k boji za vytvoření humánnější rovnostářské a demokratické společnosti.³⁵

2.1.1 Vznik CLS

Hnutí CLS navazuje na tradici právního realismu, myšlenkového směru 30. let dvacátého století v USA, který bojoval proti tehdejšímu mainstreamovému formalismu a konceptualismu. Realisté argumentovali, že každý spor je řešen v kontextu jednotlivých práv obou stran, práv, ze kterých soud následně vybírá, které převáží. Realisté argumentovali, že se nejedná o mechanické nebo neutrální rozhodování, ale spíše o morální a politické.³⁶ Právní realisté vnímají a analyzují vnitřní nekohorenci právního řádu a neurčitost právních předpisů. CLS ale jde dál a argumentuje, že právo je jen politika v jiném kabátu. Právo pak působí jako nástroj útlaku navržený tak, aby vytvořil iluzi férovosti, zatímco bude legitimizovat společenskou hierarchii.³⁷

Mark Tushnet označuje CLS za “přímého potomka právního realismu a hnutí law-and-society.” Protože podobně jako tyto dva směry útočí CLS zleva na samolibost středu [hlavního proudu právního myšlení], popírá, že by právo bylo autonomní, trvá na rozporech v právním myšlení a na tom, že právo je seberozporující.³⁸

Řada zakládajících autorů tohoto hnutí byla studenty právnických fakult během Afroamerického hnutí za občanská práva a hnutí proti válce ve Vietnamu během 60. let 20. století.³⁹ Nelze se tak divit, že CLS samo o sobě je rámováno těmito formativními a éru-definujícími událostmi.

Určit moment vzniku *místa* CLS je podle Marka Tushneta jednoduché. Popisuje, jak se David Trubek začátkem roku 1976 vrátil z Cambridge, kde se setkal s Duncanem Kennedym.

1987, 14(1), 5-19. ISSN 0263323X. Dostupné z: doi:10.2307/1410293. Str. 6.

³⁴ UNGER, Roberto Mangabeira. *The Critical Legal Studies Movement*. Harvard University Press, 1986. ISBN 0-674-17736-3. Str. 1.

³⁵ KENNEDY, Duncan a Karl E. KLARE. A Bibliography of Critical Legal Studies. *The Yale Law Journal*. 1984, 94(2), 461-490. Str. 461.

³⁶ RUSSELL, J. Stuart. The Critical Legal Studies Challenge to Contemporary Mainstream Legal Philosophy. *Ottawa Law Review*. 1986, 18(1), 1-24. Str. 6.

³⁷ ANDERSON, Jerry T. Law School Enters the Matrix: Teaching Critical Legal Studies. *Journal of Legal Education*. 2004, 54(2), 201-215. Str. 201.

³⁸ TUSHNET, Mark. Critical Legal Studies and Constitutional Law: An Essay in Deconstruction. *Stanford Law Review*. 1984, 36(1/2), 623-647. ISSN 00389765. Dostupné z: doi:10.2307/1228693. Str. 626.

³⁹ HUTCHINSON, Allan C., ed. *Critical Legal Studies*. 1. USA: Rowman & Littlefield Pub, 1989. ISBN 0-8476-7532-1; str. 2.

Společně se shodli, že napříč právní vědou se začínaly vyskytovat texty, které se zabíraly podobnými kritickými tématy.⁴⁰ Tato trojice společnými silami, za účelem dostat toto podobně smýšlející autorstvo na jedno místo a zviditelnění jejich myšlenek, uspořádala na jaře roku 1977 The Conference of Critical Legal Studies ve městě Madison na University of Wisconsin. Mezi účastníky byli jak studenti, učitelé, tak i praktikující právníci nebo sociální teoretikové.⁴¹ Ačkoliv cílem konference bylo pozvat podobně smýšlející teoretiky*ičky, tak to neznamená, že by zazněly pouze uniformní názory, ba naopak – diverzita byla CLS vlastní už v jeho počátcích.

Duncan Kennedy a David Trubek při formování konference CLS byli odpůrci “vědeckého” (ortodoxního) marxismu a jeho teorie (nad)hodnoty. Duncan Kennedy z Marxe částečně vycházel, ale jeho texty jsou vnímány spíše za “kritickou” nebo “revizionistickou” odnož marxismu. David Trubek byl skeptikem k pozitivní a progresivní roli práva, ale nikdy nezanevřel na společenské vědy a hodně vycházel z Weberovské sociologie. Intelektuální dynamiku tohoto dua záhy doplnil z počátku “vědecký/ortodoxní” marxista Mark Tushnet.⁴²

Na těchto třech otcích zakladatelích můžeme vidět tři základní myšlenkové proudy, které se propsaly i do samotného hnutí: (i) Frankfurtskou (kritickou) školu; (ii) vědecký/ortodoxní marxismus a (iii) perspektiva Law and Social Science.⁴³ Později můžeme sledovat vývoj v myšlení autorstva, které řadíme do mlhavé kategorie CLS. Autorky*ři začínají využívat nástrojů strukturalismu, neostrukturalismu a dekonstrukce, kdy se začínají kromě práva jako takového soustředit také na jazyk, jakým je právo napsáno.⁴⁴ Současně můžeme u některých autorů pozorovat, jak se vytrácí politický náboj prvotních CLS textů a Jiří Přibáň dodává, že podobně jako u jiných společenských věd dochází i v textech CLS k tzv. postmodernímu obratu např. k upuštění od velkých a univerzálních narativů, ke konci subjektu a k rozpadu legitimizujících procesů ve společnosti a tento postmoderní přístup postupem času začal v textech CLS dominovat na úkor původně politizovaného jazyka textů dřívějších.⁴⁵

⁴⁰ TUSHNET, Mark. Critical Legal Studies: A Political History. *The Yale Law Journal*. 1991, 100(5), 1515-1544. ISSN 00440094. Dostupné z: doi:10.2307/796697. Str. 1523.

⁴¹ HUTCHINSON, Allan C., ed. *Critical Legal Studies*. 1. USA: Rowman & Littlefield Pub, 1989. ISBN 0-8476-7532-1; str. 2.

⁴² SCHLEGEL, John Henry. Notes Toward and Intimate, Opinionated, and Affectionate History of the Conference on Critical Legal Studies. *Stanford Law Review* [online]. 1984, 36, 391 - 411 [cit. 2022-11-12]. Dostupné z: https://digitalcommons.law.buffalo.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1456&context=journal_articles. Str. 394.

⁴³ RUSSELL, J. Stuart. The Critical Legal Studies Challenge to Contemporary Mainstream Legal Philosophy. *Ottawa Law Review*. 1986, 18(1), 1-24. Str. 4-5.

⁴⁴ ŠKOP, Martin. *Critical Legal Studies* [online]. [cit. 2022-10-31]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/law/jaro2020/MVV012468K/um/Skop_Martin_Critical_Legal_Studies.pdf?lang=cs. Str. 9-10.

⁴⁵ PŘIBÁŇ, Jiří. Paradigmatická napětí v tzv. kritické právní vědě a hnutí critical legal studie. *Právník*. 1993,

2.1.2 Jednotící myšlenky

V takové názorové pluralitě, která je pro CLS definující, bude jakékoliv škatulkování od počátku spíše arbitrární. Jako červenou nití jsou CLS texty protkané společnými (vágně levicovými a egalitářskými) cíli, používanými kritickými metodami a jednotícími myšlenkami, které se v různých textech znovu a znovu objevují.

CLS stojí z velké části na kritice zajetých pořádků a je definováno zejména tím, co není – liberálním mainstreamem (establishmentem). Kritika spočívala na několika opakujících se bodech. Právo, v představách liberalismu, je idealizováno a v této idealizované představě je neutrálním nástrojem, jehož zákonitosti lze vědecky zkoumat. Takové právo propůjčuje legitimitu ideologii a nastavení společnosti – statusu quo. Ač politické, slouží právo jako nástroj depolitizace tím, že zahaluje politický náboj společenského uspořádání do neutrálního jazyka zákonů. Systém práva svojí neutrální a zdánlivě objektivní povahou legitimizuje společenské hierarchie, které CLS vnímá jako nelegitimní.⁴⁶ Právní systém je tak vnímán jako přirozený⁴⁷ a není tak zapotřebí lidského přičinění, jelikož výsledek sporu byl rozhodnut neutrálními vahami Spravedlnosti. Společnost a její hierarchie byly vytvořeny lidmi a je tedy možné, aby je lidé změnili. Představa o neutralitě práva ale dělá společnost systémově neměnitelnou, maximálně ji lze lehce ladit, ale nijak radikálně.⁴⁸ Některé*ří autorky*ří CLS argumentují, že *“obecný jazyk práva, jeho formální struktury a neosobnost ve skutečnosti zatemňují sociální a politické nerovnosti a nespravedlnosti”*.⁴⁹

Dalším terčem kritiky byla inherentní neurčitost (*indeterminacy*) práva. Právo a právní principy mají být natolik abstraktní a vágní, že je možné racionálním postupem dojít k velmi odlišným, až opačným, výkladům.⁵⁰ Peter Gabel uvádí příklad na nacistickém Německu. Argumentuje, že původně konvenční liberální právní doktrína byla nacisty a jejich soudci “reinterpretována” tak, aby sloužila nacistické ideologii, aniž by v mnoha případech bylo třeba

132(7), 549–566. ISSN 0231-6625. Str. 550-551.

⁴⁶ ŠKOP, Martin. *Critical Legal Studies* [online]. [cit. 2022-10-31]. Dostupné z:

https://is.muni.cz/el/law/jaro2020/MVV012468K/um/Skop_Martin_Critical_Legal_Studies.pdf?lang=cs. Str. 8.

⁴⁷ TUSHNET, Mark. Critical Legal Studies: A Political History. *The Yale Law Journal*. 1991, 100(5), 1515 - 1544. ISSN 00440094. Dostupné z: doi:10.2307/796697. Str. 1526

⁴⁸ KAIRYS, David, ed. *The Politics of Law: A Progressive Critique*. 2. USA: Pantheon Books, 1990. ISBN 0-679-73161-X. Str. 5.

⁴⁹ PŘIBÁŇ, Jirí. Kritická právní věda a sociologie práva. *Právník*. 2001, 140(12), 1211–1225. ISSN 0231-6625. Str. 1224.

⁵⁰ GABEL, Peter. Critical Legal Studies as a Spiritual Practice. *Pepperdine Law Review* [online]. 2009, 36(5), 515 - 533 [cit. 2022-11-09]. Dostupné z: <https://digitalcommons.pepperdine.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1096&context=plr>. Str. 516.

měnit samotnou literu zákona. Právní institut “dobré víry” v nájemním vztahu byl najednou interpretován tak, aby nebránil jinak nezákonným vystěhováním Židů, jelikož byli nepřáteli Německého lidu.⁵¹ Nejen dobrá víra, ale i další instituty, se kterými právo a právní teorie pracuje jako spravedlnost, veřejný zájem, přirozené právo nebo svoboda nemají inherentně žádný význam a mohou tak nabírat různé významy v různých kontextech.⁵² Apriorní neurčitost práva zvyšuje zájem zájmových skupin na možnosti ovlivňování jejich výkladu.⁵³

Výše uvedené kritiky pak většinu autorstva CLS často vedou k jednomu závěru – “právo je politika”.⁵⁴ Mark Tushnet dokonce v jednom svém textu považuje tohle přesvědčení za tu jednotící myšlenku pro celé *místo* CLS.⁵⁵

Právo je třeba vnímat jako neodmyslitelně spjaté se společností. Analýzy, které právo považují za odtržené od společnosti, opomíjejí, že právo je složeno ze soudních a legislativních rozhodnutí a právních teorií vytvořených lidmi. Právo není *nalézáno*, ale je *vytvářeno*, a proto je třeba citlivě vnímat lidi, jež právo vytváří nebo o právu rozhodují. Zákonodárci*kyně ani soudci*kyně nejsou roboti. Jsou to (jen) lidé jako všichni ostatní s vlastní výchovou a socializací, zkušenostmi, předsudky, politickými představami, strachy a sny. Současně jsou to ale lidé jejichž životní zkušenost je často velmi podobná. Často jsou jejich specifická rodinná zázemí, socializace a zkušenosti obdobné. Podobně jako rasa, orientace, věk nebo gender. Není třeba je přesvědčovat nebo (konspiračně) kontrolovat. Oni*y jsou na svých pozicích právě proto, že je není třeba kontrolovat, jelikož sami udržují “nelegitimní hierarchie”⁵⁶ v chodu svými vlastními rozhodnutími z vlastního přesvědčení, čímž se jen umocňuje jejich legitimitační efekt a předpokládaný dojem neutrality.⁵⁷

⁵¹ GABEL, Peter. Critical Legal Studies as a Spiritual Practice. *Pepperdine Law Review* [online]. 2009, 36(5), 515 - 533 [cit. 2022-11-09]. Dostupné z:

<https://digitalcommons.pepperdine.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1096&context=plr>. Str. 516.

⁵² ŠKOP, Martin. *Critical Legal Studies* [online]. [cit. 2022-10-31]. Dostupné z:

https://is.muni.cz/el/law/jaro2020/MVV012468K/um/Skop_Martin_Critical_Legal_Studies.pdf?lang=cs. Str. 12.

⁵³ Mark Tushnet ve svém textu připomíná práci Mortona Horwitze, který studoval americké právo druhé poloviny 19. století a přichází se závěrem, že soudní rozhodování mělo velký vliv na korporatizaci a industrializaci USA podobně jako legislativa. TUSHNET, Mark. Critical Legal Studies: An Introduction to its Origins and Underpinnings. *Journal of Legal Education*. 1986, 36(4), 505-517. Str. 506.

⁵⁴ Pro bližší rozbor samotného termínu *politika* a s tím spojenou inherentní političností soudů viz VIKARSKÁ, Zuzana. Politická role soudů a soudců v evropském a srovnávacím kontextu [online]. Praha, 2018 [cit. 2023-01-07]. Dostupné z:

<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/108270/150042949.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Disertační práce. Univerzita Karlova. Str. 47-64.

⁵⁵ TUSHNET, Mark. Critical Legal Studies: A Political History. *The Yale Law Journal*. 1991, 100(5), 1515 - 1544. ISSN 00440094. Dostupné z: doi:10.2307/796697. Str. 1517.

⁵⁶ KENNEDY, Duncan. The Structure of Blackstone's Commentaries. *Buffalo Law Review*. 1979, 28(2). Str. 212.

⁵⁷ KAIRYS, David, ed. The Politics of Law: A Progressive Critique. 2. USA: Pantheon Books, 1990. ISBN 0-679-

Martin Škop ve svém textu shrnujícím CLS píše, že cílem kritických právních studií bylo především upozornit na problémy marginalizovaných a vyloučených sociálních skupin, *kteřé propadly škvírou a stali se tak neviditelnými*.⁵⁸ CLS se snaží poukázat na jejich problémy, subjektivní práva a vliv nebo spíš nevliv na právo jako takové.⁵⁹

Autorstvo CLS odhaluje rétorický status práva jako takového za účelem možné subverze filosofické a politické autority práva. Hnutí CLS mapuje, jakými (i implicitními) způsoby se právo propisuje do běžné sociální reality obyčejných lidí.⁶⁰ Například někteří autoři*ry kritizovali*y samotný koncept (subjektivních) práv. Argumentovali*y, že jenom přiznání práv ještě neznamená, že jejich nositelé budou moci právo skutečně realizovat nebo vymáhat. Práva nejsou neměnným faktem, ale existují ve specifickém společenském kontextu⁶¹, proto je potřeba, aby lidé, kterým práva náleží, měli*y dostatek prostředků svých práv využít a chránit je. Jak píše Martin Škop, k čemu jsou přiznaná práva dobrá, pokud je v praxi není možné uplatnit nebo bránit, když systém vyžaduje takové (neutrální) podmínky, které lidé z vyloučených skupin nemohou nikdy splnit?⁶²

CLS se snaží odpovědět na otázku, proč systematicky marginalizovaní lidé akceptují legitimitu řádu, který je udržuje v podřadném postavení.⁶³ Odpovědí dle CLS by mohlo být, že právo má tak silný legitimizační efekt a společenské hierarchie se jeví jako dané.

2.1.3 Rekapitulace CLS

Původně radikální hnutí kritických právních studií se ovšem postupem času zařadilo do učebnic právní teorie, aniž by naplnilo své radikální myšlenky v praxi. Hnutí, které označujeme jako CLS, vyčpělo. Duchovní následovníci CLS, zejména kritická rasová teorie a feministická kritika práva, převzali jeho premisy a nástroje. Tato hnutí staví na základech, jež položilo CLS, a doplňují je o intersekcionalitu s rasou a genderem.

73161-X. Str. 6.

⁵⁸ Martin Škop přirovnává náhled CLS na společnost k románu Neila Gaimana – *Nikdykde*, ve kterém marginalizování a vyloučení lidé propadají škvírou do odlišného světa (Podlondýna) a pro většinou společnost se stávají neviditelnými a neslyšitelnými.

⁵⁹ ŠKOP, Martin. *Critical Legal Studies* [online]. [cit. 2022-10-31]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/law/jaro2020/MVV012468K/um/Skop_Martin_Critical_Legal_Studies.pdf?lang=cs. Str. 1.

⁶⁰ HUTCHINSON, Allan C., ed. *Critical Legal Studies*. 1. USA: Rowman & Littlefield Pub, 1989. ISBN 0-8476-7532-1; str. 3.

⁶¹ TUSHNET, Mark. An Essay on Rights. *Texas Law Review*. 1984, 62(8), 1363-1403. Str. 1373.

⁶² ŠKOP, Martin. *Critical Legal Studies* [online]. [cit. 2022-10-31]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/law/jaro2020/MVV012468K/um/Skop_Martin_Critical_Legal_Studies.pdf?lang=cs. Str. 4.

⁶³ HUNT, Alan. The Critique of Law: What Is 'Critical' about Critical Legal Theory?. *Journal of Law and Society*. 1987, 14(1), 5-19. ISSN 0263323X. Dostupné z: doi:10.2307/1410293. Str. 11.

Ti, kterým myšlenky a kritické nástroje CLS imponovaly, je zapojily* i do své právní aplikace/argumentace, ale k žádným zásadním systematickým změnám nedošlo. Stalo se tak do jisté míry to, čeho se obával například Allan C. Hutchinson, když na konci svého úvodu k sborníku CSL textů psal o potřebě udržet jeho radikální potenciál.⁶⁴

CLS bylo hnutí, které bylo ve svých počátcích neodmyslitelně spjato s právním a politickým myšlením a socio-kulturní zkušeností v USA. Obecná antipatie americké společnosti vůči levicovým myšlenkám spolu v kombinaci s politickým a právním liberalismem a kapitalismem byly perfektním podhoubím pro vznik levicového hnutí, jakým se stalo právě CLS.⁶⁵ Nabízí se tak otázka, zda jsou jejich závěry alespoň částečně aplikovatelné na dění ve střední Evropě ve 20. letech 21. století.

Je možné aplikovat závěry o tom, že soudní rozhodnutí jsou a priori politické, i na kontext kontinentální Evropy? V České republice je soudní a zákonodárná moc striktně oddělena na rozdíl od systému v USA, kde se hranice mezi mocí zákonodárnou a soudní stírají. Právní řád, v jehož rámci se musejí soudkyně a soudci pohybovat, však apolitický nebo neutrální není. I právní řády v České republice jsou postiženy dalšími problémy, na které upozorňuje CLS, jako je zejména neurčitost řady pojmů (typicky veřejný pořádek, dobrá víra nebo řešení střetu jednotlivých základních práv apod.). Výklad těchto pojmů je pro soudní rozhodování kritické a mohou v něm hrát roli i osobní sympatie a předporozumění. V kontinentálním kontextu můžeme ještě dodat, že typicky striktní oddělenost soudní moci od zákonodárné je další legitimační vrstva, jenž dodává soudní moci a právu jako takovému vizáž neutrality a apolitičnosti.

Nakolik jsou či nejsou různé závěry různých autorů*rek CLS aktuální nebo použitelné v českém kontextu 21. století, není cílem tohoto příspěvku. Takové téma by si zasloužilo celou práci nebo knihu. Snažil jsem se především nastínit přemýšlení o právu, právní vědě a teorii, které není v českém kontextu natolik obvyklé a které bude částečně sloužit jako prizma na nahlížení genderové problematiky v právu dále.

Očividně nelze nekriticky přijmout všechny premisy a závěry, ke kterým CLS v průběhu času dospělo. Ačkoliv jistě došlo k partikulárním změnám, jádro kritiky CLS zůstává dle mého názoru i nadále aktuální. Nadále právo požívá výsostného postavení, domnělé neutrality a objektivitu. V kontextu genderových problémů můžeme vidět, že právo je nadále používáno nejen

⁶⁴ HUTCHINSON, Allan C., ed. *Critical Legal Studies*. 1. USA: Rowman & Littlefield Pub, 1989. ISBN 0-8476-7532-1; str. 9.

⁶⁵ HUTCHINSON, Allan C., ed. *Critical Legal Studies*. 1. USA: Rowman & Littlefield Pub, 1989. ISBN 0-8476-7532-1; str. 6.

jako nástroj kontroly a útlaku marginalizovaných (genderových a sexuálních) menšin, ale zároveň jako jeho ospravedlnění – “co je legální přeci nemůže být nemorální” slyšíme velmi často, a to nejen v kontextu genderových problémů.

Při čtení dalších kapitol je tak důležité mít na paměti jednotící myšlenku CLS, kterou osobně považuji za nejdůležitější příspěvek CLS k diskuzi o právu, tedy že právo = politika. Právo není neutrální či bezideologické, soudní rozhodování není (ani nemůže být⁶⁶) objektivní a politika není pouze abstraktní racionální výměnou názorů, ale diskurzem, který má bezprostřední vliv na životy lidí.

2.2 Feminismus a právo

V předchozí kapitole jsme se věnovali tomu, že právo, ač zdánlivě neutrální, neměří všem stejným metrem. Teorie CLS se ovšem držely spíše v obecné/ekonomické rovině. Oproti tomu feministická (nebo také genderová) právní teorie staví do středu zájmu ženu a její postavení ve společnosti a právu.

Právníčka a feministka Catherine MacKinnon je známá jako silná osobnost radikálního feminismu druhé vlny. Její texty se objevovaly ve sbornících CLS⁶⁷ a jedná se tak o autorku, o které můžeme říct, že stojí na pomezí mezi CLS a feministickou právní kritikou/teorií. Feministická právní teorie (spolu s kritickou rasovou teorií) převzala pomyslnou štafetu od CLS v ostré kritice práva, a to s ženskou (genderovou) zkušeností jakožto ústředním východiskem svých analýz.

Podobně jako je tomu u feminismu jako takového, můžeme rozlišovat řadu feministickoprávních přístupů – jejich společným předpokladem je ale zejména přesvědčení, že společenský status quo je založen na podřízenosti žen vůči mužům a právo je tím nástrojem, který takovou podřízenost umožňuje a upevňuje.⁶⁸

Feministická právní teorie prošla vývojem jako feminismus samotný a obdobně jako CLS se jedná o rozsáhlé myšlenkové hnutí, které sleduje různé cíle za využití různých prostředků, a tudíž

⁶⁶ VIKARSKÁ, Zuzana. Politická role soudů a soudců v evropském a srovnávacím kontextu [online]. Praha, 2018 [cit. 2023-01-07]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/108270/150042949.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
Diplomová práce. Univerzita Karlova. Str. 64.

⁶⁷ Například její text *Feminism, Marxism, Method and the State: Towards Feminist Jurisprudence* můžeme nalézt v učebnicově laděném sborníku CLS textů editorovaném Alanem C. Hutchinsonem. HUTCHINSON, Allan C., ed. *Critical Legal Studies*. 1. USA: Rowman & Littlefield Pub, 1989. ISBN 0-8476-7532-1.

⁶⁸ CHAMALLAS, Martha. *Introduction to Feminist Legal Theory*. Third edition. Frederick, MD: Wolters Kluwer Law & Business, 2013, xxviii, 430. ISBN 978-1-4548-0221-1. Str. 1.

jej nelze generalizovat bez zjednodušení. Další styčnou plochou mezi CLS a feministickou právní teorií je její předpoklad, že právo není neutrální, ale politické a oba směry k němu přistupují a priori z politických pozic a s politickými cíli.⁶⁹

Feministická právní kritika přichází s tím, že právo je androcentické. Androcentrismus je upřednostňování mužské zkušenosti a vytlačování („otherizing“) ženské zkušenosti; muži a mužská zkušenost jsou vnímány jako neutrální standard nebo kulturní norma, případně jako společnost sama a ženy a ženské zkušenosti jsou vnímány jako pohlavně odlišná deviace od této normy.⁷⁰

V průběhu zařazení feministické právní teorie do učebnic se vyprofilovala kategorizace několika myšlenkových směrů. Lze vidět podobné fáze v jeho uvažování jako u klasického dělení feminismu do několika vln/generací. Martha Chamallas, autorka učebnice *Introduction to Feminist Legal Theory*, rozděluje (jak sama přiznává, relativně zjednodušeně) feministickou právní teorii do tří generací⁷¹ a jak už to ve vývoji teorií bývá – každá generace se profiluje především v kontrastu s tou předchozí.⁷² Takové dělení nás vyzývá k tomu, abychom jej chápali v lineárním a čistě vývojovém pojetí, kdy se z jedné generace stává jiná, ale ve skutečnosti dřívější generace nemizí, nejsou nahrazeny generací novější – nedochází k úhlednému dokončení vývoje. Jednotlivé feminismy existují nadále a neustále se navzájem ovlivňují a vyvíjejí se.

2.2.1 Tři generace feministické právní teorie

2.2.1.1 Generace rovnosti

Chamallas řadí první generaci feministické právní teorie do 70. let a nazývá ho generací rovnosti.⁷³ Můžeme říct, že tato větev feministické právní teorie ještě není ovlivněna kritickým pohledem na právo CLS, i proto pracuje s právem jako s víceméně neutrálním institutem, jehož

⁶⁹ CHAMALLAS, Martha. *Introduction to Feminist Legal Theory*. Third edition. Frederick, MD: Wolters Kluwer Law & Business, 2013, xxviii, 430. ISBN 978-1-4548-0221-1. Str. 1.

⁷⁰ BEM, Sandra Lipsitz. *The Lenses of Gender*. 1. USA: Yale College, 1993. ISBN 0-300-05676-1. Str. 2.

⁷¹ Toto dělení je přehledné, jelikož do jisté míry kopíruje vývoj feminismu a jeho vln. Chamallas sdružuje některé přístupy feministické právní kritiky do generací na základě podobných obrysů. V jiných učebnicích můžeme nalézt dělení pouze na samostatné teorie nezařazené do jednotlivých generací. Viz např. LEVIT, Nancy a Robert R.M. VERCHICK. *Feminist Legal Theory (Second Edition): A Primer*. 2. New York University Press, 2016. ISBN 978-1-4798-8280-9.

⁷² CHAMALLAS, Martha. *Introduction to Feminist Legal Theory*. Third edition. Frederick, MD: Wolters Kluwer Law & Business, 2013, xxviii, 430. ISBN 978-1-4548-0221-1. Str. 17.

⁷³ CHAMALLAS, Martha. *Introduction to Feminist Legal Theory*. Third edition. Frederick, MD: Wolters Kluwer Law & Business, 2013, xxviii, 430. ISBN 978-1-4548-0221-1. Str. 19.
Feministická teorie této generace bývá někdy označována také jako teorie rovného zacházení (*Equal Treatment Theory*). Viz LEVIT, Nancy a Robert R.M. VERCHICK. *Feminist Legal Theory (Second Edition): A Primer*. 2. New York University Press, 2016. ISBN 978-1-4798-8280-9. Str. 12.

problém spočívá v tom, že se na jeho tvorbě ženy nepodílejí a nemají stejná práva jako muži. Soustředí se zejména na podobnost mezi pohlavími, z toho důvodu přistupují ke kritice práva z pozice „co dokáže muž, zvládne i žena“. Kromě genderové nerovnosti v tvorbě práva kritizují zejména přímou a explicitní diskriminaci žen, resp. jiné právní zacházení s ženami než s muži, které tehdejší právní řád obsahoval. Feministky*té tohoto období bojovaly*i mimo jiné i proti zákonům, které nominálně měly ženy chránit, ale prizmatem feministů*tek této feministické generace šlo hlavně o způsob, jak kontrolovat ženy – udržet je v domácnosti odtržené od veřejného prostoru.⁷⁴ Jednalo se například o možnost žen otevřít si svůj vlastní bankovní účet, omezení na pracovním trhu či právo na rozvod. Výchozí myšlenkou bylo to, že ženy si mají být (formálně) rovny s muži, že zvládnou to samé jako muži, a měly by proto být rovny mužům i v právech a příležitostech.

Tento přístup bývá označován jako liberální feminismus, liberální feministická právní teorie či „asimilační“⁷⁵. Stejná (formální) práva jako základ tohoto přístupu k právní kritice jsou formou kritiky, která poukazuje na zjevnou diskriminaci. Z pohledu dalších generací feminismu se liberální přístup jeví jako zbytečně konformistický. Liberální feminismus totiž nemá za cíl změnit systém – nastavený systém (hierarchie) jako takový problémem není, ale pouze přístup žen k němu je nedostatečný.

Rovnoprávnost se ale při bližší analýze pozdějších feminismů ukázala být problematická, jelikož je politicky definovaná těmi u moci – muži, kteří situaci vyhodnocují zejména na základě jejich epistemologie.⁷⁶ V jejich pojetí se chovají objektivně či neutrálně, ač jak již bylo zmíněno – nic jako neutrální právní rozhodování neexistuje.

Liberální feminismus ve feministické právní teorii sice řadíme do 70. let 20. století, ale v jeho kulturní/politické podobě ho můžeme vnímat i v současnosti, dnes už víceméně jako součást mainstreamové politiky. Pro některé feministy*tky ale nadále představuje příliš konformní způsob politiky, jelikož neadresuje systematické problémy. Například autorky manifestu *Feminismus pro 99 % procent* z roku 2018 kritizují liberální formy feminismu, protože podle nich nedokáže

⁷⁴ CHAMALLAS, Martha. Introduction to Feminist Legal Theory. Third edition. Frederick, MD: Wolters Kluwer Law & Business, 2013, xxviii, 430. ISBN 978-1-4548-0221-1. Str. 17.

⁷⁵ Žena může mít stejné právní postavení jako muž, pokud se asimiluje do jeho pozice – je třeba, aby se stala mužem. Z toho logicky plyne, že pokud se jím nestane či se jím stát nemůže (typicky v případě těhotenství), nemá nárok na shodné zacházení. Blíže viz např. CHRISTINE A., Littleton. Reconstructing Sexual Equality. In: Feminist Legal Theory: Foundations. Philadelphia: Temple University Press, 1993, s. 249-263. ISBN 1-56639-029-X. Str. 250.

⁷⁶ MENKEL-MEADOW, Carrie. Feminist Legal Theory, Critical Legal Studies, and Legal Education or "The Fem-Crits Go to Law School." Journal of Legal Education. 1988, 38(1/2), 61-85. Str.73.

reagovat na společenské výzvy, kterým jako společnost čelíme právě kvůli své poddajnosti statusu quo, poněvadž systém je dle autorek třeba změnit od základu. Největším nedostatkem liberálního feminismu je, že nereflktuje průsečíky různých dalších identit a v důsledku tak pomáhá zejména bílým a bohatším ženám.⁷⁷

2.2.1.2 Generace rozdílnosti

V 80. letech 20. století se ke slovu dostává druhá generace feministické právní teorie, kterou Chamallas označuje jako generace rozdílnosti, která už sdílí intelektuální časoprostor s CLS. Začíná se objevovat i kritika inherentních vlastností práva a analyzování, jak právo ovlivňuje životy žen mimo explicitní diskriminaci. Vychází z uvědomění, že snahy předchozí generace nevedly k materiální rovnosti mezi (pořád často binárně vnímanými) pohlavími. Jak už název napovídá, tato generace autorek*ů se zaměřuje na to, jakým způsobem se zkušenosti žen liší oproti mužské zkušenosti – k popsání této skutečnosti zavádějí termíny jako „skleněný strop“, „druhá směna“ nebo „pracující matky“. Zatímco pokusy generace rovnosti bychom mohli popsat tak, že právo (a společnost) by mělo být vůči genderu slepé, tak generace rozdílnosti tento ideál zpochybňuje.⁷⁸

Druhá generace si naopak na rozdílnostech pohlaví zakládá a můžeme vnímat dvojí přístup k uchopení tohoto tématu. Tím prvním je kulturní feminismus⁷⁹, který se proti liberálnímu feminismu vymezil tím, že začal oslavovat to, co je ženské, ať už biologicky, morálně nebo hodnotově. Namísto liberálního „ženy jsou stejné jako muži“, kulturní feminismus vyzdvihuje (esencialisticky) ženský způsob jednání a myšlení – mají *jiný hlas*.⁸⁰ Péče, empatie a společenství jsou stavěny do pozitivního světla s tím, že by tyto „ženské“ koncepty mohly a měly najít své místo i v právu, jelikož byly dlouhodobě nedoceňovány, a to jak společensky, tak i finančně.⁸¹

Druhým je feminismus dominance, někdy také nazývaný radikální feminismus, který se zabývá mocenskými rozdíly mezi pohlavími/gendery. Ten kritizoval liberální feminismus a jeho

⁷⁷ ARRUZZA, Cinzia, Tithi BHATTACHARYA a Nancy FRASER. Feminismus pro 99 %: manifest. V Praze: Neklid, 2020. ISBN 978-80-907562-5-0.

⁷⁸ CHAMALLAS, Martha. Introduction to Feminist Legal Theory. Third edition. Frederick, MD: Wolters Kluwer Law & Business, 2013, xxviii, 430. ISBN 978-1-4548-0221-1. Str. 21.

⁷⁹ Pro bližší popis vývoje kulturního feminismu a současně jeho vztahu k antipornografickému feminismu, který můžeme považovat za součást feminismu dominance, viz LIŠKOVÁ, Kateřina. Hodné holky se dívají jinak: feminismus a pornografie. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Gender sondy (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-022-3.

⁸⁰ Představitelkou kulturního feminismu je Carol Gilligan, která je autorkou knihy *Jiným hlasem (In a Different Voice)*.

⁸¹ CHAMALLAS, Martha. Introduction to Feminist Legal Theory. Third edition. Frederick, MD: Wolters Kluwer Law & Business, 2013, xxviii, 430. ISBN 978-1-4548-0221-1. Str. 22.

přístup ke konceptu rovnosti, jelikož snahy liberálního feminismu spíše než, že by významně změnilo společenské nastavení, legitimizovali hierarchické status quo.⁸² Feminismus dominance se snažil popsat, jakým způsobem právo udržuje systém mužské nadvlády nad ženami. Společnost, kultura, stát i právo mají stavět muže do privilegované role a ženy do role podřadné – redukovány na závislé sexuální objekty. Dle feminismu dominance jsou ženy vystaveny ekonomickým, politickým i soukromým nerovnostem, jejichž původem je mužská dominance.⁸³

Právě do druhé „radikální“ vlny patří i již zmíněná Cathrine MacKinnon. Její texty se zabývaly především sexualitou a s ní spojenou mocí (mužů nad ženami), sexuálním násilím a pornografií. Jejím ústředním motivem je právě ženská sexualita. Skrze vykořisťování ženské sexuality si muži udržují moc ve společnosti.⁸⁴ Stát, a potažmo právo, jsou pouhými nástroji, kterými se tato moc udržuje a institucionalizuje.⁸⁵

MacKinnon vychází z marxistického přístupu kritiky, detailně analyzuje stav společnosti a práva či uvažování o státu. Pro MacKinnon existovala nadvláda mužů nad ženami již před vznikem státu a ten je jenom jejím odrazem.⁸⁶ Tento předpoklad implikuje, že se nelze zbavit genderové nadvlády pouhou změnou státu nebo jeho uspořádáním (změnit právo), je třeba změnit daleko fundamentálnější uspořádání společnosti.⁸⁷ Taková změna společnosti by musela být doslova revoluční. MacKinnon ale vizi takové revoluce nenabízí.⁸⁸

Zároveň se nelze ubránit pocitu jistého paradoxu v chování MacKinnon ve vztahu k její teorii státu a její praxe ve vztahu k pornografické legislativě. Ona a její kolegyně, právnička, Andrea Dworkin, usilovaly o plošný zákaz pornografie na základě toho, že pornografie má inherentně degradovat ženy a za žádných okolností nemůže být morální.⁸⁹ MacKinnon a Dworkin vyházejí z velmi specifických představ o postavení mužů a žen, moci, sexualitě a genderu. Pro

⁸² CHAMALLAS, Martha. Introduction to Feminist Legal Theory. Third edition. Frederick, MD: Wolters Kluwer Law & Business, 2013, xxviii, 430. ISBN 978-1-4548-0221-1. Str. 22.

⁸³ LEVIT, Nancy a Robert R.M. VERCHICK. Feminist Legal Theory (Second Edition): A Primer. 2. New York University Press, 2016. ISBN 978-1-4798-8280-9. Str. 20-21.

⁸⁴ MACKINNON, Catharina A. Feminism, Marxism, Method, and the State: An Agenda for Theory. Signs. 1982, 7(3), 515-544. Str. 546.

⁸⁵ MACKINNON, Catharina A. Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence. Signs. 1983, 8(4), 635-658. Str. 645.

⁸⁶ MACKINNON, Catharina A. Toward a Feminist Theory of the State. 1. USA: Harvard University Press, 1989. ISBN 0-674-896467. Str. 163-164.

⁸⁷ HEATH, Mary. Catharine MacKinnon: Toward a Feminist Theory of The State?. Australian Feminist Law Journal. 1997, 9(1), 45-63. ISSN 1320-0968. Dostupné z: doi:10.1080/13200968.1997.11077249. Str. 51.

⁸⁸ HEATH, Mary. Catharine MacKinnon: Toward a Feminist Theory of The State?. Australian Feminist Law Journal. 1997, 9(1), 45-63. ISSN 1320-0968. Dostupné z: doi:10.1080/13200968.1997.11077249. Str. 52.

⁸⁹ LIŠKOVÁ, Kateřina. Hodné holky se dívají jinak: feminismus a pornografie. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Gender sondy (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-022-3. Str. 49.

MacKinnon být ženou znamená trpět, ať už se jedná o domácí práce, sexuální násilí nebo porno. *Žena prostě trpí, pokud netrpí je to vůbec žena?*⁹⁰

Důležité je si uvědomit, jak druhogenerační feminismus pracuje s genderem. Pro kulturní feminismus je podstatné, že se ženská zkušenost odlišuje od té mužské, ale vnímá ženské vlastnosti jako dané, esenciální. Podobně esenciálně vnímá gender i MacKinnon, ta sice odmítá kulturně-feministickou oslavu ženských vlastností, jelikož to utvrzuje ženské postavení ve společnosti, ale drží se toho, že existuje něco výhradně ženského – a tím je role oběti.⁹¹

Podobně Dworkin argumentuje, že všechny ženy jsou vždy zneužívány (a pornografie funguje jako univerzální nástroj působení zla ženám).⁹² A právě pornografie má hrát konstitutivní a reproduktivní roli v udržování takto hierarchicky nastaveném statu quo.

Ačkoliv feminismus dominance posunul naše právní chápání v oblastech sexuálního násilí, jeho esencializace genderu a ženy jako oběti byla často předmětem kritiky. Kromě toho byl feminismus dominance často kritizován pro jeho univerzalizaci ženské zkušenosti jakožto „zkušenosti bílé ženy“ bez ohledu na průsečíky s dalšími identitárními osami jako je rasa, socioekonomická třída nebo etnicita.⁹³

2.2.1.3 Generace komplexních identit

Třetí generace feministické právní teorie je na tom také obdobně jako současný feminismus – tak trochu postrádá hlavní ústřední myšlenkový proud. Chamallas ji označuje jako generaci komplexních identit a datuje ji od 90. let 20. století až do současnosti. Silně ji ovlivnili nové myšlenkové směry a teorie jako je postmodernismus, poststrukturalismus nebo postkolonialismus. Do popředí se dostává kritizování dřívějších feminismů pro jejich esencialistické pojetí ženskosti (i mužskosti). Už 30 let se třetigenerační autorstvo snaží vysvětlit, že „ženy“ nejsou monolitem, skupinou, která sleduje jeden společný cíl; je důležité nepředstírat, že ženská zkušenost je univerzální pro všechny ženy. Snahy o vytvoření jedné univerzální (feministické) pravdy a ženské zkušenosti nemohou nikdy přinést uspokojivé řešení pro všechny.⁹⁴

⁹⁰ MACKINNON, Catharine A. From Practice to Theory, or What is a White Woman Anyway?. Yale Journal of Law and Feminism. 1991, 4(13), 13-22. Str. 20.

⁹¹ LIŠKOVÁ, Kateřina. Hodné holky se dívají jinak: feminismus a pornografie. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Gender sondy (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-022-3. Str. 69.

⁹² LIŠKOVÁ, Kateřina. Hodné holky se dívají jinak: feminismus a pornografie. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Gender sondy (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-022-3. Str. 49.

⁹³ LEVIT, Nancy a Robert R.M. VERCHICK. Feminist Legal Theory (Second Edition): A Primer. 2. New York University Press, 2016. ISBN 978-1-4798-8280-9. Str. 23-24.

⁹⁴ Judith Butler k tomu dodává, že samotný koncept snahy o ukotvení kategorie ženy je ve svém důsledku svazující a nutně vylučující. Argumentuje tedy pro flexibilnější pojetí *feministického subjektu*. Viz BUTLER, Judith.

Generace rozdílnosti tak ženy vnímala – všechny ženy jsou jedna společenská třída, která má společné zájmy. Už se ale tolik nezaobírala rozdíly v postavení žen napříč dalšími identitami, jako je sexualita, ekonomická třída nebo rasa. Zatímco druhá vlna usilovala spíše o zlepšení postavení bílé, zdravé, heterosexuální cisženy ze střední třídy ze západu, tak od devadesátých let můžeme vidět snahy o pochopení a aplikování jiných perspektiv.⁹⁵

Chamallas dělí generaci komplexních identit do tří myšlenkových proudů – intersekcionalní feminismu, feminismu autonomie a postmoderní feminismus.⁹⁶

Intersekcionalní feminismus se soustředí zejména na to, jakým způsobem mezi sebou interagují různé formy a důvody diskriminace. Pokládá si otázky „jak jinak prožívá svůj život černá žena oproti ženě, jak jí popisuje generace 80. let?“ nebo „jakou roli hraje v diskriminaci žen jejich sexuální orientace?“

Intersekcionalita chápe diskriminaci vrstevnatěji, než jak bývá klasicky pojímána. Diskriminace typicky bývá jednorozměrná – jedná se o rasismus; jedná se o sexismus apod. Oproti tomu intersekcionalismus říká, že takové vnímání vymazává lidi, u kterých je diskriminačních důvodů více – typicky černá žena.⁹⁷ Plastičtější chápání diskriminace je důležité, jelikož intersekcionalní zkušenost není pouhým součtem diskriminací, ale je víc a pokud není takový pohled zahrnut do tvorby práva nebo do rozhodování o něm, tak není možné postihnout specifickou situaci, ve které se takoví lidé nachází.⁹⁸ Kimberlé W. Crenshaw popisuje, jak černé ženy někdy zažívají diskriminaci srovnatelnou s bílými ženami a jindy zase jsou diskriminovány

Contingent Foundations: Feminism and the Question of "Postmodernism. In: BENHABIB, Seyla, Judith BUTLER, Drucilla CORNELL a Nancy FRASER. *Feminist contentions: a philosophical exchange*. 1. New York: Routledge, 1995, s. 35-57. ISBN 0-415-91085-4. Str. 6.

⁹⁵ CHAMALLAS, Martha. *Introduction to Feminist Legal Theory*. Third edition. Frederick, MD: Wolters Kluwer Law & Business, 2013, xxviii, 430. ISBN 978-1-4548-0221-1. Str. 23.

⁹⁶ CHAMALLAS, Martha. *Introduction to Feminist Legal Theory*. Third edition. Frederick, MD: Wolters Kluwer Law & Business, 2013, xxviii, 430. ISBN 978-1-4548-0221-1. Str. 23-26.

Levit tuto trojici doplňuje ještě o lesbický feminismus, ekofeminismus a pragmatický feminismus. Viz LEVIT, Nancy a Robert R.M. VERCHICK. *Feminist Legal Theory (Second Edition): A Primer*. 2. New York University Press, 2016. ISBN 978-1-4798-8280-9. Str. 27-35.

⁹⁷ CRENSHAW, Kimberlé W. Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics and Antiracist Politics. *The University of Chicago Legal Forum*. 1989, 139(1), 139-167. Str. 140.

⁹⁸ CRENSHAW, Kimberlé W. Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics and Antiracist Politics. *The University of Chicago Legal Forum*. 1989, 139(1), 139-167. Str. 140.

podobně jako černí muži. Ale často také zažívají diskriminaci *jako černé ženy* – diskriminaci překračující jiné diskriminace právě její specificitou.⁹⁹

Diskriminace žen se totiž odvíjí od životní zkušenosti bílých žen a diskriminace na základě rasy zase od životní zkušenosti těch nejprivilegovanějších černých mužů.¹⁰⁰ Černošská feministka bell hooks pak argumentuje, že černé ženy byly vytlačeny do ústraní – ztratily schopnost aktivního působení (*agency*) a vůbec právo na to být jednajícím subjektem. Když se mluví o černoších, mluví se o černých mužích, když se mluví o ženách, mluví se o bílých ženách. Černé ženy jako by neexistovaly.¹⁰¹

Feminismus autonomie, jenž se vymezuje vůči pojetí žen jako obětí, které zastávaly některé autorky feminizmu dominance. Spolu se „sex-positivním“ feminismem se snaží o přeformulování pojmu žena do aktivní role. Žena není pouhým objektem ve světě mužů, ale osoba, která má svoji schopnost aktivního jednání (*agency*).

Postmoderní feminismus, který už identitu nevnímá jako stálou a esenciální, ale spíše fluidní a performativní.¹⁰² Tento přístup umožnil teoretičkám a teoretikům kritizovat často rigidní společenské normy týkající genderových a sexuálních identit. Namísto kritiky „mužské dominance nad ženami“ přináší postmoderní feminismus kritiku samotných (normativních) kategorií a jejich binární chápání.¹⁰³

2.2.2 Tři dimenze feministické právní kritiky

Generační dělení feministické právní kritiky můžeme doplnit ještě dělením podle cíle její kritiky. Pavla Špondrová ve svém příspěvku v monografii *Mužské právo* popisuje tři dimenze feministické kritiky práva:

- i. feministická kritika psaného práva, kterou následně rozděluje do 4 podkategorií na (i) kritiku neutrálních pravidel, ač by s ohledem na biologii bylo vhodné mít úpravu

⁹⁹ CRENSHAW, Kimberlé W. Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics and Antiracist Politics. The University of Chicago Legal Forum. 1989, 139(1), 139-167. Str. 149

¹⁰⁰ CRENSHAW, Kimberlé W. Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics and Antiracist Politics. The University of Chicago Legal Forum. 1989, 139(1), 139-167. Str. 151.

¹⁰¹ HOOKS, bell. *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism*. 1. Londýn: Pluto Press, 1982. ISBN 0861043790. Str. 7.

¹⁰² O fluiditě identity a jejich performativním chápání píšou v kapitole **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.** zabývající se teorií Judith Butler.

¹⁰³ CHAMALLAS, Martha. *Introduction to Feminist Legal Theory*. Third edition. Frederick, MD: Wolters Kluwer Law & Business, 2013, xxviii, 430. ISBN 978-1-4548-0221-1. Str. 25-26.

odlišnou, (ii) kritiku odlišné právní úpravy pro muže a ženy, ač by byla vhodná úprava neutrální, (iii) kritiku zdánlivě neutrální právní úpravy a (iv) kritiku či vytváření právní úpravy nebo politiky pro rovnost žen a mužů, které jsou potřebné a které v současnosti neexistují;¹⁰⁴

- ii. feministická kritika vzniku, interpretace a aplikace práva;
- iii. feministická kritika práva jako účinného nástroje prosazování společenských změn.¹⁰⁵

Zejména druhá dimenze si zaslouží přiblížení, jelikož bude důležitá v následující kapitole.

Ve feministické kritice vzniku, interpretace a aplikace práva můžeme vidět podobnost s některými myšlenkami CLS uvedenými výše. Začněme se vznikem práva – právo je tvořeno lidmi, lidmi zvolenými do poslanecké sněmovny. Proto stojí za zmínku, jaké je genderové složení zákonodárního sboru – v době psaní tohoto textu je zastoupení žen pouhých 25 %. I tak se jedná o nejlepší výsledek v novodobé historii České Republiky.¹⁰⁶ Je důležité si uvědomit, že počínání politiků, stejně jako všech ostatních, je ovlivněno jejich pozicionalitou, tj. vnímáním dané skutečnosti skrze svoji zkušenost, vlastní hodnoty, preference a stereotypy. Z toho důvodu je nedostatečné zastoupení žen (i dalších mocenských minorit) v řídicích orgánech státu (i soukromých subjektů) poněkud zneklidňující, protože jejich hlas a zkušenost ve veřejné debatě zkrátka chybí.¹⁰⁷

Pokud jde o interpretaci a aplikaci práva, v českém prostředí detailní analýza rozdílností v rozhodování mezi muži a ženami zatím chybí. Zahraniční výzkumy nám naznačují, že rozdíly

¹⁰⁴ Věřím, že z názvů oblastí kritiky je dostatečně jasné, jakými směry se kritika ubírá. V zájmu úspornosti textu zde nebudu zbytečně přepisovat skvělý text Pavly Špondrové. Pro bližší informace a příklady k jednotlivým oblastem viz ŠPONDROVÁ, Pavla. Čí je právo? Tři vlny feminismu a tři dimenze feministické kritiky práva. In: ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, Barbara HAVELKOVÁ a Pavla ŠPONDROVÁ. Mužské právo: jsou právní pravidla neutrální?. Praha: Wolters Kluwer, 2020, s. 15-39. ISBN 978-80-7598-761-7. Str.27-34.

¹⁰⁵ ŠPONDROVÁ, Pavla. Čí je právo? Tři vlny feminismu a tři dimenze feministické kritiky práva. In: ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, Barbara HAVELKOVÁ a Pavla ŠPONDROVÁ. Mužské právo: jsou právní pravidla neutrální?. Praha: Wolters Kluwer, 2020, s. 15-39. ISBN 978-80-7598-761-7. Str. 27-38.

¹⁰⁶ Vývoj zastoupení žen mezi nominovanými a zvolenými do Poslanecké sněmovny PČR. Forum 50 % [online]. [cit. 2023-01-16]. Dostupné z: <https://padesatprocent.cz/cz/statistiky-analyzy-vyzkumy/zastoupeni-zen-a-muzu-v-politice/poslanecka-snemovna>. Za zmínku také stojí fakt, že poměr žen mezi nominovanými nikdy nepřekročil 33 %.

¹⁰⁷ Caroline Criaco Perez popisuje, jak jsou ženy neviditelné právě kvůli tomu, že to jsou zejména muži, kdo jsou v rozhodovacích pozicích. Vycházejí ze svých zkušeností a prostě je nenapadne, že ženy mohou žít životy jinak. Problém pak je, že návyky žen či dopady politiky na ženy se nezkoumají tak často jako u mužů, což má za následek, že ženy se častěji setkávají s hostilním urbanistickým plánováním, mají vážnější zranění při nehodě v autě, jejich těla reagují na léky jinak nebo jim není přizpůsobena řada zaměstnání, jelikož vybavení je nadesignované pro muže. Viz CRIADO-PEREZ, Caroline. Invisible women: exposing data bias in a world designed for men. London: Vintage, 2020. ISBN 978-178-4706-289.

v rozhodování mezi gendery pozorovat můžeme.¹⁰⁸ Zároveň je dobré také upozornit na fakt, že na vyšších stupních v soudní hierarchii se rozhoduje v senátech – stačí, aby pouze jeden*na člen*ka senátu byl*a žena či příslušník*ice marginalizované skupiny a celý senát je najednou citlivější k otázkám diskriminace takové skupiny.¹⁰⁹ Pavla Špondrová vyjadřuje názor, že v české justici možná tolik rozdílů v rozhodování mezi ženami a muži nebude, jelikož oba gendery rozhodují převážně „tradičně“ a konzervativně – děti jsou při rozvodu spíše svěřeny do péče matce, znásilnění je trestáno spíše mírněji¹¹⁰ než např. majetková trestní činnost apod.¹¹¹ Znovu opakuji, že v českém prostředí není rozhodování nižších soudů zmapováno, ale pokud by tomu bylo tak, jak se domnívá Pavla Špondrová mohli bychom to popsat jako prokapávání genderových stereotypů a esencialistického pojetí genderu do rozhodování soudkyň a soudců. To by bylo pochopitelné, obzvlášť jestliže starší ročníky soudců*kyň vyrůstali*y v (velmi pravděpodobně) patriarchální domácnosti a společnosti a jsou tou zkušeností formováni*y.

Spolu s tím nelze nezmínit zastoupení feministických témat ve veřejné debatě a na právnických fakultách.¹¹² Feministická právní teorie a kritika právního vzdělávání, kterou představuje CLS¹¹³, spojují témata zkoumání hierarchie, její reprodukce a reprodukce hierarchického uvažování a pasivity v právním vzdělávání. Oba směry odmítají dominanci a útlak

¹⁰⁸ Např. COLLINS JR., PAUL M., KENNETH L. MANNING a ROBERT A. CARP. Gender, Critical Mass, and Judicial Decision Making. 2010, 32(2), 260-281. ISSN 02658240. Dostupné z: doi:10.1111/j.1467-9930.2010.00317.x.

¹⁰⁹ SMEKAL, Hubert, Jaroslav BENÁK, Monika HANYCH, Ladislav VYHNÁNEK a Štěpán JANKŮ. Mimosprávní vlivy na rozhodování českého Ústavního soudu. 2021. Dostupné z: doi:10.5817/CZ.MUNI.M210-9884-2021. Str. 44.

¹¹⁰ Například projekt Bez trestu Kristýny Benešové, Lucie Hrdé a Pavlína Zvolánkové mapuje rozhodování v případech domácího a genderově podmíněného násilí. Jedná se zejména o upozorňování na polehčující přístup soudců*kyň k takovým případům. Viz BENEŠOVÁ, Kristýna, Lucie HRDÁ a Zvolánková PAVLÍNA. Bez trestu [online]. [cit. 2023-01-29]. Dostupné z: <https://www.beztrestu.cz/>. Podle výzkumu Jakuba Drápala jsou tresty za znásilnění druhé nejpřísnější po vraždě. Viz DRÁPAL, Jakub. Tresty za znásilnění jsou druhé nejpřísnější po vraždě. Právnická fakulta Univerzita Karlova: LEGAL DATA HUB [online]. [cit. 2023-08-22]. Dostupné z: https://www.prf.cuni.cz/sites/default/files/uploads/files/LDH_4_23.pdf

¹¹¹ ŠPONDROVÁ, Pavla. Čí je právo? Tři vlny feminismu a tři dimenze feministické kritiky práva. In: ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, Barbara HAVELKOVÁ a Pavla ŠPONDROVÁ. Mužské právo: jsou právní pravidla neutrální?. Praha: Wolters Kluwer, 2020, s. 15-39. ISBN 978-80-7598-761-7. Str. 35.

¹¹² Barbara Havelková vnímá feministickou kritiku právního vzdělávání jako samostatnou čtvrtou dimenzi feministické právní kritiky. HAVELKOVÁ, Barbara. K čemu jsou feministická/genderová právní studia?. In: Jiné Právo [online]. 2013 [cit. 2023-01-24]. Dostupné z: https://jinepravo.blogspot.com/2013/04/k-cemu-jsou-feministickagenderova_21.html.

¹¹³ KENNEDY, Duncan. Legal Education as Training for Hierarchy. Journal of Legal Education [online]. 1982 [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: https://duncankennedy.net/documents/Legal%20Education%20as%20Training%20for%20Hierarchy_Politics%20of%20Law.pdf.

a hledají nové způsoby uvažování, jak ve způsobech přemýšlení, tak i v právní praxi, v právním vzdělávání a v širší společnosti.¹¹⁴

Rozdílem mezi CLS a feministickou právní kritikou nejen vzdělávání je pak zejména výchozí pozice, ze které se dívají na svět. Feminismus i z něj odvozená jurisprudenc a kritika právního vzdělávání vychází z žité zkušenosti s každodenním útlakem žen v patriarchální společnosti, zatímco CLS vychází zejména z akademických představ často privilegovaných mužů.¹¹⁵

Fem-crits¹¹⁶ postupem času začaly vytvářet svoje vlastní nástroje analyzování práva a právních institutů, které se lišily od těch používaných CLS. Samy menšinou kladly větší důraz na inkluzi, participaci, péči a žitou zkušenost – velkou inspirací bylo feministické „consciousness raising“ nebo nehierarchistický pedagogický přístup k výuce.¹¹⁷ Společným bodem kritiky je samotná výuka práva, která se soustředí spíše na psané právo, na které je tradičně nahlíženo jako na objektivní a statické, namísto aby se ve studentech právnické fakulty snažily vyvolat zájem o pozadí vzniku právních pravidel.¹¹⁸ V očích radikálních CLS a fem-crits je to znakem snahy systému o udržení statusu quo, jelikož v takových podmínkách se značně omezuje možnost vychování společenských reformátorů ale i tradičních právníků, kteří nejsou vybaveni k tomu, aby mohli lépe předvídat, kam se bude právo v budoucnu ubírat. Právnické fakulty by dle feministické kritiky právního vzdělávání měly usilovat o proměnu způsobů vyučování práva, jelikož je zaměřeno na individualistické kvality tradičně přisuzované mužům jako je soutěživost, agresivita, rychlost nebo výkonnost. Místo toho by se mohly soustředit i na výuku *soft skills*, které jsou považovány za spíše ženské, jako je spolupráce, mediace nebo zdravé kultivování vztahů právník – klient.¹¹⁹ To všechno jsou dovednosti, které do jisté míry využívají všichni právníci, a tudíž by z takové změny systému benefitovaly nejen ženy, ale všichni.

¹¹⁴ MENKEL-MEADOW, Carrie. Feminist Legal Theory, Critical Legal Studies, and Legal Education or "The Fem-Crits Go to Law School." *Journal of Legal Education*. 1988, 38(1/2), 61-85. Str. 61.

¹¹⁵ MENKEL-MEADOW, Carrie. Feminist Legal Theory, Critical Legal Studies, and Legal Education or "The Fem-Crits Go to Law School." *Journal of Legal Education*. 1988, 38(1/2), 61-85. Str. 61.

¹¹⁶ Označení pro feministické autorky vycházející z teorií CLS.

¹¹⁷ MENKEL-MEADOW, Carrie. Feminist Legal Theory, Critical Legal Studies, and Legal Education or "The Fem-Crits Go to Law School." *Journal of Legal Education*. 1988, 38(1/2), 61-85. Str. 67.

¹¹⁸ MENKEL-MEADOW, Carrie. Feminist Legal Theory, Critical Legal Studies, and Legal Education or "The Fem-Crits Go to Law School." *Journal of Legal Education*. 1988, 38(1/2), 61-85. Str. 69.

¹¹⁹ HOWELL, Caitlin. Combating Gender Inequities in Law School: Time for a New Feminist Rhetoric that Encourages Practical Change. *The Modern American* [online]. 2008, 4(2), 36-41 [cit. 2023-01-24]. Dostupné z: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1046&context=tma>. Str. 38.

2.2.3 Rekapitulace feministické právní kritiky

Feminismus i feministická právní teorie nabízí velkou škálu přístupů a výkladů a jakékoliv dělení je nutně nedostatečné a nedokonalé. Výše jsem se pokusil představit několik různých způsobů, jak feminismus a feministická právní teorie fungují a jaké používají teoretické nástroje.

Zatímco na západ od nás je feminismus (alespoň jeho liberální forma) už v podstatě mainstream, u nás je situace feminizmu (a feministických právních studií) poněkud složitější. Na vině je nejspíš tak trochu pokřivený a v leccem paradoxní vývoj feministického uvažování, kdy k řadě feministických cílů, jako je přístup žen k práci, uzákonění práva na potrat, možnost hlídání dětí ve školkách či možnost volnějšího pohybu díky hromadné dopravě, došlo bez feministických bojů. Namísto toho byly nařízeny shora v rámci budování socialismu a ženám byla upřena možnost formulovat svoje vlastní požadavky¹²⁰, čímž u nás došlo k „přeskočení“ druhé feministické vlny, která byla pro feministické hnutí a širší společnost značně formativní.

Ačkoliv se časy postupně mění, zůstává v ČR výraz feminismus do jisté míry stále sprosté slovo, kterého se nemálo politiků*ček i veřejnost bojí jako čert kříže, případně ani nechápu, co feminismus je nebo, co a proč vlastně kritizuje.¹²¹ I to je důvod, proč jsem se rozhodl zařadit do této práce toto stručné shrnutí.

Pro účely tohoto textu je pak podstatné zejména východisko, že mužská zkušenost není univerzální a je stejně politická jako snaha o analýzu i z jiných než mužských pozic. Současně je potřeba brát v potaz i intersekciónální zkušenost se společností a právem, pokud chceme usilovat o spravedlivější společnost. Feminismus k repertoáru kritiky CLS přidává ženskou perspektivu a zkušenost, tedy perspektivu utlačovaných „menšin“¹²², a odhaluje androcentrickou povahu práva.

2.3 Gender, Butler a normy

V minulých kapitolách jsem se věnoval fungování práva a jak s právem pracoval a pracuje feminismus. V této kapitole se pokusím přiblížit, jakým způsobem s těmito tématy interagují pojmy jako je gender, heteronormativita nebo performativita, jelikož se jedná o klíčová témata pro

¹²⁰ HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminizmu: podobnosti a rozdíly. In: *Abc feminizmu*. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 169-182. ISBN 80-903228-3-2. Str. 177.

¹²¹ JEŽKOVÁ, Adéla. „Musel jsem si vygooglit, co to je.“ Zeptali jsme se všech poslanců a poslankyň na postoj k feminizmu (Anketa) [online]. Refresher, 17. 7. 2022 [cit. 2023-01-31]. Dostupné z: <https://refresher.cz/118215--Musel-jsem-si-vygooglit-co-to-je-Zeptali-jsme-se-vsech-poslancu-a-poslankyn-na-postoj-k-feminizmu-Anketa>

¹²² Ženy jsou sice v populaci početní většinou, ale s ohledem na jejich podíl na moci o nich můžeme mluvit jako o „mocenské menšině“.

pochopení fungování společnosti a jejích regulačních a normalizačních sil a jejího vlivu na formování identity.

Hlavním myšlenkovým zdrojem bude práce Judith Butler¹²³, která vychází zejména z tradice psychoanalýzy, post-strukturalismu a teorie řečových aktů a která byla pro moderní chápání genderu a heterosexuální hegemonie revoluční a která nám pomáhá osvětlit společenské procesy spojené s těmito kategoriemi.

2.3.1 Identita

V minulé kapitole jsem psal o tom, jak zejména v druhé generaci právního feminismu byla důležitá společná univerzální identita *ženy*. Butler patřil*a k jedněm z prvních autorů*rek, kdo se proti univerzalitě *ženské* identity vymezil*a.¹²⁴ Ideologickým východiskem pro Butler bylo, že jakákoliv kategorizace identit nutně vede k normativní úpravě identit, které se snaží popsat¹²⁵ – definitivním určením vlastností nějaké identity jasně ohraničujeme, jak se má taková identita chovat nebo jak má vypadat.¹²⁶ Normování identit je pak jedním z klíčových témat, které Butler studuje. Feminismus trvající na neměnném a univerzálním subjektu *ženy* ve svém důsledku vytváří rigidní normovanou kategorii, která nemusí být přijatelná pro všechny feministy*tky. Taková kategorie nutně někoho vylučuje, jelikož kategorie musí někde nakreslit dělící čáru, a současně působí jako regulační nástroj, ačkoliv měla původně sloužit k emancipačním účelům.¹²⁷ Butler varuje před přehnanou idealizací některých projevů genderu, které jen vytvářejí nové formy hierarchie a vyloučení¹²⁸, a proto advokuje za fluidnější feministický subjekt¹²⁹, resp. za feminismus, který nemá zapotřebí předpokládat normující kategorie.¹³⁰

¹²³ Judith Butler se vyjádřil*a, že v současnosti využívá možnosti se neidentifikovat s mužským ani ženským genderem a že se cítí nejkomfortněji v nebinární identitě se zájmeny they/them. V češtině v současnosti není nijak zvlášť ustálená norma gramatických pravidel, jakým stylem psát o nebinárních lidech. Jedna z možných cest, která se ukazuje jako relativně populární je použití „mužského“ tvaru slova a spolu se symbolem hvězdičky značící inkluzi přidal „ženskou“ koncovku. Pro účely tohoto textu jsem zvolil tuto variantu. Český jazyk tak můžeme vnímat jako další z normativních nástrojů heteronormativní hegemonie, když jsou nebinární identity symbolicky vytlačovány z veřejného prostoru, z horizontu možných identit.

¹²⁴ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. 2. New York: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-38955-6. Str. 2-8.

¹²⁵ BENHABIB, Seyla, Judith BUTLER, Drucilla CORNELL a Nancy FRASER. *Feminist contentions: a philosophical exchange*. 1. New York: Routledge, 1995. ISBN 0-415-91085-4. Str. 50.

¹²⁶ AGHA, Petr. *Trans jako výzva symbolickému uspořádání společnosti*. Časopis zdravotnického práva a bioetiky [online]. 2013, 3(1) [cit. 2023-03-23]. ISSN 1804-8137. Dostupné z: <http://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/40>. Str. 1.

¹²⁷ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. 2. New York: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-38955-6. Str. 6

¹²⁸ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. 2. New York: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-38955-6. Str. viii.

¹²⁹ GLEESON, Jules. *Judith Butler: 'We need to rethink the category of woman': Interview*. The Guardian [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2021/sep/07/judith-butler-interview-gender>.

¹³⁰ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. 2. New York: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-38955-6. Str. 8.

Proč je vlastně důležité přemýšlet kriticky o tom, jak vnímáme pohlaví a gender? Oboje slouží jako kategorie, jako identity, které společnost a právo nějakým způsobem reguluje, které předpokládá a se kterými pracuje. To, jakým způsobem vnímáme gender a pohlaví ovlivňuje, jakým způsobem přemýšlíme o lidech s tím či oným genderem nebo pohlavím, jakým způsobem regulujeme jejich těla a jejich lidství.

2.3.2 Pohlaví a gender

O pohlaví mluvíme zpravidla jako biologické složce – jsou to pohlavní orgány, jsou to hormony, jsou to chromozomy.¹³¹ Oproti tomu gender bývá popisován jako „sociální pohlaví“ – jsou to společenská očekávání, jsou to normy, kdo nosí sukně, kdo je lepší v uklízení, kdo je silný, kdo cítí emoce, kdo umí lépe milovat.

O biologickém pohlaví často přemýšlíme jako o něčem substanciálním, něčem předurčujícím gender. Judith Butler kritizuje představu, že se gender odvíjí od biologie nebo, že by pohlaví (i gender) byla nějaká vnitřní esence existující nezávisle na společnosti a jejích normách. Argumentuje, že pohlaví nelze chápat jako prediskurzivní a že bychom ho měli vnímat spíše jako genderovou kategorii.¹³² Gender i pohlaví tak vnímá jako sociální konstrukty, které se přirozenými pouze zdají.

Butler argumentuje, že už samotná kategorie „pohlaví“¹³³ je normativní, ačkoliv by se mohla zdát být „přirozená“. S odkazem na Foucaultův *regulační ideál* říká, že „pohlaví“ nejen omezuje těla, ale skrze normy a regulace těla i produkuje. Jedná se o ideál, který se v čase mění, ale nemožné snahy o jeho dosažení nikdy nemizí. „Pohlaví“ vynucuje (často násilím) citaci normy, její *reiteraci*, skrze kterou dochází k materializaci „pohlaví“.¹³⁴

Aby bylo možné popsat, jaké implikace má takové pojetí pohlaví, je třeba vysvětlit, jakým způsobem Butler chápe gender. Butler nevnímá gender jako něco přirozeného nebo odvozeného

¹³¹ Kvalitní a stručné shrnutí různých způsobů, jakými běžně kategorizujeme biologické pohlaví nabízí DUŠKOVÁ, Šárka, Martin FAFEJTA a Zdeněk SLOBODA. *Trampoty s pohlavím: sociální a právní aspekty života intersex lidí*. Praha: Wolters Kluwer, 2022. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-807-6764-613. Str. 3-5. Současně je dobré také upozornit na fakt, že ani biologické pohlaví není striktně binární, jak bývá často prezentován – k tomu viz např. přehledná infografika, kterou zpracovala Amanda Montañez pro Scientific American. MONTAÑEZ, Amanda. *Visualizing Sex as a Spectrum*. In: Scientific American [online]. 29. 8. 2017 [cit. 2023-03-23]. Dostupné z: <https://blogs.scientificamerican.com/sa-visual/visualizing-sex-as-a-spectrum/#>

¹³² LIŠKOVÁ, Kateřina. *Hodné holky se dívají jinak: feminismus a pornografie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. *Gender sondy* (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-022-3. Str. 76

¹³³ V tomto kontextu Butler používá výraz pohlaví v uvozovkách.

¹³⁴ BUTLER, Judith. *Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví"*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. *Limes* (Karolinum). ISBN 978-80-246-3325-1. Str. 16.

od biologie, ale jako společenský konstrukt bez počátečního subjektu.¹³⁵ Butler zpochybňuje předpoklad, že za každým genderem je nějaké hlubší, esenciální „Já“, a spekuluje nad tím, do jaké míry je takové „Já“ ex post konstruováno společností. Předpoklad esenciálního „Já“ by totiž implikoval možnost svobodného a relativně nezávislého výběru vlastního genderu – gender by pak byl pouhou maskou nebo kostýmem herce, který si je vědom toho, že hraje genderovou roli. Butler ale argumentuje, že gender není herectví (*performance*), ale je *performativní*, tj. že (genderová) identita vzniká stylizovaným opakováním, *reiterací* jednání v kontextu společenských norem, ideálů a tabu. Gender je svým způsobem imitováním neexistujícího originálu, resp. právě v důsledku procesu imitování vzniká samotná myšlenka originálu.¹³⁶ Performativní citování norem vytváří zpětně dojem předem existujícího subjektu.¹³⁷

Pojem *performativní* vychází z teorie J. L. Austina o performativu¹³⁸, která popisuje, jak některé řečové promluvy nejsou pouhým popisem, prohlášením faktu, ale ve skutečnosti *něco dělají*. Typickým příkladem je prohlášení „ano“ během svatebního obřadu. Nejedná se o pouhé popsání mého konání, ale *dělání* uzavření sňatku se všemi faktickými i právními důsledky.¹³⁹ Butler následně vychází z Derridovy kritiky Austinovy teorie.¹⁴⁰ Derrida argumentuje, že aby mohl být performativ skutečně úspěšný ve vytváření toho, co vyslovuje, je potřeba, aby byl performativ citovatelný a citovaný, jelikož performativ je rozpoznatelný jenom, když se opakuje, resp. když se stává rituálem.¹⁴¹ Derrida se přímo ptá, jestli je možné uvažovat o zdařilosti

¹³⁵ Butler připomíná další společenský konstrukt, kterým je rasa. Nechápe rasismus jako diskriminaci na základě předem existující rasy, ale přiklání se k chápání „rasy“ jako účinku dějin rasismu, jejíž hranice a významy jsou konstruovány v čase nejen za účelem rasismu, ale i ve službách jeho zpochybňování. Butler dělá paralely a propojení mezi genderem, rasou a sexualitou. Zároveň upozorňuje, že nazýváme-li něco konstruktem neznamená to, že se snažíme zbavit nebo odmyslet dopady na lidské životy takové kategorie. BUTLER, Judith. *Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví"*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. Limes (Karolinum). ISBN 978-80-246-3325-1. Str. 38.

¹³⁶ BUTLER, Judith. *Imitation and Gender Insubordination*. In: ABELOVE, Henry, Michèle Aina BARALE a David M. *The Lesbian and Gay Studies Reader*. 1. USA: Routledge, 1993, s. 307-320. ISBN 9780415905190. Str. 313.

¹³⁷ BUTLER, Judith. *Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory*. *Theatre Journal*. 1988, 40(4), 519-531. ISSN 01922882. Dostupné z: doi:10.2307/3207893. Str. 520.

¹³⁸ AUSTIN, John Langshaw. *Jak něco udělat pomocí slov: přednášky na počest Williama Jamese* proslovené na Harvardově univerzitě roku 1955. Praha: Filosofia, 2022. Základní filosofické texty. ISBN 978-807-0077-382.

¹³⁹ AUSTIN, John Langshaw. *Jak něco udělat pomocí slov: přednášky na počest Williama Jamese* proslovené na Harvardově univerzitě roku 1955. Praha: Filosofia, 2022. Základní filosofické texty. ISBN 978-807-0077-382. Str. 19-20.

¹⁴⁰ Nejedná se o jediné vlivy na teorii Judith Butler. Můžeme vidět i velký vliv teorie vytváření subjektu skrze regulace Michela Foucalta, teoretika řečových aktů Johna Searle, psychoanalytika Jacquese Lacana či filosofa Louise Althussera.

¹⁴¹ FULKA, Josef. *Od konstrukce k etice: Závažná těla a jejich kontext*. In: BUTLER, Judith. *Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví"*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016, s. 317-338. Limes (Karolinum). ISBN 978-80-246-3325-1. Str. 321.

performativu v případech, kdy pronášená formule není rozpoznána jako citování normy, která reguluje danou situaci.¹⁴²

Butler vztahuje tuto performativní nutnost citace norem na gender a nutnost citovat genderové normy pro ustavení subjektivity jedince. Gender je nikdy nekončící snahou o citování normy, a právě tímto opakováním se vytváří zdání preexistence subjektivity před genderem – gender je zdánlivě naturalizován a jeví se jako vždy existující podstata.¹⁴³ Performativní pojetí genderu ale nabízí i východisko – opakování neznamena nutně determinaci. Gender je místem pro neustálý boj jedince se společenskými konvencemi, a právě v performativní povaze genderu vidí Butler prostor pro subverzi společenských norem.

Teorie performativity genderu dle Butler je někdy chybně chápána tak, že gender je *pouze* diskurzivně předurčen – gender sice nemá esenciální původ v biologii, ale má původ ve společnosti. Proti tomu se Butler dlouhodobě ohrazuje. Její pojetí genderu jako sociálního konstruktů nám spíše umožňuje lépe chápat struktury moci, které mají dopad na konstrukci genderu a pohlaví. Nejde o to jednotlivcům zakazovat vybrat si svůj gender, ale Butler upozorňuje, že právě kvůli arbitrarnosti kategorie by neměla být lidem s „atypickým“ genderem odírána práva na svobodný život, život bez diskriminace a bez strachu z násilí, bez patologizace či kriminalizace a život s institucionální a komunitní podporou.¹⁴⁴ Butler se tak snaží definovat možnosti aktivního působení (*agency*). Subjekt schopný aktivního působení ale vzniká v kontextu genderově diferencované matrice vztahů a Butler se snaží o zachycení, jak v takové situaci dochází k *vynořování „lidského“*.¹⁴⁵

Performativní přemýšlení o genderu se u Butler propisuje i do uvažování o (biologických) tělech. Navazuje na teorii Merleau-Pontyho o tom, že tělo není pouze hmota, která má esenciální vlastnosti, ale jedná se o historickou ideu/situaci. Podobnou myšlenkovou konstrukci můžeme vidět i v klasickém citátu Simone de Beauvoir „jeden se ženou nerodí, ale stává se jí“. Žena v tomto pojetí, a spolu s tím genderem obecně, je historickou situací spíše než přírodním faktem.¹⁴⁶

¹⁴² J. Derrida citován in FULKA, Josef. Od konstrukce k etice: Závažná těla a jejich kontext. In: BUTLER, Judith. Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví". Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016, s. 317-338. Limes (Karolinum). ISBN 978-80-246-3325-1. Str. 322.

¹⁴³ BUTLER, Judith. Gender Trouble. 2. New York: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-38955-6. Str. 190.

¹⁴⁴ BUTLER, Judith. Judith Butler on gender and the trans experience: "One should be free to determine the course of one's gendered life." In: Verso Books [online]. 26. 5. 2015 [cit. 2023-03-23]. Dostupné z: <https://www.versobooks.com/blogs/2009-judith-butler-on-gender-and-the-trans-experience-one-should-be-free-to-determine-the-course-of-one-s-gendered-life>.

¹⁴⁵ BUTLER, Judith. Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví". Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. Limes (Karolinum). ISBN 978-80-246-3325-1. Str. 23.

¹⁴⁶ BUTLER, Judith. Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist

Butler argumentuje, že člověk není pouhým tělem, ale že své tělo *dělá a dělá* své tělo v kontextu ostatních lidí *dělajících* své tělo, často tak trochu odlišně než přechází i následující generace lidí.¹⁴⁷ Kategorie a ideál ženy se v průběhu historie mění, tudíž obhajování stabilní esence ženství je neudržitelná konstrukce.

Gender, jako sociální konstrukt, který je vždycky uvězněn v diskurzu jazyka, je pak základem pro přeformulování klasického chápání kategorie pohlaví. Pohlaví typicky vychází z biologie, existuje před genderem, ale Butler argumentuje, že „*pohlaví*“ je *samo postulátem, konstrukcí utvořenou v jazyce, ovšem předpokládanou jako to, co jazyku a konstrukci předchází*.¹⁴⁸ „Pohlaví“ vnímáme pouze skrze konstrukci genderu a pohlaví je tak genderem vstřebáno a stává se *fikcí postavenou kamsi do předjazykového prostoru*.¹⁴⁹

Butler argumentuje, že v současném diskurzu neexistuje nic jako bezgenderové tělo. Těla, pohlavní znaky, chromozomy, hormony – všechny tyto fyzické aspekty těla existují. Jsou faktem, ale fakt sám o sobě nemá moc význam nebo hodnotu a je třeba ho vložit do širšího kontextu, přiřadit mu význam v rámci diskurzu, příběhu nebo ideologie. Biologické pohlavní znaky existují v kontextu jazyka, který jim a priori přikládá genderové vlastnosti. Dalo by se argumentovat, že jako o bezgenderovém bylo možné v minulosti mluvit o nenarozeném dítěti před porodem, ale v současnosti díky moderním technologiím už můžeme „ogenderovat“ i plod ještě v těle matky. A podle toho se pak často řídí rodiče při výběru prvního oblečení, výbavy a hraček.

Butler uvádí příklad dítěte, které je „zholčičkováno“ při narození. Dítěti je dáno ženské jméno, jsou ve vztahu k němu používána ženská zájmena, dostává holčičí hračky a po celý život bude „holčičkovanost“ společností citována, čímž dochází k produkci genderu jako takového a zároveň k jeho naturalizaci.¹⁵⁰ Stejně tak je taková „holka“ nucena normu, jakkoliv arbitrární, citovat. V opačném případě totiž dle Butler ztrácí schopnost být životaschopným subjektem. Ženství (gender) tak není svobodnou volbou, ale „*nucenou citací normy, jejíž složitá historičita je neodlučná od vztahů disciplíny, regulace a trestání*“.¹⁵¹

Theory. Theatre Journal. 1988, 40(4), 519-531. ISSN 01922882. Dostupné z: doi:10.2307/3207893. Str. 520-521.

¹⁴⁷ BUTLER, Judith. Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. Theatre Journal. 1988, 40(4), 519-531. ISSN 01922882. Dostupné z: doi:10.2307/3207893. Str. 521.

¹⁴⁸ BUTLER, Judith. Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví". Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. Limes (Karolinum). ISBN 978-80-246-3325-1. Str. 21.

¹⁴⁹ BUTLER, Judith. Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví". Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. Limes (Karolinum). ISBN 978-80-246-3325-1. Str. 21.

¹⁵⁰ BUTLER, Judith. Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví". Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. Limes (Karolinum). ISBN 978-80-246-3325-1. Str. 23

¹⁵¹ BUTLER, Judith. Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví". Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. Limes (Karolinum). ISBN 978-80-246-3325-1. Str. 304

Při narození provede doktor performativní akt zvolání „je to kluk“ nebo „je to holka“, čímž určí sadu společenských norem a očekávání, kterými bude dítě regulováno. Jmenování genderu lze tak považovat za poměrně velký zásah, prvotní konstituování osobnosti skrze genderové normy. Pohlaví přiřazené při narození nijak (biologicky) nepředurčuje, resp. by nemělo předurčovat, jaký život daný člověk bude žít, co bude nosit za oblečení, jak bude mluvit, kde bude pracovat, koho a jak bude milovat.¹⁵² V případě, kdy se narodí intersex člověk, tj. dítě, jehož pohlavní charakteristiky nezapadají do striktně binárních kategorií¹⁵³, tak spolu s pojmenováním pohlaví/genderu dojde s největší pravděpodobností i k chirurgickému zákroku, kterým se má najisto (před)určit pohlaví/gender dotyčné osoby.¹⁵⁴

Bez ohledu na to, zda člověk cítí svou genderovou a pohlavní realitu jako pevně danou nebo fluidní, všichni by měli mít právo určit právní a jazykové podmínky svého ztělesněného života. Není podstatné, jestli chce člověk svobodně prožívat „pevně ukotvený“ pocit „pohlaví“ nebo fluidnější děláni genderu. Klíčové je právo svobodně svou identitu prožívat bez diskriminace, obtěžování, násilí, patologizace nebo kriminalizace, a to s plnou podporou institucí a komunity.¹⁵⁵

2.3.3 Heterosexuální hegemonie

Pro Butler je důležitý pojem *intelligibility* (srozumitelnosti). Lidé jsou tak poměřováni ve vztahu k tomu, do jaké míry jejich gender, těla a touhy odpovídají zavedeným (heteronormativním, cisnormativním apod.) společenským normám. Ve společnosti existuje plejáda norem, které se často vzájemně proplétají a ovlivňují. Podle Butler, se lidé stávají inteligibilními procesem stávání se genderem, který je v souladu se společenskými normami regulujícími gender.¹⁵⁶

Síť srozumitelnosti (*grid of intelligibility*), jejímž prostřednictvím jsou gendery, těla a touhy naturalizovány nazývá Butler heterosexuální matrice (*heterosexual matrix*). Butler vychází z teorie „heterosexuální smlouvy“ Monique Wittig a teorie nucené heterosexuality Adrienne Rich a charakterizuje heterosexuální matici jako „...hegemonně-diskurzivní/epistemický model

¹⁵² BUTLER, Judith. Why Gender?. In: The Great Minds [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupné z: <https://www.thegreatminds.com/lecture/why-gender?videoId=34376877vipz9Z>

¹⁵³ OHCHR. Intersex people: OHCHR and the human rights of LGBTI people. In: United Nations Human Rights: Office of the High Commissioner [online]. [cit. 2023-08-24]. Dostupné z: <https://www.ohchr.org/en/sexual-orientation-and-gender-identity/intersex-people>

¹⁵⁴ DUŠKOVÁ, Šárka, Martin FAFEJTA a Zdeněk SLOBODA. Trampoty s pohlavím: sociální a právní aspekty života intersex lidí. Praha: Wolters Kluwer, 2022. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-807-6764-613. Str. 30-32

¹⁵⁵ WILLIAMS, Cristian. Gender Performance: The TransAdvocate Interviews Judith Butler. In: Trans Advocate [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupné z: https://www.transadvocate.com/gender-performance-the-transadvocate-interviews-judith-butler_n_13652.htm

¹⁵⁶ BUTLER, Judith. Gender Trouble. 2. New York: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-38955-6. Str. 22.

*genderové srozumitelnosti, který předpokládá, že pro srozumitelnost těl musí existovat stabilní pohlaví vyjádřené stabilním genderem (maskulinní vyjadřuje muže, feminní vyjadřuje ženu), který je opozičně a hierarchicky definován prostřednictvím povinné praxe heterosexuality.*¹⁵⁷

Heterosexuální matrice pracuje s binárními ideály genderu a normami sexuální touhy. Inteligibilním subjektem je pak ten, jehož gender odpovídá tomu, jaké pohlaví bylo přiděleno při narození a současně dotyčnou osobu přitahuje gender „opačný“. Ti, kdo překračují meze heterosexuální matrice a jsou tedy fundamentálně nesrozumitelnými (ani kultura, ani jazyk často nepřipouští existenci takové možnosti), jsou vyloučeni z oblasti lidství.¹⁵⁸ Dle Butler nemají subjektivitu a jsou odvrženi mimo sociální a etickou viditelnost¹⁵⁹ – stanou se neviditelnými, případně jsou vnímáni jako nepřátelé, cizáci, ti, před kterými je třeba se mít na pozoru. Normy tak upravují, jaké životy jsou vůbec života hodné (*livable*).¹⁶⁰

Butler se zabývá těmi jedinci, kteří do normativních představ o genderovaných tělech z nějakého důvodu nezapadají. Jaké důsledky má nekonformita můžeme vidět na zkušenosti intersex¹⁶¹ lidí. Těla intersex lidí neodpovídají představám/ideálům společnosti o tom, jaká by těla měla být, jaký by měl být *člověk*. Proto v zájmu „normalizace“ jejich těl je na intersex lidech vykonán „korektivní“ zákrok krátce po narození tak, aby jejich těla zapadala a byla „normálnější“.¹⁶² V těchto případech tak genderově podmíněné morfologické ideály těla jsou

-
- ¹⁵⁷ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. 2. New York: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-38955-6. Str. 208. V pozdějších textech od tohoto pojmu Butler spíše upouští pro jeho *totalizující symboliku*, která odmítá reartikulaci a implicitní kauzalitu sexuality a genderu. V pozdějších pracích pak Butler pracuje spíše s termínem heterosexuální hegemonie. OSBORNE, Peter, ed. *A Critical Sense: Interviews with Intellectuals*. Routledge, 1996. ISBN 9780415115063. Str. 119. Heterosexuální hegemonie referuje na dominantní postavení heterosexuálních vztahů v kultuře i v legislativě. Hegemonie vyjadřuje jisté privilegované postavení heterosexuálních vztahů v naší společnosti. Dalším termínem, který je v kontextu společenských norem týkajících se sexuality je heteronormativita. Heteronormativní společnost předpokládá heterosexuálnost jako výchozí, základní, „normální“ sexualitu.
- ¹⁵⁸ BUTLER, Judith. *Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví"*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. Limes (Karolinum). ISBN 978-80-246-3325-1. Str. 23-24 a 30.
- ¹⁵⁹ FULKA, Josef. *Od konstrukce k etice: Závažná těla a jejich kontext*. In: BUTLER, Judith. *Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví"*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016, s. 317-338. Limes (Karolinum). ISBN 978-80-246-3325-1. Str. 331.
- ¹⁶⁰ BUTLER, Judith. *Undoing Gender*. 1. New York: Routledge, 2004. ISBN 0-415-96923-9. Str. 4.
- ¹⁶¹ Osoba mající různé variace/kombinace pohlavních znaků, protože nezapadají do binárního pojetí mužské-ženské. DUŠKOVÁ, Šárka, Martin FAFEJTA a Zdeněk SLOBODA. *Trampoty s pohlavím: sociální a právní aspekty života intersex lidí*. Praha: Wolters Kluwer, 2022. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-807-6764-613. Str. 6.
- ¹⁶² Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva. *Human Rights Violations Against Intersex People*. In: United Nations Human Rights: Office of the High Commissioner [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupné z: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Discrimination/LGBT/BackgroundNoteHumanRightsViolationsAgainstIntersexPeople.pdf>. Str. 12-19; DUŠKOVÁ, Šárka, Martin FAFEJTA a Zdeněk SLOBODA. *Trampoty s pohlavím: sociální a právní aspekty života intersex lidí*. Praha: Wolters Kluwer, 2022. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-807-6764-613. Str. 70-71.

doslova *vyřezány skalpelem*.¹⁶³ Smyslem intersex hnutí je pak otevření se možnosti milovat a cítit se být přijímám bez potřeby operativních zásahů do těl v zájmu uchování představ o genderu.¹⁶⁴

Další oblastí, kde je možné sledovat, jak heterosexuální hegemonie a genderové stereotypy prostupují do životů genderově nekonformních lidí, je „diagnóza“ trans* lidí. Být trans* znamená být diagnostikován s „poruchou“ a tato diagnóza pak slouží jako podklad pro „léčbu“. Podle filosofky Abigail Thorn je tato diagnóza zabalena do esencialistického pojetí genderu.¹⁶⁵ Trans* lidé ale potřebují „být diagnostikováni s bytím trans*“, ačkoliv jsou příznaky genderového nesouladu ve svém jádru pocity, které cítí do jisté míry každý. Problém je, že cis žena může dostat hormonální substituční terapii (HRT) pro účely potlačení obtíží spojených s klimakteriem¹⁶⁶ na předpis v podstatě na počkání. Oproti tomu trans* žena pro totožnou léčbu musí získat požehnání v podobě „diagnózy“, která obnáší řadu ponižujících vyšetření, a hlavně trvá podstatně déle. Zároveň je ale třeba nezapomínat na fakt, že trans* lidé tuto „diagnózu“ mnohdy potřebují, aby měli alespoň nějakou šanci na dosažení lékařské péče hrazené pojišťovnou. Obzvláště v případech chudých a neprivilegovaných trans* lidí se tak z diagnózy stává prostředek přežití.¹⁶⁷ To samo o sobě v současně nastaveném systému není nezanedbatelné pozitivum diagnostikování genderového nesouladu.¹⁶⁸ Rozdíl v přístupu k léčbě můžeme vidět i na možnostech podstoupení různých chirurgických zákroků. Pokud je cis žena nespokojena s velikostí svých prsou nebo cis muž s nedostatkem vlasů mohou relativně bez problémů podstoupit operaci, která bude jejich nespokojenost řešit a nemusejí být „diagnostikováni“, aby jim tato léčba byla vůbec dostupná.

Diagnóza či samotná klasifikace genderové dysforie jako nemoci, problému nebo anomálie je sugestivní. Staví diagnostikované jedince do pozice, kdy je s nimi něco špatně, jsou nenormální, divní, a nelze v tom nevnímat prvky stigmatizace plynoucí právě z diagnózy jako takové.¹⁶⁹ Diagnóza je formou patologizace, jedná se o oficiální potvrzení „s tebou je něco špatně“ a pro některé jedince to může být přispívajícím faktorem pro zhoršení mentálního zdraví. Patologizace

¹⁶³ BUTLER, Judith. *Undoing Gender*. 1. New Yoek: Routledge, 2004. ISBN 0-415-96923-9. Str. 53.

¹⁶⁴ BUTLER, Judith. *Undoing Gender*. 1. New Yoek: Routledge, 2004. ISBN 0-415-96923-9. Str. 65.

¹⁶⁵ THORN, Abigail. I Emailed My Doctor 133 Times: The Crisis In the British Healthcare System [online]. In: . [cit. 2023-03-24]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=vleWlshUzr8&t=4137s> Kapitola 9 - You Don't Have To Be Crazy To Transition, But It Helps.

¹⁶⁶ FAIT, Tomáš. Možnosti hormonální substituční lésby. *Vnitřní lékařství* [online]. 2014, 60(11), 942-947 [cit. 2023-08-25]. Dostupné z: <https://casopisvnitrnilekarstvi.cz/pdfs/vnl/2014/11/07.pdf>

¹⁶⁷ BUTLER, Judith. *Undoing Gender*. 1. New Yoek: Routledge, 2004. ISBN 0-415-96923-9. Str. 77.

¹⁶⁸ Genderový nesoulad (gender incongruence je termín diagnózy, který používá v současnosti platný International Classification of Diseases 11th Revision (ICD-11). Původní „porucha pohlavní identity“ (nazývaná také jako gender dysphoria) byla diagnóza, kterou používala předchozí revize ICD.

¹⁶⁹ BUTLER, Judith. *Undoing Gender*. 1. New Yoek: Routledge, 2004. ISBN 0-415-96923-9. Str. 76.

trans* lidí vede až k sebevraždám. Butler tak upozorňuje na fakt, že pro některé *diagnóza znamená život a pro jiné smrt* a tuto realitu je třeba citlivě řešit.¹⁷⁰

Diagnostikování současně slouží jako nástroj kontroly nad těly a právy trans* lidí ze strany státu. V zemích jako je Česká republika je povolena oficiální úřední tranzice jen těm lidem, kteří jsou ochotni projít často ponižujícím a dlouhotrvajícím procesem, který je zakončen kastrací.¹⁷¹ Trans* lidé v rámci „diagnostikování“ (sexuologem sic!) odpovídají na otázky týkajících se jejich chování, jejich sexuálních návyků (zde vidíme tendence systému spojovat gender se sexualitou) s vědomím, že se od nich očekává heteronormativní stereotypní chování a touhy „druhého pohlaví“. Tento proces „diagnostikování“ může mnohdy být velmi ponižující a nepříjemný, čekací lhůty na všechna požadovaná vyšetření jsou dlouhé, ale jedná se o jedinou možnost, jak se legálně dostat k hormonům. Řada trans* lidí se tak systému podvolí s vidinou *přežití*.¹⁷² Současně „diagnóza“ lpí na čase – gender je neustále vnímán jako něco hlavně statického, to znamená, že gender musí projít testem času – trans* lidé musejí chtít tranzici dlouho a být ochotni*é podstoupit náročný proces, aby se „osvědčili*y“, aby bylo jejich vnímání genderu bráno vážně.¹⁷³

Judith Butler nebo třeba filosofka, trans* žena, Abigail Thorn, jsou toho názoru, že je třeba upustit od „diagnózy“ jako podmínky přístupu k pojištění a legislativnímu uznání. To nemá znamenat, že (trans*) lidé nic jako dysforii nepocítují, ale spíše že taková diagnóza nemá být používána jako podmínka pro poskytování lékařské péče trans* lidem. Cis lidé mohou pocítovat ty samé pocity jako trans* lidé.¹⁷⁴ Rozdíl je, že pro jednu skupinu jsou tyto pocity patologizovány. Z toho důvodu Butler i Thorn upozorňují na potřebu přenastavení (lékařského i právního) systému tak, aby lékařské služby byly dostupné a právní změna genderu možná

¹⁷⁰ BUTLER, Judith. *Undoing Gender*. 1. New York: Routledge, 2004. ISBN 0-415-96923-9. Str. 78.

¹⁷¹ Česká republika je jednou z posledních zemí Evropy, která sterilizaci (kastraci) pro účely tranzice vyžaduje. Viz <https://transrightsmap.tgeu.org/home/legal-gender-recognition/sterilisation>.

¹⁷² NOVOTNÁ, Karolína. Ponižující, ale protestovat nemohu. Trans lidé kritizují praktiky při vyšetření. In: IDNES.cz [online]. 21.5.2022 [cit. 2023-03-26]. Dostupné z: [https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/transgender-tranzice-lgbt-genderova-identita.A220505_112110_domaci_knn_a_JEŽKOVÁ, Adéla. Oplzle_vyslechy_na_sexuologii_se_tykaji_i_trans_teenageru_popisuje_Kralova_z_Transparentu_\(Rozhovor\).Refresher.cz](https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/transgender-tranzice-lgbt-genderova-identita.A220505_112110_domaci_knn_a_JEŽKOVÁ, Adéla. Oplzle_vyslechy_na_sexuologii_se_tykaji_i_trans_teenageru_popisuje_Kralova_z_Transparentu_(Rozhovor).Refresher.cz) [online]. 6.4.2022 [cit. 2023-03-26]. Dostupné z: <https://refresher.cz/112833-Oplzle-vyslechy-na-sexuologii-se-tykaji-i-trans-teenageru-popisuje-Kralova-z-Transparentu-Rozhovor>; AGHA, Petr, ed. *Subjectivity, gender and agency*. In: AGHA, Petr. *Law, Politics and the Gender Binary*. 1. Routledge, 2019, s. 61-80. ISBN 978-1-138-48605-8. Str. 78.

¹⁷³ BUTLER, Judith. *Undoing Gender*. 1. New York: Routledge, 2004. ISBN 0-415-96923-9. Str. 81.

¹⁷⁴ THORN, Abigail. *I Emailed My Doctor 133 Times: The Crisis In the British Healthcare System* [online]. In: . [cit. 2023-03-24]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=v1eWlshUzr8&t=4137s>. Kapitola 9 - You Don't Have To Be Crazy To Transition, But It Helps.

Současně ale musí být tyto změny citlivé, aby nedošlo k situaci, kdy by tranzice byla možností pouze pro bohaté a zajištěné.¹⁷⁵

V současnosti můžeme vidět snahy právě o takové řešení ze strany Světové zdravotnické organizace. Ta v 11. edici International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (ICD-11) platné od 1. 1. 2022 mění původní diagnózu „porucha pohlavní identity“ (*gender identity disorder*), která spadala do sekce „Poruchy duševní a poruchy chování“. Nově byla nahrazena diagnózou „pohlavní nesoulad“ a byla přerazena do nové kategorie „sexuální zdraví“ (*sexual health*). WHO vnímá tuto změnu jako krok k destigmatizaci trans* osob, ale je třeba upozornit, že se i nadále jedná o „diagnózu“, jejíž léčbu je možné hradit ze zdravotního pojištění.¹⁷⁶ V České republice se používá česká verze ICD pod názvem Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN). V současnosti na stránkách Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR (ÚZIS) nalezneme stále 10. revizi MKN platnou od 1. 1. 2023, ve které stále nalezneme *poruchy pohlavní identity*.¹⁷⁷ V době psaní tohoto textu probíhá překlad ICD-11.¹⁷⁸

Je třeba doufat, že změna ICD, resp. MKN, povede ke zlepšení životů trans* osob a s tím i dalších osob nezapadajících do genderových norem. Ačkoliv jsem i nadále přesvědčen, že většina výše uvedené kritiky je platná, jelikož pořád musí „diagnóza“ existovat. Skutečným cílem by tak i nadále měla být společnost, ve které má k lékařské péči snadný přístup jak cis osoba, tak trans* osoba bez zbytečně vyčleňující diagnózy.

Třetím významným projevem heterosexuální hegemonie je heteronormativní nastavení státní regulace týkající se manželství a osvojení/adopce dětí stejnopohlavními páry, případně jednotlivci. Současné omezení možnosti uzavírat manželství stejnopohlavním párům posiluje společenskou představu, uvězněnou v heteronormativní ontologii, o tom, jaký by rodič měl být – neměl by být sám a současně jasně vymezuje, že partner musí být výhradně druhého pohlaví. Zakazující (právní) normy tak produkují kategorii lidí, kteří „nejsou hodni“ toho být plnohodnotnými lidmi, partnery, rodiči.¹⁷⁹ Stigmatizující představy o rodičích/manželích jako o

¹⁷⁵ Tamtéž a BUTLER, Judith. *Undoing Gender*. 1. New York: Routledge, 2004. ISBN 0-415-96923-9. Str. 82.

¹⁷⁶ Gender incongruence and transgender health in the ICD. In: World Health Organization [online]. [cit. 2023-03-24]. Dostupné z: <https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/gender-incongruence-and-transgender-health-in-the-icd>

¹⁷⁷ 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí Zobrazena je česká verze, platnost od 1. 1. 2023. [online]. [cit. 2023-03-24]. Dostupné z: <https://mkn10.uzis.cz/>

¹⁷⁸ 11. revize Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-11). In: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR [online]. [cit. 2023-03-24]. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/index.php?pg=registry-sber-dat--klasifikace--mezinarodni-klasifikace-nemoci-mkn-11#ceska-verze>

¹⁷⁹ BUTLER, Judith. *Undoing Gender*. 1. New York: Routledge, 2004. ISBN 0-415-96923-9. Str. 56.

heterosexuálním páru symbolicky nevyčleňuje pouze LGBTQ+ lidi, ale i heterosexuální cis lidi, kteří se rozhodli*y žít a vychovávat děti, případně z nějakého důvodu prostě žijí a vychovávají je sami*y. Legislativní snahy o normalizování a privilegování heterosexuálních vztahů, ale narážejí na reálné potřeby populace, jelikož heterosexuální vztah dvou osob opačného pohlaví, který splodí a vychová 2 (a více) dětí, není jediným existujícím způsobem spolužití. V současnosti je institut manželství ve faktickém výsostném postavení, se kterým se pojí nezanedbatelné množství vzájemných práv mezi jeho účastníky. Tento institut je přístupný jen omezenému okruhu lidí, ale existují lidé nezapadající do této heteronormativně-hegemonické představy o soužití a těm právo buď nabízí jenom chudou alternativu¹⁸⁰, nebo je vůbec *nevidí*, ignoruje jejich existenci a jejich potřeby, odmítá jim *lidství*.

2.3.4 Rekapitulace Butler

Judith Butler se ve své práci věnuje zejména oblasti aktivního působení (*agency*) subjektu v kontextu společenského uspořádání a společenských norem. Snaží se ukázat a pojmenovat, jakým stylem je subjekt (lidství) v naší společnosti konstruován a co tuto konstrukci ovlivňuje.

Butler popisuje heterosexuální hegemonii a jakým způsobem ovlivňuje vztah jazyka, genderu, sexuality, touhy a norem. Pokud se jedinec chová a vypadá dle norem cisheteronormativity, je diskurzem uznán jako subjekt a má možnost aktivního působení. Pokud ale překročí hranice vymezené heterosexuální normou – ať už se jedná o překročení v rámci prezentace genderu nebo vyjádření neheterosexuální touhy – vykročí z horizontu inteligibility. Takové vykročení je pak často ze strany společnosti i státu tabuizováno a leckdy násilně potlačováno.

Vracejícím se motivem je neexistence „já“ před diskurzem. Pro texty týkající se genderu vzniká subjektivita v momentě „prouklouznutí“ (*passing*) do heteronormativní matrice. Butler používá pro tento proces konstruování „já“ v rámci citačního diskurzu pojem „životaschopný subjekt“, aby naznačila, že bez citace genderové normy není možné takového jedince považovat za aktivně působící subjekt. Bez citace normy nemá toto „já“ nárok na život v politickém smyslu. Životy těch, kteří nezapadají do heteronormativní matrice, kteří nespĺňují představy o tom „jaký by měl život být“, nejsou tak úplně životem. Vyjímání ze symbolična normalnosti je pak počátkem jejich dehumanizace.¹⁸¹

¹⁸⁰ Rozdíly mezi manželstvím a registrací. Jsme fěr [online]. [cit. 2023-03-26]. Dostupné z: <https://www.jsmefer.cz/rozdily>

¹⁸¹ BUTLER, Judith. Undoing Gender. 1. New York: Routledge, 2004. ISBN 0-415-96923-9. Str. 24-25.

Dalším výrazným motivem v práci Judith Butler je truchlení. Život, který není hodný truchlení, není tak úplně život, spíše se jedná o něco, co žije, ale není to *život*.¹⁸² Životy nehodné truchlení jsou mimo jiné životy lidí nezapadajících do genderové matrice. Příkladem mohou být příběhy násilí na LGBTQ+, které jejich identita a nekonformita stála život kvůli projevu neheteronormativní lásky na veřejnosti, nebo životy gayů během krize AIDS. Za tyto životy se netruchlí/netruchlilo, nejsou skutečně plnohodnotnými lidmi, a tudíž ani není třeba narovnávat jejich lidská práva.

Teorie Judith Butler (a teorie sociálního konstruktivismu genderu obecně) je často spojena s řadou miskonceptů. Gender jako sociální konstrukt neznamená, že si člověk může kompletně svobodně vybrat svůj gender. Gender existuje v kontextu společnosti a vždycky měl, má a s největší pravděpodobností i bude mít svoji historicitu a společensko-kulturní kontext. To ale neznamená, že by gender měl být vnímán jako sociálně determinován. Současně je třeba vzít v potaz žitou zkušenost lidí. Všichni žijeme ve společnosti, která vytvořila a vytváří jazyk a normy, které jsme si nevybrali a je na nás, jakým způsobem se s takovou společností (ne)ztotožníme. Pro Butler je důležité odmítnout preskriptivní představy o tělech a genderech.

Judith Butler nám nabízí radikálně nový pohled na gender a vztahy. Výše nastíněný způsob přemýšlení o heteronormativních normách a o potřebě regulování nekonformních těl bude jako třetí nástroj pro analýzy v další kapitole.

¹⁸² BUTLER, Judith. Rámce války: za které životy netruchlíme?. Praha: Karolinum, 2013. Politeia (Karolinum). ISBN 978-802-4622-651. Str. 20-21.

3 Heterosexuální hegemonie v podání českých soudů

V nedávné době se k pojetí genderu/pohlaví¹⁸³ v české společnosti a právním řádu vyjádřily soudy. Nejprve se vyslovil Městský soud v Praze ve svém rozhodnutí se sp. zn. 3 A 153/2017, následně Nejvyšší správní soud v rozsudku se sp. zn. 2 As 199/2018 (dále jen „rozsudek NSS“) a konečně Ústavní soud v plenárním nálezu sp. zn. Pl. ÚS 2/20¹⁸⁴ (dále jen „nález“) a v nálezu sp. zn. II. ÚS 2460/19.

Všechna rozhodnutí se týkají těch samých skutkových okolností: stěžovatel*ka je nebinární osobou¹⁸⁵, jež byla při narození určena mužem a která nepodstoupila proces změny pohlaví podle českého právního řádu. Snažil*a se dosáhnout změny rodného čísla na neutrální, případně na ženské, poněvadž v situacích, kdy je nucen*a si vybrat mezi ženským a mužským rodem, volí spíše ženský.¹⁸⁶ Změnu rodného čísla Ministerstvo vnitra opakovaně odmítlo a stěžovatel*ka se obrátil*a na Městský soud v Praze s žalobou proti nezákonnému zásahu. Městský soud žalobu zamítl a stěžovatel*ka podal*a kasační stížnost, která byla Nejvyšším správním soudem také zamítnuta s odůvodněním mimo jiné, že podmínky pro právní změnu pohlaví v ČR jsou v souladu s ústavním pořádkem a správní orgány při rozhodování o žádosti o změnu rodného čísla nepochybily.¹⁸⁷ Načež stěžovatel*ka podal*a ústavní stížnost spolu s návrhem na zrušení

¹⁸³ Soudy v diskutované věci se zabírají problematikou biologického i právního pohlaví. Soudy používají výhradně výraz „pohlaví“, což je pochopitelné, jelikož s tímto výrazem pracuje i český právní řád. V některých případech toto názvosloví následují pro přehlednost textu, v některých případech, kdy mi to přijde vhodnější volím termín „gender“.

¹⁸⁴ Ústavní soud zveřejnil nález dne 31. 3. 2022. Poslední březnový den je shodou okolností Mezinárodním dnem viditelnosti transgender osob – dnem určeným pro šíření povědomí o situaci trans* osob po celém světě. Viz SOSIN, Kate. The history behind International Transgender Day of Visibility. In: The 19th News [online]. [cit. 2023-07-02]. Dostupné z: <https://19thnews.org/2021/03/history-behind-transgender-day-of-visibility/>. Proto je paradoxní, že ÚS zveřejnil nález právě v den, který se jako jeden z prvních nálezů zabírá genderem, trans* identitou a nebinaritou pohlaví, ale způsobem, který ale před životní zkušeností a potřebami trans* či nebinárních osob zavírá oči.

¹⁸⁵ Jedná se o označení pro osoby, jejichž genderová identita nelze popsat jako výhradně ženská nebo mužská. Viz TERMINOLOGIE. In: LGBT-zdraví.cz [online]. [cit. 2023-07-02]. Dostupné z: <https://lgbt-zdravi.cz/slovník-pojmu/>

¹⁸⁶ Ústavní soud se v bodě 2. nálezu vyjádřil, že bude ve vztahu ke stěžovateli*ce užívat gramatickou formu generického maskulina, ačkoliv se stěžovatel*ka v ústavní stížnosti označuje v ženském rodě. Obdobně k oslovení přistoupil i NSS. Oproti tomu MS v Praze používá označení „žalobkyně“. Dle NSS je třeba [účastníky] označovat tak, jak je klasifikuje objektivní právo, nikoli tak, jak se sami cítí. Relevantní menšina ÚS argumentuje, že užitím generického maskulina se mluví nijak nevyjadřuje k „biologickému rodu osoby“, o které mluví, a „gramatický rod“ není v češtině na „biologickém rodu“ závislý. ÚS má pravdu o povaze generického maskulina v současném úzu i v tom, že gramatický rod nemusí sledovat rod biologický. Pokud gramatický rod není podmíněn „biologickým“ rodem (připomeňme, že dle Judith Butler „biologický“ rod jen těžko existuje bez gramatického rodu), tak proč se NSS i relevantní menšina ÚS rozhodli*y nerespektovat gramatický rod, jaký užívá stěžovatel*ka. Jedním z možných (podvědomých) důvodů mohlo být, že (symbolické) uznání identity stěžovatele*ky by mohlo podrýt samotnou zamítavou argumentaci – pojmenováním preferovným rodem by identitě dodalo na legitimitě. Respekt ke svobodě sebeidentifikace je jedním ze základních kamenů moderní společnosti i právního řádu.

¹⁸⁷ 2 As 199/2018. Bod č. 92 a 93.

zákonných ustanovení upravující právní změnu pohlaví, tj. § 29 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku¹⁸⁸, § 21 odst. 1 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách¹⁸⁹, a § 13 odst. 3 zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných čísel a o změně některých zákonů (zákon o evidenci obyvatel)¹⁹⁰. Ústavní soud v plenárním nálezu návrh zamítnul i přes to, že pro zrušení ustanovení hlasovala většina soudců*kyň.¹⁹¹ Ústavní soud následně rozhodoval ještě o ústavní stížnosti týkající se ústavní stížnosti stěžovatele*ky proti rozsudku NSS, kterou s obdobnou argumentací jako v plenárním nálezu usnesením zamítl.¹⁹²

Zejména rozhodnutí ÚS bylo očekávané, jelikož se jednalo o první možnost Ústavního soudu se k otázce genderové identity vyjádřit, ale jak si všímá Marian Kokeš, tak relevantní menšina se velmi *problematicky (až alibisticky) vyhnula* bližšímu rozboru ustanovení § 29 odst. 1 OZ, který se neodmyslitelně propisuje do problematiky změny rodného čísla.¹⁹³ Konzervativnější postoj soudů k otázkám genderu/pohlaví a práv trans* a nebinárních osob se dal spíše očekávat, ale i tak je dle mého názoru na místě věnovat se jejich bližšímu rozboru. Soudy svými rozhodnutími vstoupily nejen do dialogu s ESLP¹⁹⁴, ale i do širšího diskurzu práv trans* a nebinárních lidí a

¹⁸⁸ § 29 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku: „*Změna pohlaví člověka nastává chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů. Má se za to, že dnem změny pohlaví je den uvedený v potvrzení vydaném poskytovatelem zdravotních služeb.*“

¹⁸⁹ § 21 odst. 1 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách: „*Změnou pohlaví transsexuálních pacientů se pro účely tohoto zákona rozumí provedení zdravotních výkonů, jejichž účelem je provedení změny pohlaví chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce. Transsexuálním pacientem se rozumí osoba, u níž je trvalý nesoulad mezi psychickým a tělesným pohlavím (dále jen „porucha sexuální identifikace“).*“

¹⁹⁰ § 13 odst. 3 zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných čísel a o změně některých zákonů (zákon o evidenci obyvatel): „*Rodné číslo je desetimístné číslo, které je dělitelné jedenácti beze zbytku. První dvojčíslí vyjadřuje poslední dvě číslice roku narození, druhé dvojčíslí vyjadřuje měsíc narození, u žen zvýšené o 50, třetí dvojčíslí vyjadřuje den narození. Čtyřmístná koncovka je rozlišujícím znakem fyzických osob narozených v tomtéž kalendářním dnu.*“

¹⁹¹ Hlasování o návrhu stěžovatele*ky na zrušení výše uvedených ustanovení skončilo v poměru 8:7. Většina soudců*kyň hlasovala pro vyhovění derogacnímu návrhu. Podle § 13 zákon o Ústavním soudu je třeba dosáhnout většiny 9 soudců v případech, jde-li však o rozhodnutí podle čl. 87 odst. 1 písm. a), g) a h) a čl. 87 odst. 2 Ústavy nebo o rozhodnutí přijímané na základě právního názoru, který se odchyluje od právního názoru Ústavního soudu vysloveného v nálezu. Tzv. relevantní menšina tak mohla sepsat zamítavý nálezu, který ale nemá precedenční charakter.

¹⁹² II. ÚS 2460/19-3.

¹⁹³ KOKEŠ, Mariam. Podoba rodného čísla aneb chirurgický zákrok jako podmínka změny pohlaví. Soudní rozhledy. 2022, 28(5), 151-156.

¹⁹⁴ Evropský soud pro lidská práva je jedna z institucí, která nebere lidská práva trans* osob na lehkou váhu a rozhodnutí českých soudů je v přímém rozporu s aktuální judikaturou ESLP (zejména rozsudkem ve věci A. P., Garçon a Nicot proti Francii ze dne 6. 4. 2017). V tomto textu se nebudu podrobně zabývat rozhodovací praxí a historií ESLP v této problematice. Tuto oblast již zmapovali* y jiní. Viz např. Odlišné stanovisko k nálezu od Kateřiny Šimáčkové; KOTKOVÁ, Petra. Česká právní úprava změny pohlaví ve světle evropských lidskoprávních standardů. Právník [online]. 2021, 160(12), 1071-1082 [cit. 2023-07-02]. Dostupné z: https://www.ilaw.cas.cz/upload/web/files/pravnik/issues/2021/12/5_Kotkova_1071-1082_12_2021.pdf; DUŠKOVÁ, Šárka a . Pohlaví jako věc veřejná. Právo na uznání pohlavní identity trans lidí. In: ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, Barbara HAVELKOVÁ a Pavla ŠPONDROVÁ. Mužské právo. Jsou právní pravidla

veřejné debaty ohledně pojetí genderu/pohlaví. I proto přístup soudů, linie argumentace a implicitní ideologie obsažené v rozhodnutích stojí za pozornost a analýzu. Kulturně-teoreticky-kritické přístupy popsané v první části této práce budou sloužit jako prizma, přes které budu rozhodnutí číst.

3.1 Snaha o depolitizaci politického

Začněme od konce. Ústavní soud svůj zamítavý nálezn uzavírá slovy, že judicializace těchto otázek může vést k politizaci Ústavního soudu a tím i k oslabení jeho postavení jako nestranného a nezávislého soudního orgánu chránící ústavní pořádek.¹⁹⁵ V podobném duchu se po vydání nálezu vyjádřila i soudkyně zpravodajka Milada Tomková: „...je velmi dobře, že Ústavní soud odolal pokušení být všemohoucím.“¹⁹⁶ Takové proklamace staví ústavní soud do pozice neutrálního arbitra, který si zamítnutím zachoval nestrannost a nezávislost. Nabízí se otázka, proč relevantní menšina vnímá rozhodnutí ve prospěch (lidských) práv trans* a nebinárních osob jako politické, ale zamítavé rozhodnutí ve stejné věci jako hodnotově neutrální a nepolitické. Dále se můžeme ptát, jestli je vůbec možné, aby jakékoliv rozhodnutí v takové věci bylo nepolitické? V projednávaném případě se jedná o lidská práva, která má Ústavní soud chránit, tak proč je nečinnost považována (relevantní menšinou) za optimální výsledek?

Dle relevantní menšiny i NSS se v daném případě jedná o společenské téma, o kterém má rozhodovat společnost, potažmo zákonodárce.¹⁹⁷ O judicializaci „politického“ problému se ovšem jedná pouze v jednom potenciálním rozhodnutí – vyhovění návrhu stěžovatele*ky. Navzdory proklamované neutralitě se relevantní menšina vyjadřuje zejména k problematice způsobem, který celou problematiku trans* lidí spíše zlehčuje. Kateřina Šimáčková se ve svém odlišném

neutrální? I. Wolters Kluwer, 2020, s. 959-976. ISBN 978-80-7598-761-7.

¹⁹⁵ Pl. ÚS 2/20. Bod 63. S ohledem na vývoj judikatury ESLP by bylo možné i argumentovat, že právě následování ESLP a vyhovění návrhu by bylo „méně“ politickým aktem ze strany soudu, jelikož by „pasivně“ přijal nastavená pravidla vyšší instance. Ale MS v Praze, NSS i relevantní menšina ÚS se rozhodly se „aktivně zapojit do dialogu s ESLP“, pro což musejí vynaložit podstatně větší argumentační úsilí, aby svůj (právní) názor obhájily.

¹⁹⁶ Třetí pohlaví? Dobře, že soud odolal pokušení být všemohoucím, míní soudkyně. In: Sznam Zprávy [online]. 31. 3. 2022 [cit. 2023-04-14]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-treti-pohlavi-dobre-ze-soud-odolal-pokuseni-byt-vsehomoucim-mini-soudkyne-196344>

¹⁹⁷ Je otázkou, zdali zákonodárny sbor odráží celospolečenský pohled na témata týkající se komunit nezapadajících do heterosexuální matrice, jak ostatně ukazuje dlouhodobá nevole umožnit homosexuálním párům uzavřít manželství, ačkoliv *vox populi* tuto změnu dlouhodobě podporuje. Viz PITOŇÁK, Michal. Veřejné mínění (manželství párů stejného pohlaví). In: Queer Geography [online]. 12. 1. 2019 [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: <https://queergeography.cz/sexualni-obcanstvi/rovnost-manzelstvi/verejne-mineni-manzelstvi/> a Postoje veřejnosti k právům homosexuálů – duben/květen 2023. In: Centrum pro výzkum veřejného mínění [online]. Sociologický ústav AV ČR, 20.06.2023 [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni/vztahy-a-zivotni-postoje/5685-postoje-verejnosti-k-pravum-homosexualu-duben-kveten-2023>.

stanovisku, dle mého názoru správně, vyjadřuje, že [k] judicializaci otázek souvisejících se zásahy do tělesné integrity přistoupil ústavodárce, když zakotvil ústavní garanci nedotknutelnosti osoby a jejího soukromí v čl. 7 odst. 1 Listiny a její ochranu výslovně svěřil soudní moci (čl. 4 Ústavy). Postavení Ústavního soudu jako nestranného a nezávislého soudního orgánu spíše ohrožují situace, kdy zapře svou roli ochránce základních práv.¹⁹⁸ Lidská práva jsou neodmyslitelně spojena s normativními představami o uspořádání společnosti, o hodnotě lidského života a představami, kdo je vůbec považován za člověka.¹⁹⁹ Jak píše Pavel Dufek, lidská práva jsou inherentně politickým pojmem a nedává smysl si stěžovat, že by je nějaká skupina zideologizovala pro své účely, jelikož se jedná o jejich esenciální vlastnost.²⁰⁰

Vodítkem, proč jsou zájmy trans* a nebinárních lidí (a LGBTQ+ obecně) vnímány jako politické, nám může být teorie o tzv. označených identitách (marked identities). Za označené identity jsou považovány ty skupiny lidí, typicky menšiny, které z nějakého nezapadají do společenských norem normálnosti, a proto si zaslouží vlastní zvláštní označení nesoucí s sebou další konotace, často negativní. Označené identity je třeba vnímat ve vztahu k tzv. neoznačeným identitám (unmarked identities), jejichž hlavním definujícím znakem je kulturní neviditelnost.²⁰¹ Zatímco neoznačené identity jsou normální, kulturně dominantní, tak označené identity jsou ti, kdo normální nejsou.²⁰² Neoznačené identity požívají zejména privilegium předvídatelnosti, kdy je jejich identita standardem, který se očekává či předpokládá. Typickým příkladem je předpoklad heterosexuality²⁰³ – už od dětství se od dětí očekává, že budou žít v heterosexuálním svazku a mít děti. Heterosexualita je výchozím nastavením²⁰⁴, označením, na které není potřeba poukazovat.

¹⁹⁸ Bod č. 41 odlišného stanoviska K. Šimáčkové.

¹⁹⁹ Minoritní skupiny někdy nejsou vnímány jako skupina lidí, ale jakýchsi bytostí, o jejichž existenci a právech je potřebné a vhodné vést „společenské debaty“. I proto Judith Butler argumentuje, že je dobré debatu rámovat bojem za „ženská lidská práva“ či „lidská práva leseb a gayů“ viz BUTLER, Judith. *Undoing Gender*. 1. New York: Routledge, 2004. ISBN 0-415-96923-9. Str. 37-38.

²⁰⁰ DUFEK, Pavel, ed. *Normativita, fakticita a liberální projekt lidských práv: k možnostem morálního univerzalizmu*. In: AGHA, Petr. *Lidská práva v mezikulturních perspektivách*. 1. Praha: Academia, 2018, s. 59-75. ISBN 978-80-200-2958-4. Str. 59

²⁰¹ ZERUBAVEL, Eviatar. *Taken for granted: the remarkable power of the unremarkable*. USA: Princeton University Press, 2018. ISBN 978-0-691-17736-6. Str. 6

²⁰² TAYLOR, Steaphanie, Steve HINCHLIFFE, John CLARKE a Simon BROMLEY, ed. *Making social lives*. Velká Británie: The Open University, 2009. ISBN 9780749216412. Str. 179.

²⁰³ PITOŇÁK, Michal. *O SEXUÁLNÍCH ORIENTACÍCH A GENDEROVÝCH IDENTITÁCH: A O TOM PROČ JE NEPOČÍTAT*. In: *Blog.respekt.cz* [online]. [cit. 2023-04-25]. Dostupné z: <https://pitonak.blog.respekt.cz/osexualnich-orientacich-a-genderovych-identitach/>

²⁰⁴ Jako další příklad můžeme uvést bělošství v kontextu západní Evropy nebo USA. Bílý člověk ve většině případech není svým okolím nucen se zamyslet nad svojí rasou, jelikož bělošství je spíše bezrasovým standardem než rasou, a to je privilegium, resp. součást privilegia. Být bílým je *normální*, všichni ostatní jsou rasou poznamenáni – označení. Viz např. DANSKIN, Ian. *The Alt-Right Playbook: The Cost of Doing Business*. In: YouTube [online]. 26. 9. 2022 [cit. 2023-04-25]. Dostupné z:

Pokud o někom mluvíme, tak neříkáme „dotyčný žije v otevřeně heterosexuálním svazku“, ale jiné typy partnerství, které nezapadají do cisheteronormativních představ, jsou označené a na jejich jinakost poukážeme.²⁰⁵ Označené identity jsou často vnímány jako podezřelé či až nežádoucí pro jejich deviaci.

Označené identity jsou definovány tím, co nejsou – normální. Vymezením jiného se současně vytváří i společná identita této komunity. Zatímco neoznačené skupiny sdílenou identitu spíše postrádají a mohou vystupovat jako jednotlivci (jejich jednání neodráží jednání celé komunity), tak příslušníci označené skupiny často nejsou v postavení jednotlivce, ale i v postavení zástupce celé komunity. Z pohledu většinové společnosti se označená identita může jevit jako monolitická, čímž dochází k odebrání subjektivity, individuality a diverzity, která je v každé sociální skupině. Tato vnucená reprezentující role limituje možnosti projevu marginalizovaných označených komunit, jelikož označené osoby jsou a priori vnímány skrze jejich identitu, která má v ideálním případě odpovídat představám dominantní skupiny. Každá žena, každý gay, každá lesba, každá trans* osoba, každá nebinární osoba, každý Rom zapojen do veřejného diskurzu je pod drobnohledem, aby „dobře reprezentoval“. Současně slouží jejich veřejné vystupování jako svým způsobem komentář k jejich označené identitě.

Tento tlak na reprezentování a dokonalost se pak může projevit i ve vytvoření nové normativity. Např. v případě práv homosexuálů můžeme mluvit o vytvoření určité homonormativity, kdy součástí diskuze o zrovnoprávnění přístupu k manželství je velmi často krásný a mladý homosexuální pár, který má skvělý vztah a který by měl být lepším rodičem dítěti než heterosexuální pár.²⁰⁶ O tom ale debata týkající se manželství pro všechny není, resp. neměla by být – možnost požívat privilegií manželství se neodvíjí od schopnosti být (dobrým) rodičem či

<https://www.youtube.com/watch?v=wCl33v5969M&t=1139s>

²⁰⁵ ZERUBAVEL, Eviatar. *Taken for granted: the remarkable power of the unremarkable*. USA: Princeton University Press, 2018. ISBN 978-0-691-17736-6. Str. 2-5.

²⁰⁶ Ačkoliv jsem přesvědčen, že by diskurz ohledně „manželství pro všechny“ neměl být rámován pouze schopností „vychovat normální dítě“, tak pro úplnost dodávám, že výzkumy nám ukazují, že genderová a sexuální identita rodičů mají na vývoj a výsledky dětí jenom velmi limitovaný vliv a hlavní je kvalita rodičovství a rodinných vztahů. Viz MANNING, Wendy D., Marshal Neal FETTRO a Esther LAMIDI. *Child Well-Being in Same-Sex Parent Families: Review of Research Prepared for American Sociological Association Amicus Brief*. Population Research and Policy Review [online]. 2014, 33(4), 485-502 [cit. 2023-07-09]. ISSN 0167-5923. Dostupné z: doi:10.1007/s11113-014-9329-6, MAZREKAJ, Deni, Kristof DE WITTE a Sofie CABUS. *School Outcomes of Children Raised by Same-Sex Parents: Evidence from Administrative Panel Data*. American Sociological Review [online]. 2020, 85(5), 830-856 [cit. 2023-07-09]. ISSN 0003-1224. Dostupné z: doi:10.1177/0003122420957249 a ZHANG, Yun, Haimei HUANG, Min WANG, et al. *Family outcome disparities between sexual minority and heterosexual families: a systematic review and meta-analysis*. BMJ Global Health [online]. 2023, 8(3) [cit. 2023-07-09]. ISSN 2059-7908. Dostupné z: doi:10.1136/bmjgh-2022-010556.

schopnosti naplnit ideál harmonického vztahu a rodiny. U heterosexuálních rodin se tento požadavek nehledá, ale osoby vykračující z heterosexuální matrice jsou pod drobnohledem. Jedná se o segregaci v přístupu k institutu manželství, a právě samotné segregování je nepřijatelné.

LGBTQ+ nemají stejná práva jako cisheterosexuální většina. A jelikož je LGBTQ+ komunita často definována skrze jejich snahy o rovná práva,²⁰⁷ je jejich existence a jakákoliv činnost vnímána jako snaha o redefinování statu quo, práva a společnosti a z toho důvodu jsou a priori politickými aktéry.

Rozhodování o právech LGBTQ+ lidí v současnosti bude pro jejich označení vždy politické, proč tedy relevantní menšina ÚS akcentuje, že zamítnutím návrhu stěžovatele*ky odolal pokušení být všemohoucí? Soudy v podstatě říkají, že soudní ochrana statusu quo není politickým aktem. Rozhodování vrcholných soudů nemůže nebýt nepolitické.²⁰⁸ Vrcholné soudní instance rozhodují o zásazích do základních práv a svobod – otázky, co jsou základní práva, komu a v jakém rozsahu náleží, jsou bytostně politické otázky.²⁰⁹ Jedním ze základních účelů soudů je dohled a ochrana základních lidských práv všech.²¹⁰ Někteří občané jsou ale trans* nebo nebinární osoby, které současný právní řád spíše přehlídí či jim aktivně škodí. Soudy argumentují, že zásahy do základních lidských práv LGBTQ+ lidí zasahováno v současnosti není a právní úprava zaštiťující tyto zásahy je dle NSS ústavní.²¹¹

Soudy jsou přesvědčeny, že rozhodnutím ve prospěch stěžovatel*ky by je postavilo do aktivistické role²¹², což je charakteristika, která se soudům v moderních demokratických společnostech nepřirazuje. Soudy mají být nestrannými strážci práva a nemají se stavět do avantgardní role přinašeče společenských změn. V opačném případě je zde obava z narušení demokratického rozdělení moci ve státě. Pokud se ochrana základních lidských práv trans* osob

²⁰⁷ Anekdoticky můžeme uvést například situaci, kdy kandidát na prezidenta Pavel Fischer prohlásil, že by na pozici ústavního soudce nejmenoval gaye nebo lesbu, jelikož je taková osoba „zaujatá“. ŠNAJDROVÁ, Tereza a Adéla JEŽKOVÁ. Pavel Fischer před lety uvedl, že by homosexuála nejmenoval ústavním soudcem. Bylo to nešťastné uřeknutí, kaje se. In: Refresher.cz [online]. 4.10.2022 [cit. 2023-07-09]. Dostupné z: <https://refresher.cz/122589-Pavel-Fischer-pred-lety-vedl-ze-by-homosexuala-nejmenoval-ustavnim-soudcem-Bylo-to-nestastne-ureknuti-kaje-se>.

²⁰⁸ Srov. VIKARSKÁ, Zuzana. Politická role soudů a soudců v evropském a srovnávacím kontextu [online]. Praha, 2018 [cit. 2023-01-07]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/108270/150042949.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
Disertační práce. Univerzita Karlova. Str. 64.

²⁰⁹ Bod č. 41 odlišného stanoviska K. Šimáčkové.

²¹⁰ Srov. Čl. 4 zákona č. 1/1993 Sb.

²¹¹ 2 As 199/2018. Bod č. 92.

²¹² K pojmu soudcovský aktivismus viz PUMR, Jaromír. Soudcovský aktivismus [online]. Praha, 2018 [cit. 2023-08-28]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/100039/120301434.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
Diplomová práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce JUDr. Jan Tryzna PhD.

zdá soudům jako nežádoucí soudcovský aktivismus, budiž. Ale já jsem toho názoru, že svým zamítavým rozhodnutím jsou stejně aktivističtí, jenom je takový aktivismus v zájmu zachování statusu quo jednodušší obhájit odkazem na zdrženlivost.²¹³

Strach ze „soudcovského aktivismu“ v otázkách ochrany lidských práv LGBTQ+ menšin považují za problematické, jelikož se jedná o menšinu, která sama o sobě neutvoří významnou skupinu v zákonodárném sboru.²¹⁴ Z toho důvodu se nelze divit, že v podobných otázkách v okolních zemích zasahují právě soudy, aby byla lidská práva LGBTQ+ lidí náležitě chráněna. Ve svém disentujícím názoru připomíná Kateřina Šimáčková, že konkrétně v otázce zrušení povinnosti kastrace pro změnu právního „pohlaví“ v okolních zemích – Rakousku, Německu a Polsku, to byly právě soudy, kdo zrušení inicioval.²¹⁵ Zuzana Vikarská zase správně poukazuje na to, že žádoucí nestrannost ústavního soudu je ohrožena spíše, když [ústavní soud] popírá svou roli strážce základních práv.²¹⁶

Soudy obecně, ale zejména Nejvyšší správní soud a Ústavní soud, jsou v autoritativním postavení při interpretaci práva.²¹⁷ Nález psaný relevantní menšinou nemá precedenční účinky²¹⁸, ale myslím si, že spolu s rozsudkem NSS nastavují pole diskurzu²¹⁹ – vymezují, jak bude probíhat veřejná debata o pohlaví a genderu v právu, o čem se bude debatovat a jak se o tom bude debatovat. Ústavní soud i Nejvyšší správní soud se ve svých rozhodnutích zaštiťují společenskou realitou,

²¹³ Ústavní soud se vyznačuje spíše zdrženlivostí, ale i zdrženlivost je někdy nazývána tzv. skrytým aktivismem. PUMR, Jaromír. Soudcovský aktivismus [online]. Praha, 2018 [cit. 2023-08-28]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/100039/120301434.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce JUDr. Jan Tryzna PhD. Str. 82.

²¹⁴ V současnosti se odhaduje zastoupení LGBT lidí v populaci mezi 5 až 10 %. Zastoupení v populaci se velmi liší napříč generacemi. Podle výzkumu provedeném v USA se identifikace s LGBT u starších generací pohybuje v nižších jednotkách procent, tak u nejmladší generace Z (lidé narození mezi lety 1997 až 2003) se jako LGBT identifikuje lehce přes 20 %. JONES, Jeffrey M. LGBT Identification in U.S. Ticks Up to 7.1%. In: Gallup [online]. 17.2.2022 [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://news.gallup.com/poll/389792/lgbt-identification-ticks-up.aspx>. Ačkoliv se počet lidí hlásící se k LGBTQ+ zvyšuje, nelze automaticky předpokládat, že se bude zvyšovat i jejich jednotné zastoupení v zákonodárném sboru, protože se nejedná o ideologicky homogenní skupinu.

²¹⁵ Bod č. 65 odlišného stanoviska K. Šimáčkové.

²¹⁶ VIKARSKÁ, Zuzana. K nálezu (menšiny) Ústavního soudu o mužích a ženách. In: Jiné Právo [online]. 10. 4. 2022 [cit. 2023-04-25]. Dostupné z: <https://jinepravo.blogspot.com/2022/04/o-muzich-a-zenach.html>.

²¹⁷ Toto autoritativní postavení vychází z jejich postavení v rámci soustavy soudů v kombinaci s jejich (v ideálním případě) kvalitou právních argumentů. GERLOCH, Aleš. Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi. In: GERLOCH, Aleš a Pavel MARŠÁLEK, ed. Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi. I. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003, s. 13-32. ISBN 80-86432-12-2. Str. 15.

²¹⁸ Srov. Bod č. 2 odlišného stanoviska K. Šimáčkové a odlišné stanovisko k nálezu sp. zn. Pl. ÚS 3/96 ze dne 15. 5. 1996, ve kterém Vlastimil Ševčík uvádí, že *bylo by proto proti logice věci, kdyby menšinové stanovisko pléna Ústavního soudu mělo představovat relevantní právní názor*.

²¹⁹ „Diskurz stanoví hranice, ve kterých se pohybují ti, kdo moc hájí, i ti, kdo jim oponují“. ŠKOP, Martin. ...právo, jazyk a příběh. Praha: Auditorium, 2013. ISBN 978-80--87284-37-7. Str. 44.

kteřou zákonodárce (pasivně) převzal a promítnul do právního řádu²²⁰, ale jak správně poukazují soudci v odlišném stanovisku k nálezu, pro politickou reprezentaci se jedná o okrajové téma a nelze očekávat, že se stane předmětem všeobecnějšího politického zájmu.²²¹ Okrajové téma pro jednoho je ale otázkou každodenního stresu²²² a v některých případech i otázkou života a smrti pro druhého.²²³

Dle vyjádření vlády ČR by zrušení napadených ustanovení bylo paradigmatickou změnou právní úprav, což by mohlo zasáhnout do základních parametrů společenského řádu. Proto vláda trvá na podrobení trans* problematiky celospolečenské a odborné debatě, na kterou by následně reagoval zákonodárce.²²⁴ Na potřebu společenské shody (a implicitní potřebě změny společenského paradigmatu) se odkazují i soudy. Takový přístup nevidí, že odborná debata probíhá už dekády a odborná veřejnost se shoduje, že je potřeba zajistit, co nejjednodušší přístup k tranzici.²²⁵

Respekt k hodnotám jako je sebeurčení, sebeidentifikace a osobní autonomie se u cis osob předpokládá, ale v momentě, kdy se stejného privilegia dožadují trans* a nebinární osoby, tak se jedná o problém, a to z jediného důvodu – že nezapadají do představ o normálnosti.

²²⁰ Pl. ÚS 2/20. Bod č. 39; 2 As 199/2018. Body č. 58 a 59.

²²¹ Bod č. 11 odlišného stanoviska Vojtěcha Šimíčka, Ludvíka Davida, Jaromíra Jirsy, Pavla Šámala, Davida Uhlíře a Jiřího Zemánka k nálezu.

²²² Tzv. menšinovému stresu a jeho dopadech na životy lidí nezapadající do cisheteronormativní matrice se v ČR věnuje Michal Pitoňák. Menšinový stres je obecně definován jako nadbytečný stres, kterému jsou lidé ze stigmatizovaných skupin vystaveni v důsledku své menšinové pozice. Menšinový stres tedy působí nad rámec ostatních typů stresu, je sociálně založený, chronický a relativně stabilní v čase. Teorie menšinového stresu slouží jako vysvětlení nepoměru mezi zdravím heterosexuálních a neheterosexuálních lidí. Viz PITOŇÁK, Michal. Minority stress in the perspective of health inequalities between heterosexual and non-heterosexual people. *Psychiatrie pro praxi* [online]. 2022, 23(2), 100-104 [cit. 2023-07-16]. ISSN 12130508. Dostupné z: doi:10.36290/psy.2022.022

²²³ Trans* osoby páchají sebevraždu častěji než cis lidé. V ještě větší míře se o sebevraždu pokoušeni. Viz ERLANGSEN, Annette, Anna Lund JACOBSEN, Anne RANNING, Alex Lauridsen DELAMARE, Merete NORDENTOFT a Morten FRISCH. Transgender Identity and Suicide Attempts and Mortality in Denmark. *JAMA* [online]. 2023, 329(24) [cit. 2023-07-16]. ISSN 0098-7484. Dostupné z: doi:10.1001/jama.2023.8627 nebo 2023 U.S. National Survey on the Mental Health of LGBTQ Young People. In: *The Trevor Project* [online]. 2023 [cit. 2023-07-16]. Dostupné z: https://www.thetrevorproject.org/survey-2023/assets/static/05_TREVOR05_2023survey.pdf. Současně je to právě dostupná gender-affirming lékařská péče, co tyto rizika snižuje. Viz TORDOFF, Diana M., Jonathon W. WANTA, Arin COLLIN, Cesalie STEPNEY, David J. INWARDS-BRELAND a Kym AHRENS. Mental Health Outcomes in Transgender and Nonbinary Youths Receiving Gender-Affirming Care. *JAMA Network Open* [online]. 2022, 5(2) [cit. 2023-07-23]. ISSN 2574-3805. Dostupné z: doi:10.1001/jamanetworkopen.2022.0978.

²²⁴ Pl. ÚS 2/20. Bod č. 13.

²²⁵ Např. RAFFERTY, Jason, Michael YOGMAN, Rebecca BAUM, et al. Ensuring Comprehensive Care and Support for Transgender and Gender-Diverse Children and Adolescents. *Pediatrics* [online]. 2018, 142(4) [cit. 2023-07-16]. ISSN 0031-4005. Dostupné z: doi:10.1542/peds.2018-2162.

3.2 Pohlaví a gender v rozhodnutích soudů

Český právní řád pracuje s výrazem pohlaví, potažmo s výrazy muž/žena, jako se zjevnou součástí reality, kterou není třeba blíže specifikovat.²²⁶ Podobně jako každé jiné právní ustanovení i ta, která se týkají pohlaví, resp. jejich případná neexistence, jsou otevřena interpretaci – interpretaci, která je nutně politickou činností.²²⁷ Jsou to právě soudy, kdo vykonávají interpretační činnost. Soudce není neutrálním či objektivním čtenářem nalézající v právu ukrytý význam, ale spoluvytváří jej. Do procesu interpretace se pak promítají ideologie, předporozumění a předsudky. Podle Duncana Kennedyho se jedná o nebezpečnou praxi, jelikož soudce může rozhodnout (interpretovat právo) podle převažujícího interpretačního rámce, který nemusí být nutně správný nebo žádoucí.²²⁸ Převládající ideologie není často viditelná pro její dominanci a může se jevit jako objektivní, přirozená, zřejmá – neideologická.²²⁹

K pojmu (právní) pohlaví uvádí Kateřina Čuhelová v komentáři k OZ v návaznosti na rozsudek NSS, že české právo je založeno na striktně binárním²³⁰ pojetí pohlaví (muž-žena), které je určováno „na základě lékařských (tedy „objektivních“) kritérií, na jejichž hodnocení se shodnou prakticky všichni vnější pozorovatelé; zároveň reflektuje složitost a nejednoznačnost biologické koncepce pohlaví tím, že připouští změnu pohlaví“.²³¹ Definice pohlaví se ale v českém právním řádu nenachází.²³² Ani důvodová zpráva k ustanovení § 29 občanského zákoníku se nezaobírá

²²⁶ Pl. ÚS 2/20. Bod č. 39.

²²⁷ DWORKIN, Ronald. Law as Interpretation. The University of Chicago Press. 1982, 9(1), 179-200. Str. 179.

²²⁸ KENNEDY, Duncan, ed. A Left Phenomenological Critique of the Hart/Kelsen Theory of Legal Interpretation. In: CÁCERES, Enrique, Imer FLORES, Javier SALDAÑA a Enrique VILLANUEVA, ed. Problemas contemporáneos de la filosofía del derecho [online]. 1. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 2005, s. 371-383 [cit. 2023-07-17]. ISBN 970-32-2695-7. Dostupné z: <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/4/1650/22.pdf>. Str. 377-378.

²²⁹ Pro Duncana Kennedyho by pak bylo lepší, kdyby byla ideologie soudce a jeho interpretace právních norem přiznaná, jelikož pak nemůže dojít k tomu, že soudce normu popře. Současně by takové pojetí soudního řízení dalo větší možnost jednotlivým stranám se na řízení připravit. Viz ŠKOP, Martin. ...právo, jazyk a příběh. Praha: Auditorium, 2013. ISBN 978-80--87284-37-7. Str. 57.

²³⁰ Dle NSS je „společenské vnímání“ pohlaví/genderu v současnosti binární. Nebinární gender je považován za anomálii, která nemá být normou a není žádoucí. Viz Rozsudek NSS. Bod č. 58.

²³¹ ČUHELOVÁ, Kateřina. § 29 [Změna pohlaví]. In: Občanský zákoník: komentář. 2. vydání. V Praze: C.H. Beck, 2019. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-747-7.

²³² NSS argumentuje, že pohlaví je část „objektivní“ reality, na které se prakticky všichni vnější pozorovatelé shodnou. Pro NSS je tedy pohlaví zejména pozorovatelným objektem, který je možno hodnotit „objektivně“ či medicínsky. Práce Judith Butler nám ale napovídá, že tato „objektivní“ realita pohlaví je spíše zpětně vytvořeným konstruktem, který zastírá fluidnost a rozmanitost genderu. Snahy o přehnanou medikalizaci a „objektivizaci“ pohlaví/genderu vedou ke zbytečné kontrole nad těly a projevy osob, kteří do „objektivních“ škatulek nezapadají. Dále se dá uvažovat nad případy, kdy se „vnější pozorovatelé“ na „objektivním pohlaví neshodnou“. Předpoklad, že se mají všichni shodnout, akorát vede k situacím, kdy jsou například intersex lidé zbytečně operováni, právě aby se na pohlaví všichni shodli*y. Můžeme se ptát, jestli jsou takové zásahy legitimní?

rozbohem pohlaví/genderu a jeho možné změny. Pouze uvádí, že právní úprava vychází z pojetí změny pohlaví je faktickým stavem, jehož právní účinky se musí připínat k okamžiku, kdy z lékařského hlediska fakticky nastane. Dále se důvodová zpráva vyjadřuje k právnímu stavu osoby, jež změnu pohlaví podstoupila.²³³ Úprava změny pohlaví byla inspirována právní úpravou kanadské provincie Québec, ale jak již v roce 2013 upozorňovala Andrea Baršová, už v době přijímání OZ byla v Québecu podmínka chirurgických zásahů pro změnu pohlaví značně zpochybňována.²³⁴ Významnou roli hraje tento institut zejména v rodinném právu a pak zejména v situaci, kdy nějaká osoba chce svoje přiřazené pohlaví změnit. Základním ustanovením pro změnu pohlaví je § 29 odst. 1 občanského zákoníku, který stanovuje podmínku kastrace a přeměny pohlavních orgánů a další (medikalizované) podmínky jsou změny pohlaví jsou upraveny v zákoně o specifických zdravotních službách.²³⁵

NSS²³⁶ ve svém rozsudku poukazuje na nutnost odlišení pohlaví jako rysu reality (biologické pohlaví) a pohlaví jako právního pojmu.²³⁷ Dále popisuje, že pohlaví v biologickém smyslu je bimodální spektrum, tj. není striktně binární. Variace od „mužského“ a „ženského“ pohlaví na chromozální nebo hormonální úrovni či variace ve vzhledu a funkci určitých orgánů těla nebo psychického vztahu jednotlivce ke svým navenek patrným pohlavně relevantním fyzickým znakům nazývá NSS „anomáliemi“.²³⁸ Dále zmiňuje i fakt, že existují lidé „[...]vnitřně tak či onak neztotožnění s tím, k jakému z binárních pohlaví náleží, včetně osob, které subjektivně pociťují příslušnost k nějakému jinému (dalšímu) pohlaví než mužskému nebo ženskému nebo jejichž subjektivní vnímání vlastního pohlaví se v čase mění.“²³⁹ Zároveň dodává, že z lékařského hlediska je pohlaví určováno podle patrných znaků biologické povahy, zejména podle podoby a funkce určitých orgánů (penis – pochva, varlata – vaječníky).²⁴⁰

Po tomto zhodnocení NSS dále argumentuje, že společenská realita dnešní doby je taková, že pohlaví je vnímáno jako binární pojem (muž – žena), jenž odráží lékařská kritéria pro učení

²³³ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, viz Sněmovní tisk 362/0: VI.n.z. - občanský zákoník. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky [online]. [cit. 2023-07-19]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=362&CT1=0>

²³⁴ BARŠOVÁ, Andrea. Skalpel a duše. Ke změně pohlaví podle nového občanského zákoníku. Časopis zdravotnického práva a Bioetiky [online]. 2013, 3(1), 22–38 [cit. 2023-07-19]. Dostupné z: <https://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/43>

²³⁵ § 21 až § 23 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.

²³⁶ ÚS se v nálezu bližšímu rozboru pohlaví/genderu spíše vyhýbá.

²³⁷ 2 As 199/2018. Bod č. 54.

²³⁸ 2 As 199/2018. Bod č. 56.

²³⁹ 2 As 199/2018. Bod č. 56.

²⁴⁰ 2 As 199/2018. Bod č. 57.

pohlaví, a že lidé se také ve zcela převažující většině cítí být takového pohlaví, jaké plyne z lékařských hledisek. NSS uznává, že situace se pomalu mění a roste tolerance k „anomáliím“²⁴¹, ale zatím se pojetí fluidnějšího subjektivního genderu neprosadilo, a to ani ve společnosti, ani v právu.²⁴² Současné české právo vychází z toho, že pohlaví je binární a reflektuje složitost a nejednoznačnost biologické koncepce pohlaví tím, že připouští změnu pohlaví.²⁴³ Lékařskými zásahy pak může jedinec „napodobovat“ pohlaví opačné.²⁴⁴ NSS uzavírá, že „[p]rávní pohlaví je striktně binární a určované na základě lékařských (tedy „objektivních“) kritérií, na jejichž hodnocení se shodnou prakticky všichni vnější pozorovatelé“²⁴⁵ a ÚS dodává, že pokud dojde k příslušným lékařským úpravám těla (nutno podotknout, že zákonem předpokládaná úprava těla zahrnuje i kastraci) a současně o to dotyčná osoba projeví zájem, je možné právní pohlaví změnit.²⁴⁶ Relevantní menšina ÚS pak stručněji konstatuje, že na území ČR se lidé dělí na muže a ženy a že toto binární chápání pohlaví/genderu je společenskou realitou, kterou právo přebírá.²⁴⁷

Přístup soudů k institutu (právního) pohlaví v ČR je postaveno na modifikovaném biologickém esencialismu, kdy „objektivní“ biologie je hlavním kritériem určujícím gender jednotlivce s možností změny pohlaví za předpokladu chirurgické změny „symbolů“ biologie (*navenek patrných znaků biologické povahy*).²⁴⁸ Podle soudů se jedná o přirozený přístup k tomuto institutu založený na společenské usanci. Relevantní menšina se v nálezu vyjadřuje, že informace o genderové identifikaci jednotlivce je *v zásadě bezvýznamná, jelikož takové kategorie nemají původ v právní ani společenské realitě*.²⁴⁹ Relevantní menšina jasně dává najevo, že vnímá biologii jako nadřazenou společenské roli.

V kontrastu k takovému pojetí stojí za zmínku analýza změny pohlaví/genderu Petra Aghy, který argumentuje, že česká úprava změny pohlaví stojí na třech předpokladech, které utvrzují a zároveň produkují biologickou binaritu mužů a žen. Tím prvním je projev heteronormativity v požadavku zániku manželství při podstoupení změny pohlaví. Druhým je skutečnost, že české

²⁴¹ 2 As 199/2018. Bod č. 58.

²⁴² 2 As 199/2018. Bod č. 60.

²⁴³ 2 As 199/2018. Bod č. 59.

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ Tamtéž.

²⁴⁷ Pl. ÚS 2/20. Bod č. 39.

²⁴⁸ Biologický esencialismus v jeho logickém důsledku by změnu pohlaví/genderu vůbec neumožňoval. Česká právní úprava změny pohlaví/genderu se může jevit paradoxně, jelikož na jedné straně lpí na rigidně binárním pojetí podmíněným biologii, ale na druhé straně umožňuje mezi pohlavími „přeskočit“. Pokud někdo podstoupí přísné a invazivní podmínky změny pohlaví, stává se tím druhým pohlavím/genderem se vším všudy (kromě odebrané možnosti reprodukce a případně minulého manželství).

²⁴⁹ Pl. ÚS 2/20. Bod č. 50.

právo neodmyslitelně spojuje biologii a „pohlaví“. Neumožňuje, aby se lišilo „biologické“ pohlaví od genderové identity. Existují lidé, jejichž identita je odlišná od „biologického“ pohlaví přiděleného při narození, ale nechtějí nebo nemohou modifikovat svá těla. České právo odmítá právně uznat identitu takových osob, jak je ostatně vidět na případu stěžovatele*ky, kterou NSS i ÚS ani neosloví v preferovaném rodě. Na příkladu podmínky podstoupení real-life testu pak ukazuje třetí předpoklad českého práva, kterým je nemožnost překonat binaritu muž/žena. Trans* osoba se musí v real-life testu dostatečně osvědčit, že zvládne žít jako „opačné pohlaví“ než bude moct podstoupit operativní změnu. Jedná se o podmínku trvalosti a zároveň úplnosti „transformace“.²⁵⁰

Začněme u příkladů, které relevantní menšina ÚS uvádí, kdy má *rozlišování podle pohlaví/genderu původ a důvod v odlišných biologických charakteristikách mužů a žen a kdy se může takové rozlišování jevit jako žádoucí a nezbytné*.²⁵¹ Jakými příklady se člověk rozhodne doplnit svoji argumentaci může poodhalit (implicitní) ideologii mluvčího.

Trestní řád stanovuje, že osobní prohlídku má vždy provádět osoba stejného pohlaví.²⁵² Podle ÚS se jeví jako problematické, kdyby prohlídku prováděla osoba *[biologicky] opačného pohlaví, která se identifikuje s pohlavím kontrolované osoby*.²⁵³ A obdobně argumentuje i na příkladech dámských kupé, šaten, toalet, do kterých by „nově“²⁵⁴ měly získat přístup trans* ženy²⁵⁵ (relevantní menšina používá výraz „muži identifikující se jako ženy“).²⁵⁶ Jedná se o častý argument opírající se o nutnost chránit ženské prostory před „převlečenými muži“.²⁵⁷

²⁵⁰ AGHA, Petr, ed. Subjectivity, gender and agency. In: AGHA, Petr. Law, Politics and the Gender Binary. 1. Routledge, 2019, s. 61-80. ISBN 978-1-138-48605-8. Str. 66-67.

²⁵¹ Pl. ÚS 2/20. Bod č. 49.

²⁵² § 83b odst. 3 zákona č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád).

²⁵³ Pl. ÚS 2/20. Bod č. 51.

²⁵⁴ Trans* ženy už ženské prostory dávno navštěvují, jenom s větším strachem ze společenského odmítnutí a také strachem o svoje bezpečí.

²⁵⁵ Dalším zajímavým faktorem této argumentace je, že se v obecném diskurzu (i v ČR) zaměřuje téměř výhradně na trans* ženy, které nepodstoupily chirurgický zákrok odstranění penisu. Penis je v takové situaci určujícím symbolem biologie a esence. V momentě, kdy do ženských prostor vstoupí penis, nastává nebezpečí. Ústavní soud či Gender Critical Movement (samozvaně feministické hnutí, které je „kritické“ vůči existenci trans* osob) svoji argumentací redukuje lidskou bytost na pyj, čímž vlastně dělají totéž, co radikální antipornografický feminismus v 80. letech. V takovém pojetí nemají trans* ženy svobodnou vůli, nemůžeme mluvit o subjektu, existuje pouze tělesno – genitálie a jejich jediný důvod existence je daný anatomií a pudry – pokud bychom parafrázovali Drucillu Cornell: Penis ovládá člověka. Člověk (ať už se jedná o muže, ženu nebo nebinární osobu) s penisem je *redukován na čuráka*. CORNELL, Drucilla. The Imaginary Domain: Abortion, Pornography & Sexual Harassment. 1. USA: Routledge, 1995. ISBN 978-0-415-91160-3. Str. 125.

²⁵⁶ Pl. ÚS 2/20. Bod č. 51.

²⁵⁷ V některých státech USA vede panika okolo veřejných toalet diskriminační legislativě. Viz Bans On Transgender People Using Bathrooms And Facilities According To Their Gender Identity. In: Movement

Někteří cis lidé vnímají přítomnost trans* lidí v šatnách, toaletách atd. jako nepříjemnou a nežádoucí, což je fakt, který si řada trans* lidí uvědomuje a často kvůli tomu upravují svoje volnočasové aktivity, tak aby nezpůsobovali nepohodlí cis lidem.²⁵⁸ Současně tak často musejí činit v zájmu svého bezpečí.²⁵⁹ Za zmínku také stojí, že někteří trans* a nebinární lidé se nacházejí v bezvýhodné situaci, protože je čeká odmítnutí, jak v mužských, tak ženských prostorách, protože nesplňují žádné „tradiční“ představy o genderové expresi.²⁶⁰

Za problematické považují ono označení „muž, který se identifikuje jako žena“ – relevantní menšina takovým vyjádřením dává najevo, co si myslí o trans* ženách, které neprošly formální tranzicí včetně invazivních operací a ponižujících vyšetření.²⁶¹ Pro relevantní menšinu se jedná se pouze o muže v přestrojení chtějící přístup do ženských prostor, který je třeba před trans* ženami ochránit. Genderový esencialismus můžeme vidět na tomto příkladu ve dvou rovinách – trans* ženy jsou pořád muži a muži jsou a priori ohrožením pro ženy.²⁶² S tím souvisí i další stigmatizující aspekt *označení* trans* lidí, kterým je předpoklad predátorského chování. Z konzervativních

Advancement Project [online]. [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: https://www.lgbtmap.org/equality-maps/nondiscrimination/bathroom_bans.

V českém kontextu tuto argumentační linii můžeme vidět například v Amicus curiae brief Aliance pro rodinu, z.s., GREGOR, Jan. Amicus curiae brief Aliance pro rodinu, z. s. In: Aliance pro rodinu [online]. [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: https://alipro.cz/wp-content/uploads/2020/10/ALIPRO_Amicus_Curiae_PL_US_2_20-1.pdf. Str. 11. V současné době nemáme žádná empirická data, která by strach z trans* inkluzivních politik měla ospravedlňovat. Viz HASENBUSH, Amira, Andrew R. FLORES a Jody L. HERMAN. Gender Identity Nondiscrimination Laws in Public Accommodations: a Review of Evidence Regarding Safety and Privacy in Public Restrooms, Locker Rooms, and Changing Rooms. *Sexuality Research and Social Policy* [online]. 2019, 16(1), 70-83 [cit. 2023-07-23]. ISSN 1868-9884. Dostupné z: doi:10.1007/s13178-018-0335-z.

²⁵⁸ Což je jenom dalším stresovým faktorem, který trans* lidé musejí řešit.

²⁵⁹ Lidé nezapadající do cisheteronormativních představ většinové společnosti čelí pro svoji identitu násilí a jinak tomu není ani u trans* lidí. Viz TRUMAN, Jennifer L a Rachel E. MORGAN. Violent Victimization by Sexual Orientation and Gender Identity, 2017–2020. In: U.S. Department of Justice: Bureau of Justice Statistics [online]. 6/2022n. 1. [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: <https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/vvsogil720.pdf#page=2> a PITOŇÁK, Michal a Marcela MACHÁČKOVÁ. Být LGBTQ v Česku 2022: výzkumná zpráva [online]. Klecany: Národní ústav duševního zdraví, 2023 [cit. 2023-07-23]. ISBN 978-80-87142-51-6. Dostupné z: https://lgbt-zdravi.cz/WEB/wp-content/uploads/2023/02/BytLGBTQvCesku2022_report.pdf. Str. 189-238.

²⁶⁰ PAVLICA, Karel. Obavy a přání trans lidí: výsledná zpráva z výzkumu realizovaného spolkem Transparent z.s. v roce 2018. [Ostrava]: Transparent, 2019. ISBN 978-80-906362-4-8.. Str. 17 a WYNN, Natalie. J.K. Rowling | ContraPoints. In: YouTube [online]. 26. 1. 2021 [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=7gDKbT_12us&t=3895s.

²⁶¹ KOUCKÁ, Anna. „Byl to výslech. Musela jsem dokázat, že jsem dostatečně trans.“ Transgender lidé popisují své zkušenosti se sexuologem Weissem. In: Refresher.cz [online]. 14.4.2023 [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: <https://refresher.cz/134692--Byl-to-vyslech-Musela-jsem-dokazat-ze-jsem-dostatecne-trans-Transgender-lide-popisuji-sve-zkusenosti-se-sexuologem-Weissem>; JEŽKOVÁ, Adéla. Oplzlé výsledky na sexuologii se týkají i trans teenagerů, popisuje Králová z Transparentu (Rozhovor). In: Refresher.cz [online]. 6.4.2022 [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: <https://refresher.cz/112833-Oplzle-vyslechy-na-sexuologii-se-tykaji-i-trans-teenageru-popisuje-Kralova-z-Transparentu-Rozhovor-nebo-SVANDOVA,Aster.Za-hormony-a-zase-zpatky.Zkusenosti-trans-holky-na-cestě-k-HRT>. In: Druhá : směna [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://druhasmena.cz/clanky/za-hormony-a-zase-zpatky>.

²⁶² Můžeme zde slyšet ozvěny radikálního feminismu.

komentáři se může občas zdát, že jediným důvodem, proč by se AMAB²⁶³ člověk identifikoval jako žena, je, aby získal(a) přístup do ženských prostor jako jsou například toalety. Dále můžeme uvést, že trans* lidé obecně bývají často obviňováni z „groomingu“²⁶⁴ malých dětí. Lpění na biologii a inherentních, genderově podmíněných vlastnostech s ní spojených v kombinaci s morální panikou pak v důsledku poškozuje nejen trans* lidi ale i cis lidi, kteří nezapadají do „tradičních“ představ o genderové expresi.

Můžeme se ptát, jaká je alternativa. Když by zákonodárce chtěl zamezit přístup trans* žen do ženských prostor pro jejich „esenciální mužskost“, musel by stanovit přesné podmínky, na základě, kterých by se pohlaví rozlišovalo. Můžeme předpokládat, že by se jednalo o nějaké „objektivní“ a biologické poznání. Biologie ale není tak binární, jak by si někteří rádi představovali²⁶⁵ a nemyslím si, že existuje biologicky podmíněná definice pohlaví, která by na jedné straně zabránila („nežádoucím“) trans* lidem v přístupu do výhradně ženských/mužských prostor a zároveň by nedopadala i na cis lidi. V zájmu uklidnění paniky z existence trans* lidí by pak pro jistotu byla narušována práva všech, což by v důsledku mohlo ještě více poškodit trans* komunitu, jelikož „to kvůli ní se *musí* více kontrolovat gender“.

Současně připomeňme teorii Judith Butler, konkrétně to, jakým způsobem je představa o esenci biologického pohlaví ovlivněna naší prekonceptí o genderu a s ním spojenou podobou těla. Butler není jediným kritickým hlasem, pokud jde o „objektivitu“ biologického pohlaví. Jako sociální konstrukt vnímá biologické pohlaví například i právnička Julie A. Greenberg věnující se právnímu postavení intersex lidí. Argumentuje, že určování pohlaví je odvozeno od představ o ideálních genitálech narozeného dítěte, resp. existence penisu umožňujícího penetraci určuje mužství a schopnost rodit děti určuje ženství. Z toho důvodu lidé s chromozomy XY („genetičtí muži“) s micropenise mohou být (bez souhlasu) přeoperováni, aby měli „ženské“ pohlavní orgány i za cenu ztráty možnosti rozmnožování – předpoklad nemožnosti penetrace je v tomto

²⁶³ Z anglického „assigned male at birth“.

²⁶⁴ Navazování důvěrných vztahů s dětmi a mladistvými s cílem jejich sexuálního (nebo jiného) zneužívání. ROMANO, Aja. The right’s moral panic over “grooming” invokes age-old homophobia. In: Vox [online]. 21.4.2022 [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: <https://www.vox.com/culture/23025505/leftist-groomers-homophobia-satanic-panic-explained>.

²⁶⁵ FUENTES, Agustín. Here’s Why Human Sex Is Not Binary. In: Scientific American [online]. 1.5.2023 [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: <https://www.scientificamerican.com/article/heres-why-human-sex-is-not-binary/>; MONTAÑEZ, Amanda. Visualizing Sex as a Spectrum. In: Scientific American [online]. 29. 8. 2017 [cit. 2023-03-23]. Dostupné z: <https://blogs.scientificamerican.com/sa-visual/visualizing-sex-as-a-spectrum/#>; DUBOIS, L. Zachary a Heather SHATTUCK-HEIDORN. Challenging the binary: Gender/sex and the bio-logics of normalcy. American Journal of Human Biology [online]. 2021, 33(5) [cit. 2023-08-27]. ISSN 1042-0533. Dostupné z: doi:10.1002/ajhb.23623.

případě rozhodujícím faktorem. Oproti tomu u člověka s chromozomy XX („genetická žena“), u kterého se předpokládá možnost otěhotnět, je snaha tuto možnost zachovat i za předpokladu chirurgické úpravy externích genitálií (např. v situaci zvětšeného klitorisu). Z toho důvodu Greenberg uzavírá, že můžeme i biologické pohlaví vnímat jako sociální konstrukt spíše než „objektivní“ fakt.²⁶⁶

Od „objektivní“ biologie odvozená „objektivita“ dvou genderů není inherentní vlastností společenského uspořádání. Biologie pohlaví je složitá problematika, jejíž „objektivní“ fakta je třeba zasadit od určitého epistemologického rámce a genderové nastavení společnosti je spíše než otázkou biologie, otázkou kultury a politiky. V jiných kulturách napříč historií bylo „faktem“, že existují další gendery kromě mužů a žen²⁶⁷ a v kontextu biologie existují intersex lidé, které nemůžeme považovat za pouhou „anomálii“ nebo „vývojovou chybu“. Pro právo je „objektivním“ to (snadno) viditelné, určitelné, spočitatelné, hmatatelné, tj. tělo – pohlavní orgány, chromozomy.²⁶⁸ Snaha o kategorizaci zejména podle hmatatelného – tělesného, které je chápáno binárně, vytlačuje existující trans* a nebinární lidi do sféry nenormálnosti, jinakosti, nemoci. Právo tuto kategorizaci přebírá a konzervuje, ale rozmanitost lidských identit se zplošťuje.

Předpoklady o preexistujícím tělesném, „objektivním“ pohlaví determinujícím gender pak motivují argumentaci relevantní menšiny o rodném čísle. Právní řád české republiky rozlišuje dvě podoby rodného čísla, a to „mužské“ (které je podle relevantní menšiny současně i neutrální) a „ženské“, jenž se od „mužského“ liší tím, že druhé dvojčíslí vyjadřující měsíc je u žen zvýšené o 50.²⁶⁹ Relevantní menšina argumentuje, že rodné číslo jako základní identifikační údaj má pouze deskriptivní povahu. Vystoupíme-li ale z limitujícího rámce biologického determinismu a podíváme se na přidělování rodných čísel v kontextu sociálně konstruktivisté teorie genderu, lze o přiřazování rodných čísel uvažovat jinak.

Podle relevantní menšiny *„Tím, že stát v rodném čísle určitým způsobem zachytává informaci o pohlaví jednotlivce, nikterak nepředurčuje, jakým způsobem na sebe jednatlivec*

²⁶⁶ GREENBERG, Julie A. The Roads Less Traveled: The Problem with Binary Sex Categories. In: CURRAH, Paisley, Richard M. JUANG a Shannon Price MINTER. Transgender Rights. 1. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2006, s. 51-61. ISBN 978-0816643127. Str. 5-6.

²⁶⁷ BRITANNICA, The Editors of Encyclopaedia. 6 Cultures That Recognize More than Two Genders. In: Encyclopedia Britannica [online]. 12.1.2023 [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/list/6-cultures-that-recognize-more-than-two-genders>.

²⁶⁸ DOLEŽAL, Adam. Konstrukce identity v právním diskursu. Dvojí pojetí bytí. Časopis zdravotnického práva a Bioetiky [online]. 2013, 3(1), 11–21 [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: <https://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/42>. Str. 17.

²⁶⁹ § 13 odst. 3 zákona č. č. 133/2000 Sb. o evidenci obyvatel.

*nahlíží nebo nahlížet má.*²⁷⁰ Rodné číslo nerozlišuje, jestli člověk má chromozomy XX nebo XY, ale „jenom“ jestli byla dotyčná osoba při narození prohlášena za „kluka“ nebo „holku“.²⁷¹ Rodné číslo rozhodně nemá konstitutivní vlastnost ve smyslu, že by se jeho zapsáním měnila fyziologie člověka. Přidělení rodného čísla je stvrzením přidělení pohlaví/genderu při narození. Tělo zůstává stejné, ale prohlášením se mění společenské vnímání a očekávání od takového těla.²⁷² Rodné číslo můžeme vnímat jako další článek citačního řetězce genderového označení dítěte – dítě je nějak označeno a od tohoto označení se často odvíjí, jaké mu rodiče budou kupovat oblečení nebo hračky, jaké koníčky budou podporovat nebo jak budou takové dítě vychovávat. Rodné číslo sice má fungovat pouze popisně, ale kromě výše uvedeného se v něm odráží i jinde nespecifikovaný právní předpoklad binárního dělení pouze na muže a ženy. Rodné číslo je tak dalším nástrojem konzervování rámce možných identit. Taxativním vyjádřením pouhých dvou možností jsou vytvořeny dvě kategorie a ty vždy ze své definice něco vylučují a následně produkují identity skrze nastavení ideálu kategorie a současným vyloučením „ostatního“.²⁷³

Podle relevantní menšiny nemá binární dělení na muže a ženy původ ve vůli státu, jelikož stát pouze akceptoval společenskou realitu.²⁷⁴ V takovém prohlášení můžeme slyšet ozvěny teorie Catherine MacKinnon, že stát není původcem vykořisťování žen, ale jenom dalším nástrojem pro podmaňování žen mužské dominanci.²⁷⁵ Zatímco pro MacKinnon je takový popis výchozím bodem pro hledání alternativy, tak pro relevantní menšinu se jedná o argument pro pasivitu.

NSS argumentuje, že se v české společnosti zatím neprosadilo pojetí pohlaví/genderu jako předmět subjektivního sebeurčení a dokládá to příklady, že subjektivní pojetí pohlaví bývá terčem vtipů, nežádka i značně nevybíravých.²⁷⁶ Kamila Abbasi a Helena Bončková správně poukazují

²⁷⁰ Pl. ÚS 2/20. Bod č. 48.

²⁷¹ Srov. BUTLER, Judith. *Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví"*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. Limes (Karolinum). ISBN 978-80-246-3325-1. Str. 23

²⁷² Doslovně můžeme vliv přiřazení genderu na vnímání těla vidět na chirurgických zásazích do těl intersex lidí, kdy jejich gender z jejich těla doslova vyřezán. Srov. Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva. *Human Rights Violations Against Intersex People*. In: United Nations Human Rights: Office of the High Commissioner [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupné z:

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Discrimination/LGBT/BackgroundNoteHumanRightsViolationsAgainstIntersexPeople.pdf>. Str. 12-19. a DUŠKOVÁ, Šárka, Martin FAJEJTA a Zdeněk SLOBODA.

Trampoty s pohlavím: sociální a právní aspekty života intersex lidí. Praha: Wolters Kluwer, 2022. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-807-6764-613. Str. 70-71.

²⁷³ BUTLER, Judith. *Contingent Foundations: Feminism and the Question of "Postmodernism"*. In: BENHABIB, Seyla, Judith BUTLER, Drucilla CORNELL a Nancy FRASER. *Feminist contentions: a philosophical exchange*. 1. New York: Routledge, 1995, s. 35-57. ISBN 0-415-91085-4.

²⁷⁴ Pl. ÚS 2/20. Bod č. 39.

²⁷⁵ MACKINNON, Catharina A. *Feminism, Marxism, Method, and the State: An Agenda for Theory*. *Signs*. 1982, 7(3), 515-544. Str. 516.

²⁷⁶ 2 As 199/2018. Bod č. 60.

na fakt, že ve společnosti je terčem vtipů leckterá marginalizovaná skupina (ženy i muži, různé – nebílé – rasy, náboženství) a lze se ad absurdum ptát, zda existence těchto vtipů nesvědčí o tom, že by současná právní úprava volebního práva žen, antidiskriminačního zákona, trestného činu popírání holokaustu apod. neměla projít změnou.²⁷⁷ Jedná se jen o zlomek argumentace NSS, ale jak již bylo zmíněno – příklady, které se doprovázejí argumentaci, mohou přiblížit neviditelnou ideologii takového argumentu, resp. řečníka. NSS obhajuje právní stav, ve kterém marginalizovaná skupina obyvatel musí čelit nejen společenským, ale i právním překážkám, aby mohla žít alespoň trochu šťastný život a legitimitu takového stavu opírá mimo jiné o *vtipy*.

NSS přiznává, že současný stav v ČR sice může být vnímán jako „zpozdilý“, ale že ne každý trend musí být následován.²⁷⁸ K čemuž dodávám, že NSS má pravdu a skutečně nemusí být následován každý trend, ale pokud se jedná o trend ochrany lidských práv v kombinaci s komplexnějším a pravdivějším pochopením lidské existence, tak takový trend bychom jako společnost dle mého názoru následovat měli.

3.3 Nucené sterilizace jako součást ústavního pořádku

Dle NSS je připuštění možnosti změny pohlaví – tranzice – reflexí složitosti a nejednoznačnosti biologické koncepce pohlaví.²⁷⁹ Jelikož český právní řád předpokládá spíše neměnnost genderu, je proces změny pohlaví, jak ho předvídá ustanovení § 29 OZ, resp. § 21 zákona o specifických zdravotních službách, náročným a dlouhotrvajícím procesem, aby otestoval dlouhotrvající stav trans* člověka.²⁸⁰ Dá se předpokládat, že je tomu proto, aby nedocházelo k „nesprávným“ změnám pohlaví. Patrně nejzávažnější a nejvíce invazivní (jak do těla, tak do práv trans* osoby) podmínkou změny pohlaví je nutnost podstoupit *chirurgický zákrok*²⁸¹ při

²⁷⁷ Kritická reflexe rozhodnutí, v němž se Nejvyšší správní soud poprvé zabýval právy transgender osob. In: Právo 21 [online]. 19. 8. 2019 [cit. 2023-07-23]. ABBASI, Kamila, Helena BONČKOVÁ. Kritická reflexe rozhodnutí, v němž se Nejvyšší správní soud poprvé zabýval právy transgender osob. In: Právo 21 [online]. [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: <https://pravo21.cz/pravo/kriticka-reflexe-rozhodnuti-v-nemz-se-nejvyssi-spravni-soud-poprve-zabyval-pravy-transgender-osob>.

²⁷⁸ 2 As 199/2018. Bod č. 81-82.

²⁷⁹ 2 As 199/2018. Bod č. 59.

²⁸⁰ Tranzice je velmi náročná a trans* osoba musí podstoupit vyšetření u řady odborníků (psychiatra*ičky, sexuologa*žky, psychologa*žky, endokrinologa*žky, gynekologa*žky nebo urologa*žky) a trvá minimálně 2 roky, než může trans* osoba podat žádost k odborné komisi MZ ČR, která schvaluje operativní zákroky vedoucí k přeměně pohlaví. Viz Transsexualita přibývá – samotná přeměna pohlaví je ale dlouhodobý a náročný proces. Fakultní nemocnice Brno [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://www.fnbrno.cz/transsexualita-pribyva-samotna-premena-pohlavi-je-ale-dlouhodoby-a-narocny-proces/t6697>

²⁸¹ Ministerstvo zdravotnictví vydalo v roce 2012 doporučený postup při provádění chirurgických zákroků směřujících ke změně pohlaví. Viz Věstník Ministerstva zdravotnictví č. 8/2012. Ministerstvo zdravotnictví [online]. 9. 10. 2012 (poslední aktualizace 27. 5. 2020) [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://www.mzcr.cz/vestnik/vestnik-c-8-2012/>.

*současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů.*²⁸² Jinými slovy je podmínkou pro změnu pohlaví sterilizace – kastrace²⁸³. Česká republika je jednou z posledních zemí v Evropě, kde je tato podmínka stále zavedena²⁸⁴, protože byla v minulosti často kritizována.²⁸⁵ Kromě nuceného zásahu do těla je další podmínkou zánik manželství nebo registrovaného partnerství.²⁸⁶

Dovozenou motivací současné právní úpravy je ochrana rodiny, rodičovství a manželství a práv s těmito instituty spojených.²⁸⁷ Jedná se ale o ochranu jenom rodin splňujících heteronormativní představu, nikoliv všech skutečných rodin, které spolu žijí či žít chtějí. Zde se projevuje další z diskutovaných témat, které je spojeno s heterosexuální hegemonií, a to je předpoklad manželství jako svazku muže a ženy.²⁸⁸ V současnosti poskytuje institut manželství více práv než registrované partnerství.²⁸⁹ Jelikož je manželství v současnosti svazkem pouze muže a ženy, můžeme říct, že heterosexuální svazky jsou nadřazeny těm stejnopohlavním.²⁹⁰

Ochrana „tradiční“²⁹¹ rodiny je jedním vysvětlením podmínky nucené kastrace a nucených rozvodů při změně pohlaví. Není to ale jediná možná interpretace. Filosofka Abigail Thorn argumentuje, že pro (cis) zákonodárce představují (alespoň podvědomě) trans* lidé jinakost, narušení řádu, překročení únosné míry normálnosti. To spolu s (podvědomým) strachem, že by taková „vada“ mohla být dědičná, vytváří potřebu regulovat možnost rozmnožování těchto

²⁸² § 29 odst. 1 OZ.

²⁸³ Ve veřejné debatě se spíše používá výraz sterilizace, který celý proces, dle nejen mého názoru, zaobaluje do klinického medicínského jazyka. Oproti tomu pojem kastrace má negativní konotace, které považují pro tuto debatu za žádoucí, a proto v tomto textu spíše volím tento agresivnější pojem.

²⁸⁴ Sterilisation. In: Trans Rights Map [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://transrightsmap.tgeu.org/home/legal-gender-recognition/sterilisation>

²⁸⁵ Evropský výbor pro sociální práva poukazuje na nepřijatelnost nucených kastrací jako podmínky změny pohlaví přímo ve vztahu k ČR (rozhodnutí ve věci Transgender Europe a ILGA-Europe proti České republice ze dne 15. 5. 2018 č. 117/2015). Bod č. 50-51 odlišného stanoviska K. Šimáčkové.

²⁸⁶ § 29 odst. 2 OZ.

²⁸⁷ Bod č. 36 odlišného stanoviska K. Šimáčkové.

²⁸⁸ Tento předpoklad je v současnosti jedním z témat „kulturních válek“. Zatímco někteří politici*čky a neziskové organizace usilují o narovnání práv stejnopohlavních partnerství, tak proti těmto snahám se vzedmula vlna odporu od jiných politiků*ček a skupin, kteří usilují o zabetonování institutu manželství výhradně jako svazku muže a ženy změnou Listiny základních práv a svobod.

²⁸⁹ Pro přehlednou infografiku rozdílů mezi registrovaným partnerstvím a manželství viz Rozdíly mezi manželstvím a registrací. Jsme fér [online]. [cit. 2023-03-26]. Dostupné z: <https://www.jsmefer.cz/rozdily>.

²⁹⁰ BUTLER, Judith. Undoing Gender. 1. New York: Routledge, 2004. ISBN 0-415-96923-9. Str. 56.

²⁹¹ Hana Havelková argumentuje, že genderové společenské vzorce a hierarchie, které dnes považujeme za tradiční, nejsou prastaré a přirozené, ale mají historii starou přibližně 250 let. Viz HAVELKOVÁ, Hana. Kořeny právních nerovností v modernitě. In: ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, Barbar HAVELKOVÁ a Pavla ŠPONDROVÁ. Mužské právo: jsou právní pravidla neutrální?. 1. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 59-86. ISBN 978-80-7598-761-7.

nežádoucích/podřadných. Nucená kastrace jako podmínka uznání identity je pak ve svém důsledku eugenickou praktikou.²⁹²

Abychom pochopili, proč Abigail Thorn hodnotí nucené sterilizace trans* lidí tak ostře, musíme se podívat na historii institutu nucených sterilizací. Nucená sterilizace znamená státní kontrolu nad tím, kdo má možnost mít děti a komu tato možnost přiznána není.²⁹³ V historii byly nuceně kastrovány různé marginalizované skupiny (osoby s diagnostikovaným duševním onemocněním nebo osoby se zdravotním postižením, rasové a etnické menšiny, chudé ženy, homosexuálové nebo vězni)²⁹⁴ a tato politika byla přiznaně eugenická – jejím cílem bylo ochránit „kvalitu“ většinové populace.²⁹⁵ V současnosti už se k eugenice hlásí jen málokdo, ale to nic nemění na tom, že praktika nucených kastrací je nástrojem eugeniky. Jsem přesvědčen, že pro účely tohoto textu není potřeba předestírat důvody, proč je eugenika v liberální demokracii nepřijatelná.

Český právní řád v důsledku dává trans* lidem dvě možnosti: (i) „dobrovolně“ podstoupit náročný proces završený operací, kterou se člověk vzdá možnosti mít v budoucnosti děti, (ii) zůstat skrytí (*in the closet*) a projevovat se nadále jako cis, což je velkým stresovým faktorem a překážkou spokojeného života.²⁹⁶ NSS považuje tyto dvě možnosti za volbu, která je „přiměřená“.²⁹⁷ To si ovšem nemyslí ani ESLP, ani zdravotnické a psychiatrické organizace po celém světě²⁹⁸ a Česká republika byla pro tuto podmínku změnu pohlaví kritizována.²⁹⁹

²⁹² THORN, Abigail. Charles Darwin Vs Karl Marx | Philosophy Tube. In: YouTube [online]. 1. 7. 2020 [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=rfYvLlBxj_8.

²⁹³ Snahy o státní kontrolu reprodukce populace je bohužel opět aktuální téma i pro cis lidi. Ať už jde o zákaz potratů v Polsku nebo zrušení rozsudku *Roe v. Wade*, který zajišťoval federální právo na potrat v USA, můžeme pozorovat reakcionářské snahy o kontrolu těl lidí, kteří mohou otěhotnět.

²⁹⁴ PATEL, Priti. Forced sterilization of women as discrimination. *Public Health Reviews* [online]. 2017, 38(1) [cit. 2023-07-24]. ISSN 2107-6952. Dostupné z: doi:10.1186/s40985-017-0060-9

²⁹⁵ REILLY, Philip R. Eugenics and Involuntary Sterilization: 1907–2015. *Annual Review of Genomics and Human Genetics* [online]. 2015, 16(1), 351-368 [cit. 2023-07-24]. ISSN 1527-8204. Dostupné z: doi:10.1146/annurev-genom-090314-024930

²⁹⁶ Dle výzkumu KFF a The Washington Post se až 78 % trans* lidí vyjádřilo, že po tranzici žije spokojenější život. Viz KFF/The Washington Post Trans Survey. In: Washington Post [online]. 22.3.2023 [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: https://www.washingtonpost.com/documents/dfa015fb-e64f-4eb2-9cfd-048d9e9dc108.pdf?itid=lk_inline_manual_14.

²⁹⁷ 2 As 199/2018. Bod č. 92.

²⁹⁸ Rozsudek ESLP ze dne 6. 4. 2017 ve věci A. P., Garçon a Nicot proti Francii, RAFFERTY, Jason, Michael YOGMAN, Rebecca BAUM, et al. Ensuring Comprehensive Care and Support for Transgender and Gender-Diverse Children and Adolescents. *Pediatrics* [online]. 2018, 142(4) [cit. 2023-07-16]. ISSN 0031-4005. Dostupné z: doi:10.1542/peds.2018-2162 nebo BHATT, Nita, Jesse CANNELLA a Julie P. GENTILE. Gender-affirming Care for Transgender Patients. *Innovations in Clinical Neuroscience* [online]. 2022, 19(4-6), 23–32. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: doi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9341318/>.

²⁹⁹ Rozhodnutí Evropského výboru pro sociální práva ze dne 15. 5. 2018 ve věci námítky č. 117/2015 Transgender-Europe and ILGA-Europe v. Czech Republic a Czech Court maintains mandatory sterilisation for LGR. In: TGEU [online]. 6.4.2022 [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://tgeu.org/czech-court-maintains-mandatory->

K. Šimáčková nebo i komisař Rady Evropy pro lidská práva dále argumentují, že (v současné Evropě) neexistuje žádná jiná skupina obyvatel, která je systematicky nucena podstupovat kastraci.³⁰⁰ Někteří trans* lidé chtějí být plodní, a tak uzpůsobují svojí tranzici tomu, aby děti mít mohli*y, jiní chtějí podstoupit chirurgický zákrok, který ze své podstaty vyžaduje sterilizaci, a v takovém případě je na místě řešit takový zákrok informovaným souhlasem dané trans* osoby. Systematický požadavek kastrace pro všechny trans* lidi ale jen těžko sleduje legitimní cíl, kromě snahy o přizpůsobení trans* těl představám cis lidí, případně jak naznačuje Abigail Thorn, tak i (podvědomou) snahu, aby se „transgenderismus nešířil skrze geny“.

Proces nucených kastrací je součástí širší problematiky obecné potřebě medikalizace trans* zkušenosti. Podobně jako tomu bylo v minulosti s eugenikou je i současný život trans* lidí posvěcen dlouhodobou medikalizací jejich stavu. V současnosti je v ČR nadále platná 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí, která trans* zkušenost (F64.0 transsexualismus) řadila mezi „poruchy“³⁰¹ i přes to, že Světová zdravotnická organizace přijala již v roce 2019 11. revizi³⁰², která vstoupila v platnost 1. 1. 2022 a která vyjímá trans* problematiku z kategorie poruch a přesouvá diagnózy týkající se trans* zkušenosti do nové kategorie „Podmínky související se sexuálním zdravím“.³⁰³

Rad Bandit kritizuje uzavírání trans* problematiky do (zdánlivě) objektivního jazyka medicíny. Trans* lidé „*nejsou uvěznění ve svém těle [...]. Více než cokoli jiného jsou uvěznění v medicínském kolotoči, kdy je rozhodováno o nich a bez nich.*“³⁰⁴ Lpění na cisnormativních normách má za následek, že jsou trans* lidé vnímáni jako „postižení“ nebo „nemocní“ a řešením je náprava – léčba – zařazení zpět do dvoupohlavní heterosexuální matrice, aby zůstal zachován genderový řád společnosti. Právě na tuto realitu reaguje změna ICD-11, aby nedocházelo k prohlubování stigmatizace trans* lidí.³⁰⁵

sterilisation-for-lgr/

³⁰⁰ Bod č. 51 odlišného stanoviska k nálezu K. Šimáčkové a Human Rights And Gender Identity. In: Komisař pro lidská práva OSN [online]. 29.7.2009 [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://rm.coe.int/human-rights-and-gender-identity-issue-paper-commissioned-and-publishe/16806da753>

³⁰¹ 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí: Zobrazena je česká verze, platnost od 1. 1. 2023. [online]. [cit. 2023-03-24]. Dostupné z: <https://mkn10.uzis.cz/>.

³⁰² International Classification of Diseases 11th Revision (ICD-11). In: World Health Organization [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://icd.who.int/browse11/l-m/en>.

³⁰³ Gender incongruence and transgender health in the ICD. In: World Health Organization [online]. [cit. 2023-03-24]. Dostupné z: <https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/gender-incongruence-and-transgender-health-in-the-icd>.

³⁰⁴ BANDIT, Rad. Transsexualismus, kdo vlastní diagnózu F64.0?. In: Deník Referendum [online]. 17.7.2014 [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/18371-transsexualismus-kdo-vlastni-diagnozu-f640>.

³⁰⁵ Ačkoliv je třeba zmínit, že i nadále se jedná o lékařskou diagnózu. Diagnóza má svůj praktický účel – zajistit

Dle odborníků*nic oslovených pro účely řízení před Ústavním soudem *není vhodné, možné ani potřebné, aby pacient absolvoval jakýkoliv chirurgický zákrok, pokud si to sám nepřeje a že platná úprava pro změnu pohlaví odpovídá současným medicínským potřebám.*³⁰⁶ Dle toho, jak je vyjádření odborníků*nic v nálezu popsáno, je zjevné, že i oslovení odborníci*ice si uvědomují, že ne všichni trans* lidé mohou nebo chtějí podstoupit tranzici tak, jak ji stanovuje současná legislativa. Jak z toho ale má plynout závěr, že současná úprava odpovídá medicínským potřebám? Očividně existuje skupina trans* lidí, kteří *nechtějí* nebo *nemohou* podstoupit zákonem předpokládaný chirurgický zákrok, ale nemají alternativu, pokud chtějí, aby byla jejich identita uznána státem a mohli*by si změnit doklady a se nemuseli *outovat*³⁰⁷ při každé interakci zahrnující předložení dokladů. Současná legislativa rozhodně neodpovídá potřebám trans* lidí, a to jsou dle mého názoru ty potřeby, které bychom měli sledovat.³⁰⁸

Kateřina Šimáčková správně identifikuje, že problémem se současným právní stavem podmínek změny pohlaví je, že je s trans* osobami jednáno jako s pouhým objektem, jsou pouze tělesnými schránkami a ničím dalším. Z toho důvodu vnímá zacházení s trans* lidmi v důsledku nastavení § 29 odst. 1 věty první OZ jako ponižující.³⁰⁹ Současná právní úprava a potažmo i relevantní menšina redukuje trans* lidi na jejich genitálie.

Veřejná moc staví trans* lidi před takřka nemožnou „volbu“. Tento nepřímý nátlak na přijetí ciheteronormativních norem týkajících se identity a těl, ačkoliv to v řadě případů není vhodné ani potřebné, je dle NSS v souladu s ústavním pořádkem.³¹⁰ Relevantní menšina se přezkumu ústavnosti podmínek změny pohlaví vyhnula, ačkoliv právě na neústavnost ustanovení § 29 odst. 1 OZ mířila ústavní stížnost stěžovatele*lky. Podle bývalé ombudsmanky Anny Šabatové, která vstoupila do řízení před Ústavním soudem jako vedlejší účastnice, koliduje aktuální právní úprava změny pohlaví s ústavně garantovanými lidskými právy na: (i) nedotknutelnost osoby, (ii)

podklad pro pojišťovnu, aby byla gender-affirming péče hrazená z pojištění, ale i tak zaznívají hlasy volající po úplném upuštění od diagnostikování trans* osob.

³⁰⁶ Pl. ÚS 2/20. Bod č. 18.

³⁰⁷ Slovo je odvozeno z anglického výrazu „to come out“ a je používáno jako synonymum pro situaci, kdy se člověk sám svěří (v tomto případě musí svěřit) druhým o své sexuální orientaci či genderové identitě. Terminologie. In: LGBT-zdraví.cz [online]. [cit. 2023-07-02]. Dostupné z: <https://lgbt-zdravi.cz/slovník-pojmu/>

³⁰⁸ Podle výzkumu Queer Geography by až 90 % trans* a nebinárních osob uvítalo zrušení požadavku podstoupit operativní zákroky neslučitelné se zachováním plodnosti při úřední tranzici. Viz PITOŇÁK, Michal a Marcela MACHÁČKOVÁ. Být LGBTQ v Česku 2022: výzkumná zpráva [online]. Klecany: Národní ústav duševního zdraví, 2023 [cit. 2023-07-23]. ISBN 978-80-87142-51-6. Dostupné z: https://lgbt-zdravi.cz/WEB/wp-content/uploads/2023/02/BytLGBTQvCesku2022_report.pdf. Str. 85.

³⁰⁹ Bod č. 60-63 odlišného stanoviska K. Šimáčkové.

³¹⁰ 2 As 199/2018. Bod č. 92.

soukromí a rodinný život, (iii) zdraví, a (iv) rovné zacházení ve spojení s výše uvedenými právy.³¹¹ Kateřina Šimáčková pak považuje *přístup veřejné moci za neetický, ale i rozporný s ústavním pořádkem a mezinárodními závazky*.³¹² I já vnímám požadavek kastrace jakékoliv skupiny lidí za přežitků dob minulých, který nemá mít v moderní společnosti místo.

3.4 Nebinarita jako bezvýhodná situace

Petr Agha identifikuje trans* osoby jako *výzvu symbolickému uspořádání společnosti*.³¹³ S ohledem na výše uvedené jsem přesvědčen, že se české právo a česká společnost s touto výzvou zatím nevypořádala. A to i přes to, že trans* osoby jsou relativně blízko heteronormativním představám o lidské identitě – pořád se totiž často jedná o změnu genderu v rámci binárního nastavení. Řešený případ je ale specifický tím, že stěžovatel*ka je nebinární osobou, které bylo přiřazeno mužské pohlaví při narození a která v případě nutnosti volby volí ženský gender.³¹⁴ Tato identita se neseťká s přílišným pochopením ze strany společnosti ani soudů a jedná se o nejméně šťastnou a spokojenou LGBTQ+ skupinu v ČR.³¹⁵ Nebinární lidé jsou pro současné binární chápání genderu a pohlaví ještě větší „hrozbou“ než trans* lidé. Zatímco trans* lidi je možné považovat za ohrožení cisheterosexuálních představ o neměnnosti přiřazeného genderu, tak existence nebinárních lidí zpochybňuje cisheterosexuální normu od základu, podryvá představy o stabilitě genderu i rigiditě genderové exprese. Současně nesmíme zapomínat, že ti, kdo překračují hranice cisheterosexuální matrice a současně je toto překročení za hranicí tolerance, jsou často potrestáni v podobě psychického nebo fyzického násilí.³¹⁶

Ústavní soud se při právním posouzení věnuje zejména rozboru úlohy rodných čísel, poněvadž považuje za bezpředmětné se zabírat podmínkami změny pohlaví (nucenými

³¹¹ Vyrozumění o vstoupení veřejné ochránkyň práva do řízení a vyjádření vedlejšího účastníka – veřejné ochránkyň práva. *Veřejný ochránce práva* [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/13-20-SZD-KS_vyjadreni_pro_US.pdf. Str. 6-7.

³¹² Bod č. 68 odlišného stanoviska K. Šimáčkové.

³¹³ AGHA, Petr. *Trans jako výzva symbolickému uspořádání společnosti*. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2013, 3(1) [cit. 2023-03-23]. ISSN 1804-8137. Dostupné z: <http://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/40>

³¹⁴ Zde je třeba připomenout, že gender je spíše než cokoliv jiného spektrum, tudíž považuji identitu stěžovatele*ky za naprosto validní.

³¹⁵ PITOŇÁK, Michal a Marcela MACHÁČKOVÁ. *Být LGBTQ v Česku 2022: výzkumná zpráva* [online]. Klecany: Národní ústav duševního zdraví, 2023 [cit. 2023-07-23]. ISBN 978-80-87142-51-6. Dostupné z: https://lgbt-zdravi.cz/WEB/wp-content/uploads/2023/02/BytLGBTQvCesku2022_report.pdf. Str. 65.

³¹⁶ FINLAY, Toby. *Non-Binary Performativity: A Trans-Positive Account of Judith Butler's Queer Theory*. *Laurier Undergraduate Journal of the Art* [online]. 2017, 4, 59-69 [cit. 2023-08-27]. Dostupné z: <https://scholars.wlu.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1051&context=luja>.

kastracemi), když změna pohlaví není primárním cílem stěžovatele*ky.³¹⁷ K žádosti o změnu rodného čísla na neutrální či ženské pak soudy argumentují, že to nelze, jelikož český právní řád jinou formu rodného čísla nezná a změna na ženské rodné číslo možná není z toho důvodu, že žadatel*ka nepodstoupil*a změnu pohlaví podle platné právní úpravy, čímž nesplnil*a podmínky pro změnu rodného čísla.³¹⁸

V argumentaci relevantní menšiny můžeme kromě výše uvedené rigidity a esenciality pohlaví vidět i snahu o obhajobu binarity pohlaví. Jelikož v České republice „se pohlaví dělí na muže a ženy“, tak s tímto děleným právem pracuje a prohlubuje ho³¹⁹; konzervuje ho a zpětně racionalizuje. Je tak možné se ptát, jestli současná podoba společenské reality není vlastně částečně tvořena realitou právního řádu. A pokud odpovíme, že ano, tak jsem přesvědčen, že bychom si měli klást otázku, zda není vhodné rozdílnosti v právech lidí na různých identitárních osách neustále podrobovat kontrole legitimacy v zájmu ochrany marginalizovaných menšin, spíše než se odvolávat na zajeté pořádky.

Relevantní menšina se snaží obhájit striktní binaritu pohlaví v českém právním řádu odkazem na řadu příkladů, kdy platné a účinné právo rozlišuje pohlaví striktně binárně³²⁰ s tím, že umožnění identifikovat se nebinárně (ani jako muž, ani jako žena, ale jako „třetí možnost“) by znamenalo rozsáhlé změny napříč právním řádem. Z argumentace relevantní menšiny to vyznívá, že umožnění třetí možnosti označení pohlaví v dokumentech a databázích by znamenalo vymazání existence mužů a žen.³²¹ Rozšířením možností identifikace se ale kategorie muž a žena nijak nemění. Co by se změnilo je, že nebinárním osobám by se v České republice žilo lépe a s menší mírou diskriminace. Historická situace, kdy byla nebinární identita v Evropě dlouhodobě vymazávána, zapříčinila, že jejich existence nebyla promítnuta do právních dokumentů. V současnosti, kdy začínají být slyšet hlasy nebinárních (i intersex) lidí bojující za svá práva, je historická křivda použita jako ospravedlnění statusu quo.

V bodě 28 nálezu uvádí relevantní menšina důvod, proč vnímá ústavní stížnost jako věc týkající se výhradně změny rodného čísla, tj. zrušením § 29 odst. 1 občanského zákoníku z pozice negativního zákonodárce nemůže nic změnit na faktu, že stěžovatel*ka nesplnila podmínku změny pohlaví, kterým se rozumí výhradně změna z mužského na ženské. Ústavní soud opomíjí, že

³¹⁷ Pl. ÚS 2/20. Bod č. 31.

³¹⁸ Pl. ÚS 2/20. Bod č. 28.

³¹⁹ Srov. AGHA, Petr, ed. *Subjectivity, gender and agency*. In: AGHA, Petr. *Law, Politics and the Gender Binary*. 1. Routledge, 2019, s. 61-80. ISBN 978-1-138-48605-8. Str. 67.

³²⁰ Pl. ÚS 2/20. Body č. 39-49.

³²¹ Srov. Pl. ÚS 2/20. Body č. 43.

stěžovatel*ka nechce podstoupit změnu pohlaví (za podmínek stanovených zákonem ČR) a usiluje pouze o uznání své identity právním řádem ČR. Stěžovatel*ka vyjádřil*a, že v případě, že si musí vybrat, volí ženský rod a z toho důvodu žádala o změnu rodného čísla na neutrální, případně ženské.³²² Dle relevantní menšiny je klíčové, že stěžovatel*ka nepodstoupil*a změnu pohlaví, tudíž nesplnil*a podmínku pro změnu rodného čísla.³²³ Relevantní menšina považuje za nadbytečné zkoumat v tomto případě, jestli jsou lékařské zákroky (kastrace) podle § 29 OZ vhodné, nezbytné, přiměřené, ústavní právě pro specifické postavení stěžovatele*ky jako nebinární osoby. Souhlasím s kritikou tohoto postupu, kterou předkládá K. Šimáčková ve svém odlišném stanovisku.³²⁴ Šimáčková správně poukazuje, že „[s]právní orgán i správní soudy se v navrhovatelčině věci musely vypořádat s tím, zda u navrhovatelky není naplněn důvod ke změně rodného čísla zakotvený v § 17 odst. 2 písm. d) zákona o evidenci obyvatel, podle něhož se změna rodného čísla provede v případě, kdy, došlo ke změně pohlaví“. „A jelikož změnu pohlaví upravuje výhradně ustanovení § 29 odst. 1 OZ, tak není možné se vyhnout jeho aplikaci.“³²⁵

Argumentace relevantní menšiny vychází z výše nastíněné argumentace o rigiditě binarity pohlaví/genderu. Tato binarita má být společenským faktem, který nemá původ ve vůli státu, jelikož veřejná moc pouze akceptovala společenskou realitu, kterou následně promítla do právního řádu České republiky. Vnímám takovou argumentaci jako rezignaci na ochranu práv marginalizovaných menšin, tj. neojohroženějších skupin populace, které už takhle mají pramalý vliv na chod věcí veřejných. Bylo by možné se ptát, do jaké míry společenská realita týkající se důstojnosti a lidství určité skupiny obyvatel by měla být ospravedlněním pro nerovné a ponižující zacházení s takovou menšinou. Pokud bychom se podívali na historické příklady, kdy „společenská realita“ byla segregace populace na základě nějaké arbitrární charakteristiky (rasa, sexualita, kultura apod.), vždy takové vyčleňování vedlo jenom k další dehumanizaci a dalšímu prohlubování nenávisti vůči dané minoritě. Argument „společenské reality“ dle mého názoru dostatečně neobhájí zásahů do práv a důstojnosti marginalizovaných skupin ani neposkytuje morální či etické obhájení „společenské reality“.

Z textu samotného nálezu je ovšem jasné, že stěžovatel*ka se hlavně chce oprostít od mužské identity – v ideálním případě být uznána jako nebinární osoba nebo alespoň jako žena, když je

³²² Pl. ÚS 2/20. Bod č. 4.

³²³ Pl. ÚS 2/20. Bod č. 28.

³²⁴ Body č. 5-15 odlišného stanoviska K. Šimáčkové.

³²⁵ Body č. 9 odlišného stanoviska K. Šimáčkové.

nucen*a si vybrat. Ústavní soud tak v důsledku veponizuje nebinární identitu proti stěžovateli*ce snažící se vměstnat svoji identitu do binárních představ právního řádu.

4 Závěr

Petr Agha ve podcastu Akademie věd říká, že právní postavení menšin (jako např. LGBTQ+) jsou lakmusovým papírkem kvality ochrany lidských práv a skutečné úrovně demokratičnosti ve společnosti a dodává, že čím je marginalizovaná menšina menší, tím přesnější takový lakmusový papírek je.³²⁶ S tímto přístupem se naprosto ztotožňuji. Na osudu života a výzkumu Magnuse Hirschfelda můžeme vidět, že genderová a sexuální jinakost jsou mezi prvními při útoku na práva menšin. Z toho důvodu považuji za esenciální se věnovat právě právům trans* osob, jakožto jedné z početně nejmenších marginalizovaných skupin. Bohužel je tomu v současnosti tak, že trans* a nebinární osoby jsou i nadále vyřazovány ze symbolického řádu a většinová „normální“ společnost se je snaží vtěsnat do tradičních binárních, heterosexuálních kategorií. Jak ukazuje dílo Judith Butler, tak tato snaha pramení z cisheteronormativních představ o světě, lidech, pohlaví, soukromí genderů a těl. A právě v přístupu k trans* a nebinárním osobám jsou důsledky takových norem, dle mého názoru, dobře vidět. Pokud stát odmítá uznat tělesnou autonomii trans* lidí, není to daleko od nárokování si těl žen v otázce potratů, jak ostatně můžeme vidět v USA. Pokud stát nerespektuje soukromí trans* lidí a cítí potřebu „dozorovat“ genitálie a možnost reprodukce, jaké další oblasti bude chtít stát kontrolovat a normovat?³²⁷

Jedním z cílů této práce bylo podhalit společenskou provázanost genderu a sexuality a jejich odraz v právním řádu. Snažil jsem se ukázat, jakým způsobem genderový esencialismus poškozují životy a těla trans* a nebinárních lidí, ale to neznamená, že by se jednalo o jedinou skupinu, které pro které genderový status quo nefunguje. Podobně bychom mohli argumentovat v případě neheterosexuálních osob, cis žen, ale i cis mužů.

Muži

Občas se může zdát, že feminismus nebo queer teorie a muži jsou nepřátelé, kdy vítězství jednoho znamená prohru a podřízení druhého. To je ale jenom odrazem současného nastavení společnosti v kombinaci s nedostatkem imaginace světa bez hierarchického uspořádání na základě pohlaví/genderu. Na muže dopadá heterosexuální matrice podobně stejně jako na ženy a muži, kteří nenaplní společenská očekávání jsou také často terčem útoků (jak ze strany mužů, tak ze

³²⁶ PODCAST: Manželství pro všechny? S Petrem Aghou o právu a drolicí se tradici. In: Akademie věd České republiky [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.avcr.cz/cs/pro-verejnost/aktuality/PODCAST-Manzelstvi-pro-vsechny-S-Petrem-Aghou-o-pravu-a-drolici-se-tradici/>

³²⁷ Ilustrativní snahou o kontrolu společenského uspořádání je pak návrh na zústavnění manželství jako svazku muže a ženy. Sněmovní tisk 276/0. In: Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=9&CT=276&CT1=0>

strany žen).³²⁸ Často zazníávají argumenty, že je třeba řešit „krizi maskulinity“³²⁹, protože „muži už dneska nejsou opravdovými muži“. Jak ale říká videoesejista Shaun nejedná se ani tolik o krizi maskulinity, jako spíš o krizi patriarchátu.³³⁰

Rigidní chápání genderu pro muže znamená očekávání síly, soběstačnosti, statečnosti, ochránářství, bohatství, ale současně jsou muži vedeni k potlačování emocí, neschopnost jejich vyjádření a neschopnost vést intimní vztahy. To všechno má za následek, že muži jsou často více v depresi, jsou častěji sami, mají méně blízkých přátel, což podle bell hooks v návaznosti na Terrence Reala vede k tomu, že frustraci ze svojí situace ventilují skrze násilí, jelikož jsou socializováni³³¹ k tomu, že násilí je jednou z mála přijatelných forem projevu (povolených³³²) emocí – hněvu.³³³ Muži v takové situaci pak ve veřejné debatě slýchají, že to oni jsou privilegovaní a mají se „nejlépe“, což odporuje životní zkušenosti většiny z nich.

Já jsem přesvědčen, že i tato „krize mužství“ je důsledkem převládajícího esencialistického pojetí pohlaví/genderu. Na muže je kladen tlak očekávání, která většina z nich nemá v současnosti možnost splnit a o problémech s tím spojených nemají komu se s tím svěřit.³³⁴

Ve veřejných debatách často zazní názor, že už dnes neexistují žádné pevné genderové role a očekávání, že všichni jsme si v právech rovni a každý si může dělat co chce. Nicméně gender a s ním spojená společenská očekávání na chování, tělo či lásku i nadále existuje. Každý se nějak potýká s genderovými očekáváními, stereotypy či privilegii. Autorka bell hooks ve své knize *The Will to Change: Men, Masculinity and Love* popisuje, jak dopadá patriarchát na většinu mužů a snaží se vytvořit symbolický prostor, ve kterém společnost přijme muže, kteří mají *vůli se změnit*, vystoupit z heterosexuální matrice a budovat vztahy, které nebudou založené na hierarchii.

³²⁸ V tomto kontextu je zajímavé, že nenaplnění ideálu mužství často znamená, že takový muž je označován za „zženštilého“ aniž by záleželo na jeho genderové prezentaci. Co vypovídá o postavení genderů víc, než když nejhorší nadávkou pro muže, je být nazván ženou.

³²⁹ EMBA, Christine. Men are lost. Here's a map out of the wilderness. *The Washington Post* [online]. [cit. 2023-08-27]. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/07/10/christine-emba-masculinity-new-model/>

³³⁰ SHAUN. Andrew Tate: How to be a Real Man. YouTube [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=y6_TOFy3k6k

³³¹ REAL, Terrence. *How Can I Get Through to You?: Reconnecting Men and Women*. 1. USA: Scribner, 2002. ISBN 0-684-86877-6. Str. 78.

³³² HOOKS, bell. *The Will to Change: Men, Masculinity, and Love*. 1. 2005: Washington Square Press, 2004. ISBN 978-0-7434-5607-4. Str. 7.

³³³ HOOKS, bell. *The Will to Change: Men, Masculinity, and Love*. 1. 2005: Washington Square Press, 2004. ISBN 978-0-7434-5607-4. Str. 78.

³³⁴ COX, Daniel A. Men's Social Circles are Shrinking. In: Survey Center on American Life [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.americansurveycenter.org/why-mens-social-circles-are-shrinking/>

Pokud feministé*tky (jako např. výše zmíněná bell hooks) mluví o potřebě změnit současné, patriarchální, nastavení společnosti, většina z nich tím nemyslí, že bychom měli udržet hierarchické vztahy mezi gendery a jenom vyměnit role. Cílem je vymanit se ze systému, který očekává genderovou hierarchii, a místo toho přijít s inkluzivnějším systémem, ve kterém by i nadále vedle genderově nekonformních *queers* mohla existovat „tradiční“ maskulinita i feminita, ale podstatou je, aby to či ono pojetí genderu nebylo společensky (a právně) vynucováno.

Vlivem socializace ve společnosti heterosexuální hegemonie jsme naučeni dozorovat, jak gendery ostatních, tak i ten svůj vlastní – plní(m) svůj (při narození přiřazený) gender dělají správně? Každý*a z nás někdy slyšel*a či pronesl*a „*Nechová se jako správný chlap.*“ či „*Tahle by se správná žena chovat neměla.*“ Žití v konstantní (sebe)kontrole můžeme označit jako genderový *panoptikon*.

NSS se vyjadřuje, že odklon od dosavadního pojetí pohlaví/genderu v právu by byl *příliš velkým rizikem v podobě hrozby zpochybnění základních parametrů dosavadního normativního řádu*.³³⁵ Zde s NSS souhlasím – odklon od pojetí pohlaví/genderu postaveného na esencialitě by potenciálně mohlo jedním z kroků ke zpochybnění základních parametrů dosavadního normativního řádu (tj. cis heteronormativní hegemonie). Ale jsem přesvědčen, že takové zpochybnění genderového normativního rámce je žádoucí, a to jak pro cis, trans* i nebinární osoby.

Během psaní této práce byla ze strany Ministerstva spravedlnosti představena novela zabývající se změnou pohlaví v českém právním řádu, která by změnila podmínky změny pohlaví tak, že by zrušila povinnost podstoupit kastraci.³³⁶ Kromě toho Poslanecká sněmovna ČR řeší změnu institutu manželství, aby došlo k narovnání práv stejnopohlavních párů.³³⁷ Změna právního řádu není (a ani by neměla být) jediných nástrojem prosazování společenských změn, ale jedná se o součást řešení propleteného systému problémů. Ačkoliv změna právní úpravy (ať už se bavíme o umožnění manželství pro homosexuální páry či upuštění od povinnosti kastrace při změně

³³⁵ Bod č. 90 rozsudku NSS.

³³⁶ HEJDUKOVÁ, Georgie. Chystané zrušení podmínky kastrace při úřední změně pohlaví je výborná zpráva. Deník Referendum [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/35076-chystane-zruseni-podminky-kastrace-pri-uredni-zmene-pohlavi-jevynborna-zprava>

³³⁷ ČTK. Poslanci dali zelenou manželství pro všechny. Dále jde i ústavní ochrana svazku muže a ženy. IROzhlas [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: https://www.irozhlaz.cz/zpravy-domov/manzelstvi-pro-vsechny-stejnopohlavni-snatky-poslanecka-snemovna_2306291903_ara

pohlaví/genderu) nezmění celospolečenské nastavení společnosti přes noc³³⁸, byl by to symbolický krok vyjadřující nějakou podporu ze strany státu vůči LGBTQ+ lidem, a hlavně by tím došlo k ochraně životů a rodin LGBTQ+ osob.

Podobně jako rozsudek NSS nebo nálezný relevantní menšiny ÚS je i tento text *politický*, pouze svojí politickou vlastností nezastírá. Už výběrem rámcových prostředků (CLS, feminismus a queer teorie) problematiky jsou zjevná ideologická východiska. Jedním z (*politických/aktivistických*) cílů této práce je tak přispět ke zlepšení debatě o trans* lidech a v konečném důsledku tak snad zlepšit právní situaci, ve které se nacházejí. Současně s tím je třeba upozornit, že výše uvedený text je textem cis osoby, a tudíž je a priori limitovaný životní (ne)zkušeností autora, a i to je důvodem, proč považuji tento text spíše za příspěvek do diskuse než snahu o preskripci nové právní úpravy. Jsou to životy trans* lidí, jejichž práva, důstojnost a mentální zdraví je primárně ohroženo současnou právní úpravou, a proto by měli* mít hlavní slovo v tom, jakým způsobem právo zachází s jejich těly.³³⁹

Životní příběh Magnuse Hirschfelda zmíněný na úplném začátku této práce je inspirací i varováním. Inspirací boje za práva marginalizovaných skupin, budování společných komunit postavené na vzájemném respektu a péči. Varováním před fašizujícími hlasy ve společnosti, které esencializují hodnotu lidského života v nějaké arbitrární charakteristice, ať už je to rasa, etnikum, sexualita nebo gender.

³³⁸ Na příkladu Nizozemska můžeme vidět jistý paradox. I přes to, že tolerance vůči gayům je jednou z Nizozemských národních hodnot, potýká se tamní společnost s častým anti-gay násilím, a to i ze strany lidí, kteří práva gayů podporují. Autoři*rky článku *‘As long as they keep away from me’: The paradox of antigay violence in a gay-friendly country* tento paradox mapují a argumentují, že bezprostřední konfrontace s prvky homosexuality, které jsou v rozporu s heteronormativními představami o sexualitě a genderu, může sloužit jako spouštěč anti-gay násilí. Viz BUIJS, Laurens, Gert HEKMA a Jan Willem DUYVENDAK. *‘As long as they keep away from me’: The paradox of antigay violence in a gay-friendly country*. Sexualities [online]. 2011, 14(6), 632-652 [cit. 2023-08-27]. ISSN 1363-4607. Dostupné z: doi:10.1177/1363460711422304.

³³⁹ Znovu připomenu, že podle výzkumu Queer Geography by až 90 % trans* a nebinárních osob uvítalo zrušení požadavku podstoupit operativní zákroky neslučitelné se zachováním plodnosti při úřední tranzici. Viz PITOŇÁK, Michal a Marcela MACHÁČKOVÁ. *Být LGBTQ v Česku 2022: výzkumná zpráva* [online]. Klecany: Národní ústav duševního zdraví, 2023 [cit. 2023-07-23]. ISBN 978-80-87142-51-6. Dostupné z: https://lgbt-zdravi.cz/WEB/wp-content/uploads/2023/02/BytLGBTQvCesku2022_report.pdf. Str. 85.

Seznam zkratk

CLS – Critical Legal Studies

NS – Nejvyšší soud

NSS – Nejvyšší správní soud

OZ – Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník 199/2018–37

ÚS – Ústavní soud

nález – Nález Ústavního soudu ze dne 9.11. 2021, sp. zn. Pl. ÚS 2/20

rozsudek NSS – Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30. 5. 2019, č. j.

2 As 199/2018–37

Seznam použitých zdrojů

Seznam použité literatury

1. AGHA, Petr. Trans jako výzva symbolickému uspořádání společnosti. Časopis zdravotnického práva a bioetiky [online]. 2013, 3(1) [cit. 2023-03-23]. ISSN 1804-8137. Dostupné z:
<http://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/40>
2. AGHA, Petr, ed. Subjectivity, gender and agency. In: AGHA, Petr. Law, Politics and the Gender Binary. 1. Routledge, 2019, s. 61-80. ISBN 978-1-138-48605-8.
3. ANDERSON, Jerry T. Law School Enters the Matrix: Teaching Critical Legal Studies. Journal of Legal Education. 2004, 54(2), 201-215.
4. ARRUZZA, Cinzia, Tithi BHATTACHARYA a Nancy FRASER. Feminismus pro 99 %: manifest. V Praze: Neklid, 2020. ISBN 978-80-907562-5-0.
5. AUSTIN, John Langshaw. Jak něco udělat pomocí slov: přednášky na počest Williama Jamese proslovené na Harvardově univerzitě roku 1955. Praha: Filosofia, 2022. Základní filosofické texty. ISBN 978-807-0077-382.
6. BARŠOVÁ, Andrea. Skalpel a duše. Ke změně pohlaví podle nového občanského zákoníku. Časopis zdravotnického práva a Bioetiky [online]. 3(1), 22–38 [cit. 2023-07-19]. Dostupné z:
<https://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/43>
7. BAUER, Heike, ed. Burning Sexual Subjects: Books, Homophobia and the Nazi Destruction of the Institute of Sexual Science in Berlin. In: SMYTH, Adam a Gill PARTINGTON. Book Destruction from the Medieval to the Contemporary. 1. Velká Británie: Palgrave Macmillan, 2014, s. 17-33. ISBN 978-1-137-45429-4.
8. BEM, Sandra Lipsitz. The Lenses of Gender. 1. USA: Yale College, 1993. ISBN 0-300-05676-1.
9. BHATT, Nita, Jesse CANNELLA a Julie P. GENTILE. Gender-affirming Care for Transgender Patients. Innovations in Clinical Neuroscience [online]. 2022, 19(4-6), 23–32. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z:
doi:<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9341318/>
10. BUIJS, Laurens, Gert HEKMA a Jan Willem DUYVENDAK. ‘As long as they keep away from me’: The paradox of antigay violence in a gay-friendly country. Sexualities

- [online]. 2011, 14(6), 632-652 [cit. 2023-08-27]. ISSN 1363-4607. Dostupné z: doi:10.1177/1363460711422304
11. BUTLER, Judith. Contingent Foundations: Feminism and the Question of "Postmodernism. In: BENHABIB, Seyla, Judith BUTLER, Drucilla CORNELL a Nancy FRASER. Feminist contentions: a philosophical exchange. 1. New York: Routledge, 1995, s. 35-57. ISBN 0-415-91085-4.
 12. BUTLER, Judith. Gender in Translation: Beyond Monolingualism. PhiloSOPHIA [online]. 2019, 9(1), 1-25 [cit. 2023-08-21]. ISSN 2155-0905. Dostupné z: doi:10.1353/phi.2019.0011
 13. BUTLER, Judith. Gender Trouble. 2. New York: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-38955-6.
 14. BUTLER, Judith. Imitation and Gender Insubordination. In: ABELOVE, Henry, Michèle Aina BARALE a David M. HALPERIN. The Lesbian and Gay Studies Reader. 1. USA: Routledge, 1993, s. 307-320. ISBN 9780415905190.
 15. BUTLER, Judith. In: BENHABIB, Seyla, Judith BUTLER, Drucilla CORNELL a Nancy FRASER. Feminist Contentions: A Philosophical Exchange. 1. Velká Británie: Routledge, 1995, s. 35-58. ISBN 0-415-91085-4.
 16. BUTLER, Judith. Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. Theatre Journal. 1988, 40(4), 519-531. ISSN 01922882. Dostupné z: doi:10.2307/3207893
 17. BUTLER, Judith. Rámce války: za které životy netruchlíme? Praha: Karolinum, 2013. Politeia (Karolinum). ISBN 978-802-4622-651.
 18. BUTLER, Judith. Undoing Gender. 1. New Yoek: Routledge, 2004. ISBN 0-415-96923-9.
 19. BUTLER, Judith. Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví". Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. Limes (Karolinum). ISBN 978-80-246-3325-1.
 20. COLLINS JR., PAUL M., KENNETH L. MANNING a ROBERT A. CARP. Gender, Critical Mass, and Judicial Decision Making. 2010, 32(2), 260-281. ISSN 02658240. Dostupné z: doi:10.1111/j.1467-9930.2010.00317.x
 21. CORNELL, Drucilla. The Imaginary Domain: Abortion, Pornography & Sexual Harassment. 1. USA: Routledge, 1995. ISBN 978-0-415-91160-3.

22. CRENSHAW, Kimberlé W. Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics and Antiracist Politics. *The University of Chicago Legal Forum*. 1989, 139(1), 139-167.
23. CRIADO-PEREZ, Caroline. *Invisible women: exposing data bias in a world designed for men*. 1. London: Vintage, 2020. ISBN 978-178-4706-289.
24. ČUHELOVÁ, Kateřina. § 29 [Změna pohlaví]. In: *Občanský zákoník: komentář*. 2. vydání. V Praze: C.H. Beck, 2019. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-747-7.
25. DOLEŽAL, Adam. Konstrukce identity v právním diskursu. Dvojí pojetí bytí. *Časopis zdravotnického práva a Bioetiky* [online]. 2013, 3(1), 11–21 [cit. 2023-07-23].
Dostupné z:
<https://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/42>
26. DRÁPAL, Jakub. Tresty za znásilnění jsou druhé nejpřísnější po vraždě. *Právnická fakulta Univerzita Karlova: LEGAL DATA HUB* [online]. [cit. 2023-08-22].
Dostupné z: https://www.prf.cuni.cz/sites/default/files/uploads/files/LDH_4_23.pdf
27. DUBOIS, L. Zachary a Heather SHATTUCK-HEIDORN. Challenging the binary: Gender/sex and the bio-logics of normalcy. *American Journal of Human Biology* [online]. 2021, 33(5) [cit. 2023-08-27]. ISSN 1042-0533. Dostupné z:
doi:10.1002/ajhb.23623
28. DUFEK, Pavel, ed. Normativita, fakticita a liberální projekt lidských práv: k možnostem morálního univerzalizmu. In: AGHA, Petr. *Lidská práva v mezikulturních perspektivách*. 1. Praha: Academia, 2018, s. 59-75. ISBN 978-80-200-2958-4.
29. DUŠKOVÁ, Šárka. Pohlaví jako věc veřejná. Právo na uznání pohlavní identity trans lidí. In: ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, Barbara HAVELKOVÁ a Pavla ŠPONDROVÁ. *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* 1. Wolters Kluwer, 2020, s. 959-976. ISBN 978-80-7598-761-7.
30. DUŠKOVÁ, Šárka, Martin FAFEJTA a Zdeněk SLOBODA. *Trampoty s pohlavím: sociální a právní aspekty života intersex lidí*. Praha: Wolters Kluwer, 2022. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-807-6764-613.
31. DWORKIN, Ronald. *Law as Interpretation*. The University of Chicago Press. 1982, 9(1), 179-200.

32. ECO, Umberto. Ur-Fascism. *The New York Review of Books* [online]. 1995, XLII(11) [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/umberto-eco-ur-fascism>
33. ERLANGSEN, Annette, Anna Lund JACOBSEN, Anne RANNING, Alex Lauridsen DELAMARE, Merete NORDENTOFT a Morten FRISCH. Transgender Identity and Suicide Attempts and Mortality in Denmark. *JAMA* [online]. 2023, 2023-06-27, 329(24) [cit. 2023-07-16]. ISSN 0098-7484. Dostupné z: doi:10.1001/jama.2023.8627
34. FAIT, Tomáš. Možnosti hormonální substituční léčby. *Vnitřní lékařství* [online]. 2014, 60(11), 942-947 [cit. 2023-08-25]. Dostupné z: <https://casopisvnitrnilekarstvi.cz/pdfs/vnl/2014/11/07.pdf>
35. FINLAY, Toby. Non-Binary Performativity: A Trans-Positive Account of Judith Butler 's Queer Theory. *Laurier Undergraduate Journal of the Art* [online]. 2017, 4, 59-69 [cit. 2023-08-27]. Dostupné z: <https://scholars.wlu.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1051&context=luja>
36. FULKA, Josef. Od konstrukce k etice: Závažná těla a jejich kontext. In: BUTLER, Judith. *Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví"*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016, s. 317-338. Limes (Karolinum). ISBN 978-80-246-3325-1.
37. GABEL, Peter. Critical Legal Studies as a Spiritual Practice. *Pepperdine Law Review* [online]. 2009, 36(5), 515 - 533 [cit. 2022-11-09]. Dostupné z: <https://digitalcommons.pepperdine.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1096&context=plr>
38. GERLOCH, Aleš. Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi. In: GERLOCH, Aleš a Pavel MARŠÁLEK, ed. *Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi*. 1. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003, s. 13-32. ISBN 80-86432-12-2.
39. GREENBERG, Julie A. The Roads Less Traveled: The Problem with Binary Sex Categories. In: CURRAH, Paisley, Richard M. JUANG a Shannon Price MINTER. *Transgender Rights*. 1. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2006, s. 51-61. ISBN 978-0816643127.
40. HASENBUSH, Amira, Andrew R. FLORES a Jody L. HERMAN. Gender Identity Nondiscrimination Laws in Public Accommodations: a Review of Evidence Regarding Safety and Privacy in Public Restrooms, Locker Rooms, and Changing Rooms.

- Sexuality Research and Social Policy [online]. 2019, 16(1), 70-83 [cit. 2023-07-23].
ISSN 1868-9884. Dostupné z: doi:10.1007/s13178-018-0335-z
41. HAVELKOVÁ, Barbara. K čemu jsou feministická/genderová právní studia? In: Jiné Právo [online]. 2013 [cit. 2023-01-24]. Dostupné z:
https://jinepravo.blogspot.com/2013/04/k-cemu-jsou-feministickagenderova_21.html
 42. HAVELKOVÁ, Hana. Kořeny právních nerovností v modernitě. In: ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, Barbar HAVELKOVÁ a Pavla ŠPONDROVÁ. Mužské právo: jsou právní pravidla neutrální? 1. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 59-86. ISBN 978-80-7598-761-7.
 43. HAVELKOVÁ, Hana. První a druhá vlna feminismus: podobnosti a rozdíly. In: Abc feminismu. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 169-182. ISBN 80-903228-3-2.
 44. HEATH, Mary. Catharine MacKinnon: Toward a Feminist Theory of The State? Australian Feminist Law Journal. 1997, 9(1), 45-63. ISSN 1320-0968. Dostupné z:
doi:10.1080/13200968.1997.11077249
 45. HOOKS, bell. Ain't I a Woman: Black Women and Feminism. 1. Londýn: Pluto Press, 1982. ISBN 0861043790.
 46. HOOKS, bell. The Will to Change: Men, Masculinity, and Love. 1. 2005: Washington Square Press, 2004. ISBN 978-0-7434-5607-4.
 47. HOWELL, Caitlin. Combating Gender Inequities in Law School: Time for a New Feminist Rhetoric that Encourages Practical Change. The Modern American [online]. 2008, 4(2), 36-41 [cit. 2023-01-24]. Dostupné z:
<https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1046&context=tma>
 48. HUNT, Alan. The Critique of Law: What Is 'Critical' about Critical Legal Theory? Journal of Law and Society. 1987, 14(1), 5-19. ISSN 0263323X. Dostupné z:
doi:10.2307/1410293
 49. HUNT, Alan. The Theory of Critical Legal Studies. Oxford Journal of Legal Studies. 1986, 6(1), 1-45.
 50. HUTCHINSON, Allan C., ed. Critical Legal Studies. 1. USA: Rowman & Littlefield Pub, 1989. ISBN 0-8476-7532-1.

51. CHAMALLAS, Martha. Introduction to Feminist Legal Theory. Third edition. Frederick, MD: Wolters Kluwer Law & Business, 2013, xxviii, 430. ISBN 978-1-4548-0221-1.
52. CHRISTINE A., Littleton. Reconstructing Sexual Equality. In: Feminist Legal Theory: Foundations. Philadelphia: Temple University Press, 1993, s. 249-263. ISBN 1-56639-029-X.
53. KENNEDY, Duncan a Karl E. KLARE. A Bibliography of Critical Legal Studies. The Yale Law Journal. 1984, 94(2), 461-490.
54. KENNEDY, Duncan, ed. A Left Phenomenological Critique of the Hart/Kelsen Theory of Legal Interpretation. In: CÁCERES, Enrique, Imer FLORES, Javier SALDAÑA a Enrique VILLANUEVA, ed. Problemas contemporáneos de la filosofía del derecho [online]. 1. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 2005, s. 371-383 [cit. 2023-07-17]. ISBN 970-32-2695-7. Dostupné z: <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/4/1650/22.pdf>
55. KENNEDY, Duncan. Legal Education as Training for Hierarchy. Journal of Legal Education [online]. 1982 [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: https://duncankennedy.net/documents/Legal%20Education%20as%20Training%20for%20Hierarchy_Politics%20of%20Law.pdf
56. KENNEDY, Duncan. The Structure of Blackstone's Commentaries. Buffalo Law Review. 1979, 28(2).
57. KOKEŠ, Mariam. Podoba rodného čísla aneb chirurgický zákrok jako podmínka změny pohlaví. Soudní rozhledy. 2022, 28(5), 151-156.
58. KOTKOVÁ, Petra. Česká právní úprava změny pohlaví ve světle evropských lidskoprávních standardů. Právník [online]. 2021, 160(12), 1071-1082 [cit. 2023-08-28]. Dostupné z: https://www.ilaw.cas.cz/upload/web/files/pravnik/issues/2021/12/5_Kotkova_1071-1082_12_2021.pdf
59. LEVIT, Nancy a Robert R.M. VERCHICK. Feminist Legal Theory (Second Edition): A Primer. 2. New York University Press, 2016. ISBN 978-1-4798-8280-9.
60. LIŠKOVÁ, Kateřina. Hodné holky se dívají jinam: feminismus a pornografie. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Gender sondy (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-022-3.

61. MACKINNON, Catharina A. Feminism, Marxism, Method, and the State: An Agenda for Theory. *Signs*. 1982, 7(3), 515-544.
62. MACKINNON, Catharine A. Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence. *Signs*. 1983, 8(4), 635-658.
63. MACKINNON, Catharine A. From Practice to Theory, or What is a White Woman Anyway? *Yale Journal of Law and Feminism*. 1991, 4(13), 13-22.
64. MACKINNON, Catharine A. *Toward a Feminist Theory of the State*. 1. USA: Harvard University Press, 1989. ISBN 0-674-896467.
65. MANNING, Wendy D., Marshal Neal FETTRO a Esther LAMIDI. Child Well-Being in Same-Sex Parent Families: Review of Research Prepared for American Sociological Association Amicus Brief. *Population Research and Policy Review* [online]. 2014, 33(4), 485-502 [cit. 2023-07-09]. ISSN 0167-5923. Dostupné z: doi:10.1007/s11113-014-9329-6
66. MAZREKAJ, Deni, Kristof DE WITTE a Sofie CABUS. School Outcomes of Children Raised by Same-Sex Parents: Evidence from Administrative Panel Data. *American Sociological Review* [online]. 2020, 85(5), 830-856 [cit. 2023-07-09]. ISSN 0003-1224. Dostupné z: doi:10.1177/0003122420957249
67. MENKEL-MEADOW, Carrie. Feminist Legal Theory, Critical Legal Studies, and Legal Education or "The Fem-Crits Go to Law School." *Journal of Legal Education*. 1988, 38(1/2), 61-85.
68. OSBORNE, Peter, ed. *A Critical Sense: Interviews with Intellectuals*. Routledge, 1996. ISBN 9780415115063.
69. PATEL, Priti. Forced sterilization of women as discrimination. *Public Health Reviews* [online]. 2017, 38(1) [cit. 2023-07-24]. ISSN 2107-6952. Dostupné z: doi:10.1186/s40985-017-0060-9
70. PAVLICA, Karel. *Obavy a přání trans lidí: výsledná zpráva z výzkumu realizovaného spolkem Transparent z.s. v roce 2018*. [Ostrava]: Transparent, 2019. ISBN 978-80-906362-4-8.
71. PITOŇÁK, Michal a Marcela MACHÁČKOVÁ. *Být LGBTQ v Česku 2022: výzkumná zpráva* [online]. Klecany: Národní ústav duševního zdraví, 2023 [cit. 2023-07-23]. ISBN 978-80-87142-51-6. Dostupné z: https://lgbt-zdravi.cz/WEB/wp-content/uploads/2023/02/BytLGBTQvCesku2022_report.pdf

72. PITOŇÁK, Michal. Minority stress in the perspective of health inequalities between heterosexual and non--heterosexual people. *Psychiatrie pro praxi* [online]. 2022, 2022-6-16, 23(2), 100-104 [cit. 2023-07-16]. ISSN 12130508. Dostupné z: doi:10.36290/psy.2022.022
73. PŘIBÁŇ, Jiří. Kritická právní věda a sociologie práva. *Právník*. 2001, 140(12), 1211 - 1225. ISSN 0231-6625.
74. PŘIBÁŇ, Jiří. Paradigmatická napětí v tzv. kritické právní vědě a hnutí critical legal studie. *Právník*. 1993, 132(7), 549 - 566. ISSN 0231-6625.
75. PUMR, Jaromír. *Soudcovský aktivismus* [online]. Praha, 2018 [cit. 2023-08-28]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/100039/120301434.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce JUDr. Jan Tryzna PhD.
76. RAFFERTY, Jason, Michael YOGMAN, Rebecca BAUM, et al. Ensuring Comprehensive Care and Support for Transgender and Gender-Diverse Children and Adolescents. *Pediatrics* [online]. 2018, 2018-10-01, 142(4) [cit. 2023-07-16]. ISSN 0031-4005. Dostupné z: doi:10.1542/peds.2018-2162
77. REAL, Terrence. *How Can I Get Through to You?: Reconnecting Men and Women*. 1. USA: Scribner, 2002. ISBN 0-684-86877-6.
78. REILLY, Philip R. Eugenics and Involuntary Sterilization: 1907–2015. *Annual Review of Genomics and Human Genetics* [online]. 2015, 2015-08-24, 16(1), 351-368 [cit. 2023-07-24]. ISSN 1527-8204. Dostupné z: doi:10.1146/annurev-genom-090314-024930
79. RUSSELL, J. Stuart. The Critical Legal Studies Challenge to Contemporary Mainstream Legal Philosophy. *Ottawa Law Review*. 1986, 18(1), 1-24.
80. SCHLEGEL, John Henry. Notes Toward and Intimate, Opinionated, and Affectionate History of the Conference on Critical Legal Studies. *Stanford Law Review* [online]. 1984, 36, 391–411 [cit. 2022-11-12]. Dostupné z: https://digitalcommons.law.buffalo.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1456&context=journal_articles

81. SMEKAL, Hubert, Jaroslav BENÁK, Monika HANYCH, Ladislav VYHNÁNEK a Štěpán JANKŮ. *Mimoprávní vlivy na rozhodování českého Ústavního soudu*. Dostupné z: doi:10.5817/CZ.MUNI.M210-9884-2021
82. ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, Barbara HAVELKOVÁ a Pavla ŠPONDROVÁ. *Mužské právo: jsou právní pravidla neutrální?* Praha: Wolters Kluwer, 2020, xliii, 1031 stran ; 24 cm. ISBN 978-80-7598-761-7.
83. ŠKOP, Martin. *...právo, jazyk a příběh*. Praha: Auditorium, 2013. ISBN 978-80--87284-37-7.
84. ŠKOP, Martin. *Critical Legal Studies* [online]. [cit. 2022-10-31]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/law/jaro2020/MVV012468K/um/Skop_Martin_Critical_Legal_Studies.pdf?lang=cs
85. ŠPONDROVÁ, Pavla. *Čí je právo? Tři vlny feminismu a tři dimenze feministické kritiky práva*. In: ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, Barbara HAVELKOVÁ a Pavla ŠPONDROVÁ. *Mužské právo: jsou právní pravidla neutrální?* Praha: Wolters Kluwer, 2020, s. 15-39. ISBN 978-80-7598-761-7.
86. TAYLOR, Steaphanie, Steve HINCHLIFFE, John CLARKE a Simon BROMLEY, ed. *Making social lives*. Velká Británie: The Open University, 2009. ISBN 9780749216412.
87. TORDOFF, Diana M., Jonathon W. WANTA, Arin COLLIN, Cesalie STEPNEY, David J. INWARDS-BRELAND a Kym AHRENS. *Mental Health Outcomes in Transgender and Nonbinary Youths Receiving Gender-Affirming Care*. *JAMA Network Open* [online]. 2022, 2022-02-01, 5(2) [cit. 2023-07-23]. ISSN 2574-3805. Dostupné z: doi:10.1001/jamanetworkopen.2022.0978
88. TUSHNET, Mark. *An Essay on Rights*. *Texas Law Review*. 1984, 62(8), 1363-1403.
89. TUSHNET, Mark. *Critical Legal Studies and Constitutional Law: An Essay in Deconstruction*. *Stanford Law Review*. 1984, 36(1/2), 623 - 647. ISSN 00389765. Dostupné z: doi:10.2307/1228693
90. TUSHNET, Mark. *Critical Legal Studies: A Political History*. *The Yale Law Journal*. 1991, 100(5), 1515 - 1544. ISSN 00440094. Dostupné z: doi:10.2307/796697
91. TUSHNET, Mark. *Critical Legal Studies: An Introduction to its Origins and Underpinnings*. *Journal of Legal Education*. 1986, 36(4), 505-517.

92. UNGER, Roberto Mangabeira. The Critical Legal Studies Movement. Harvard University Press, 1986. ISBN 0-674-17736-3.
93. VIKARSKÁ, Zuzana. Politická role soudů a soudců v evropském a srovnávacím kontextu [online]. Praha, 2018 [cit. 2023-01-07]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/108270/150042949.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Disertační práce. Univerzita Karlova.
94. ZERUBAVEL, Eviatar. Taken for granted: the remarkable power of the unremarkable. USA: Princeton University Press, 2018. ISBN 978-0-691-17736-6.
95. ZHANG, Yun, Haimei HUANG, Min WANG, et al. Family outcome disparities between sexual minority and heterosexual families: a systematic review and meta-analysis. BMJ Global Health [online]. 2023, 2023-03-06, 8(3) [cit. 2023-07-09]. ISSN 2059-7908. Dostupné z: doi:10.1136/bmjgh-2022-010556

Seznam použitých internetových zdrojů

1. Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva. Human Rights Violations Against Intersex People. In: United Nations Human Rights: Office of the High Commissioner [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupné z: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Discrimination/LGBT/BackgroundNoteHumanRightsViolationsagainstIntersexPeople.pdf>
2. 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí: Zobrazena je česká verze, platnost od 1. 1. 2023. [online]. [cit. 2023-03-24]. Dostupné z: <https://mkn10.uzis.cz/>
3. 11. revize Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-11). In: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR [online]. [cit. 2023-03-24]. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/index.php?pg=registry-sber-dat--klasifikace--mezinarodni-klasifikace-nemoci-mkn-11#ceska-verze>
4. 2023 U.S. National Survey on the Mental Health of LGBTQ Young People. In: The Trevor Project [online]. 2023 [cit. 2023-07-16]. Dostupné z: https://www.thetrevorproject.org/survey-2023/assets/static/05_TREVOR05_2023survey.pdf
5. BANDIT, Rad. Transexualismus, kdo vlastní diagnózu F64.0? In: Deník Referendum [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/18371-transexualismus-kdo-vlastni-diagnozu-f640>

6. Bans On Transgender People Using Bathrooms And Facilities According To Their Gender Identity. In: Movement Advancement Project [online]. [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: https://www.lgbtmap.org/equality-maps/nondiscrimination/bathroom_bans
7. BENEŠOVÁ, Kristýna, Lucie HRDÁ a Zvolánková PAVLÍNA. Bez trestu [online]. [cit. 2023-01-29]. Dostupné z: <https://www.beztrestu.cz/>
8. BRITANNICA, The Editors of Encyclopaedia. 6 Cultures That Recognize More than Two Genders. In: Encyclopedia Britannica [online]. [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/list/6-cultures-that-recognize-more-than-two-genders>
9. BUTLER, Judith. Berkeley professor explains gender theory | Judith Butler. In: YouTube [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=UD9IOIUR4k>
10. BUTLER, Judith. Why Gender? In: The Great Minds [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupné z: <https://www.thegreatminds.com/lecture/why-gender?videoId=34376877vipz9Z>
11. BUTLER, Judith. Why is the idea of ‘gender’ provoking backlash the world over? In: The Guardian [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/us-news/commentisfree/2021/oct/23/judith-butler-gender-ideology-backlash>
12. CARLO, Andrea. Why It Took Decades for LGBTQ Stories to Be Included in Holocaust History. TIME [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://time.com/5953047/lgbtq-holocaust-stories/>
13. COX, Daniel A. Men’s Social Circles are Shrinking. In: Survey Center on American Life [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.americansurveycenter.org/why-mens-social-circles-are-shrinking/>
14. Czech Court maintains mandatory sterilisation for LGR. In: TGEU [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://tgeu.org/czech-court-maintains-mandatory-sterilisation-for-lgr/>
15. ČTK. Poslanci dali zelenou manželství pro všechny. Dále jde i ústavní ochrana svazku muže a ženy. IROzhlas [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/manzelstvi-pro-vsechny-stejnopohlavni-snatky-poslanecka-snemovna_2306291903_ara

16. DANSKIN, Ian. The Alt-Right Playbook: The Cost of Doing Business. In: YouTube [online]. [cit. 2023-04-25]. Dostupné z:
<https://www.youtube.com/watch?v=wCl33v5969M&t=1139s>
17. DJAJIC-HORVÁTH, Aleksandra. Magnus Hirschfeld: German physician. In: Encyclopedia Britannica [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z:
<https://www.britannica.com/biography/Magnus-Hirschfeld>
18. DUŠKOVÁ, Magdalena, Eliška KOLDOVÁ a Jan KAŠPÁREK. Mezi bohem a ultrapravicí. In: Deník Alarm [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z:
<https://a2larm.cz/mezi-bohem-a-ultrapravici/>
19. EMBA, Christine. Men are lost. Here's a map out of the wilderness. The Washington Post [online]. [cit. 2023-08-27]. Dostupné z:
<https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/07/10/christine-emba-masculinity-new-model/>
20. Evropský výbor pro sociální práva: No. 117/2015 Transgender-Europe and ILGA-Europe v. Czech Republic [online]. In: . [cit. 2023-07-24]. Dostupné z:
https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/processed-complaints/-/asset_publisher/5GEFkJmH2bYg/content/no-117-2015-transgender-europe-and-ilga-europe-v-czech-republic
21. FUENTES, Agustín. Here's Why Human Sex Is Not Binary. In: Scientific American [online]. [cit. 2023-07-23]. Dostupné z:
<https://www.scientificamerican.com/article/heres-why-human-sex-is-not-binary/>
22. Gender incongruence and transgender health in the ICD. In: World Health Organization [online]. [cit. 2023-03-24]. Dostupné z:
<https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/gender-incongruence-and-transgender-health-in-the-icd>
23. GLEESON, Jules. Judith Butler: 'We need to rethink the category of woman': Interview. The Guardian [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupné z:
<https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2021/sep/07/judith-butler-interview-gender>
24. GOLDSCHMIDT PEDERSEN, Ludvig. The Academic Culture War Comes to Denmark. In: Jacobin [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z:
<https://jacobin.com/2021/06/denmark-parliament-motion-research-fields-academic-freedom-feminism-postcolonial-migration-race-studies>

25. GREGOR, Jan. Amicus curiae brief Aliance pro rodinu, z. s. In: Aliance pro rodinu [online]. [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: https://alipro.cz/wp-content/uploads/2020/10/ALIPRO_Amicus_Curiae_PI_US_2_20-1.pdf
26. HEJDUKOVÁ, Georgie. Chystané zrušení podmínky kastrace při úřední změně pohlaví je výborná zpráva. Deník Referendum [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/35076-chystane-zruseni-podminky-kastrace-pri-uredni-zmene-pohlavi-jevyborna-zprava>
27. HRABA, Zdeněk. ISTANBULSKÁ ÚMLUVA: Ďábel je ale skrytý v detailu. In: Neviditelný pes [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: https://neviditelnypes.lidovky.cz/politika/istanbulska-umluva-dabel-je-ale-skryty-v-detailu.A230623_204545_p_politika_nef
28. Human Rights And Gender Identity. In: Komisař pro lidská práva OSN [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://rm.coe.int/human-rights-and-gender-identity-issue-paper-commissioned-and-publishe/16806da753>
29. CHOI, Annette. Record number of anti-LGBTQ bills have been introduced this year. CNN [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://edition.cnn.com/2023/04/06/politics/anti-lgbtq-plus-state-bill-rights-dg/index.html>
30. In böhmischen Dörfern – Dora Richters Taufeintrag gefunden. In: Lili-Elbe-Bibliothek: Trans* Bücher und Filme [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://lili-elbe.de/blog/2023/04/dora-richter-taufeintrag/>
31. International Classification of Diseases 11th Revision (ICD-11). In: World Health Organization [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://icd.who.int/browse11/l-m/en>
32. JASCHIK, Scott. Judith Butler on Being Attacked in Brazil. In: Inside Higher Ed [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.insidehighered.com/news/2017/11/13/judith-butler-discusses-being-burned-effigy-and-protested-brazil>
33. JEŽKOVÁ, Adéla. „Musel jsem si vygooglit, co to je.“ Zeptali jsme se všech poslanců a poslankyň na postoj k feminismu (Anketa) [online]. Refresher [cit. 2023-01-31]. Dostupné z: <https://refresher.cz/118215--Musel-jsem-si-vygooglit-co-to-je-Zeptali-jsme-se-vsech-poslancu-a-poslankyn-na-postoj-k-feminismu-Anketa>
34. JEŽKOVÁ, Adéla. Oplzlé výsledky na sexuologii se týkají i trans teenagerů, popisuje Králová z Transparentu (Rozhovor). Refresher.cz [online]. [cit. 2023-03-26]. Dostupné z:

- <https://refresher.cz/112833-Oplzle-vyslechy-na-sexuologii-se-tykaji-i-trans-teenageru-popisuje-Kralova-z-Transparentu-Rozhovor>
35. JONES, Jeffrey M. LGBT Identification in U.S. Ticks Up to 7.1%. In: Gallup [online]. [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: <https://news.gallup.com/poll/389792/lgbt-identification-ticks-up.aspx>
 36. KAIRYS, David, ed. The Politics of Law: A Progressive Critique. 2. USA: Pantheon Books, 1990. ISBN 0-679-73161-X.
 37. KFF/The Washington Post Trans Survey. In: Washington Post [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: https://www.washingtonpost.com/documents/dfa015fb-e64f-4eb2-9cfd-048d9e9dc108.pdf?itid=lk_inline_manual_14
 38. KOUCKÁ, Anna. „Byl to výslech. Musela jsem dokázat, že jsem dostatečně trans.“ Transgender lidé popisují své zkušenosti se sexuologem Weissem. In: Refresher.cz [online]. [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: <https://refresher.cz/134692--Byl-to-vyslech-Musela-jsem-dokazat-ze-jsem-dostatecne-trans-Transgender-lide-popisuji-sve-zkusenosti-se-sexuologem-Weissem>
 39. ABBASI, Kamila, Helena BONČKOVÁ. Kritická reflexe rozhodnutí, v němž se Nejvyšší správní soud poprvé zabýval právy transgender osob. In: Právo 21 [online]. [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: <https://pravo21.cz/pravo/kriticka-reflexe-rozhodnuti-v-nemz-se-nejvyssi-spravni-soud-poprve-zabyval-pravy-transgender-osob>
 40. LGBT-free zone. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2023-08-27]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/LGBT-free_zone#cite_note-8
 41. MEEHAN, Kasey, Jonathan FRIEDMAN, Tasslyn MAGNUSSON a Sabrina BAËTA. Banned in the USA: State Laws Supercharge Book Suppression in Schools. PEN America [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://pen.org/report/banned-in-the-usa-state-laws-supercharge-book-suppression-in-schools/>
 42. MONTAÑEZ, Amanda. Visualizing Sex as a Spectrum. In: Scientific American [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupné z: <https://blogs.scientificamerican.com/sa-visual/visualizing-sex-as-a-spectrum/#>
 43. NOVOTNÁ, Karolína. Ponižující, ale protestovat nemohu. Trans lidé kritizují praktiky při vyšetření. In: IDNES.cz [online]. [cit. 2023-03-26]. Dostupné z:

- https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/transgender-tranzice-lgbt-genderova-identita.A220505_112110_domaci_knn
44. OHCHR. Intersex people: OHCHR and the human rights of LGBTI people. In: United Nations Human Rights: Office of the High Commissioner [online]. [cit. 2023-08-24]. Dostupné z: <https://www.ohchr.org/en/sexual-orientation-and-gender-identity/intersex-people>
 45. PITOŇÁK, Michal. O sexuálních orientacích a genderových identitách: a o tom proč je nepočítat. In: Blog.respekt.cz [online]. [cit. 2023-04-25]. Dostupné z: <https://pitonak.blog.respekt.cz/o-sexualnich-orientacich-a-genderovych-identitach/>
 46. PITOŇÁK, Michal. Veřejné mínění (manželství párů stejného pohlaví). In: Queer Geography [online]. [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: <https://queergeography.cz/sexualni-obcanstvi/rovnost-manzelstvi/verejne-mineni-manzelstvi/>
 47. PODCAST: Manželství pro všechny? S Petrem Aghou o právu a drolicí se tradici. In: Akademie věd České republiky [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.avcr.cz/cs/pro-verejnost/aktuality/PODCAST-Manzelstvi-pro-vsechny-S-Petrem-Aghou-o-pravu-a-drolici-se-tradici/>
 48. Postoje veřejnosti k právům homosexuálů – duben/květen 2023. In: Centrum pro výzkum veřejného mínění [online]. Sociologický ústav AV ČR [cit. 2023-07-08]. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni/vztahy-a-zivotni-postoje/5685-postoje-verejnosti-k-pravum-homosexualu-duben-kveten-2023>
 49. RANKIN, Jennifer. Hungary passes law banning LGBT content in schools or kids' TV. In: The Guardian [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2021/jun/15/hungary-passes-law-banning-lgbt-content-in-schools>
 50. Romanian Constitutional Court Strikes Down Law Prohibiting Gender Theory in Education. The Deaconess Foundation [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.hdl.fi/en/blog/romanian-constitutional-court-strikes-down-law-prohibiting-gender-theory-in-education/>
 51. ROMANO, Aja. The right's moral panic over "grooming" invokes age-old homophobia. In: Vox [online]. [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: <https://www.vox.com/culture/23025505/leftist-groomers-homophobia-satanic-panic-explained>

52. Rozdíly mezi manželstvím a registrací. Jsme fér [online]. [cit. 2023-03-26]. Dostupné z: <https://www.jsmefer.cz/rozdily>
53. SHAUN. Andrew Tate: How to be a Real Man. YouTube [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=y6_TOFy3k6k
54. Sněmovní tisk 276/0. In: Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=9&CT=276&CT1=0>
55. Sněmovní tisk 362/0: VI.n.z. - občanský zákoník - EU. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky [online]. [cit. 2023-07-19]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=362&CT1=0>
56. SOSIN, Kate. The history behind International Transgender Day of Visibility. In: The 19th News [online]. [cit. 2023-07-02]. Dostupné z: <https://19thnews.org/2021/03/history-behind-transgender-day-of-visibility/>
57. Sterilisation. In: Trans Rights Map [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://transrightsmap.tgeu.org/home/legal-gender-recognition/sterilisation>
58. Stovka lidí se na protest líbala před ruskou ambasádou. Aktuálně.cz [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/regiony/praha/stovka-lidi-protestovala-pred-ruskou-ambasadou-libanim/r~8ce2d3d4189511e3b9570025900fea04/>
59. ŠNAJDROVÁ, Tereza a Adéla JEŽKOVÁ. Pavel Fischer před lety uvedl, že by homosexuála nejmenoval ústavním soudcem. Bylo to nešťastné uřeknutí, kaje se. In: Refresher.cz [online]. [cit. 2023-07-09]. Dostupné z: <https://refresher.cz/122589-Pavel-Fischer-pred-lety-uedl-ze-by-homosexuala-nejmenoval-ustavnim-soudcem-Bylo-to-nestastne-ureknuti-kaje-se>
60. ŠVANDOVÁ, Aster. Za hormony a zase zpátky. Zkušenosti trans holky na cestě k HRT. In: Druhá : směna [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://druhasmena.cz/clanky/za-hormony-a-zase-zpatky>
61. Terminologie. In: LGBT-zdraví.cz [online]. [cit. 2023-07-02]. Dostupné z: <https://lgbt-zdravi.cz/slovník-pojmu/>
62. THORN, Abigail. Charles Darwin Vs Karl Marx | Philosophy Tube. In: YouTube [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=rfYvLlbXj_8
63. THORN, Abigail. I Emailed My Doctor 133 Times: The Crisis In the British Healthcare System [online]. In: YouTube. [cit. 2023-03-24]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=v1eWlshUzr8&t=4137s>

64. TIDEY, Alice. Romania gender studies ban: Students slam new law as going 'back to the Middle Ages'. Euronews [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.euronews.com/my-europe/2020/06/17/romania-gender-studies-ban-students-slam-new-law-as-going-back-to-the-middle-ages>
65. Transsexuality přibývá – samotná přeměna pohlaví je ale dlouhodobý a náročný proces. Fakultní nemocnice Brno [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://www.fnbrno.cz/transsexuality-pribyva-samotna-premena-pohlavi-je-ale-dlouhodoby-a-narocny-proces/t6697>
66. TRUMAN, Jennifer L a Rachel E. MORGAN. Violent Victimization by Sexual Orientation and Gender Identity, 2017–2020. In: U.S. Department of Justice: Bureau of Justice Statistics [online]. 6/2022n. 1. [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: <https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/vvsogi1720.pdf#page=2>
67. Třetí pohlaví? Dobře, že soud odolal pokušení být všemohoucím, míní soudkyně. In: Seznam Zprávy [online]. [cit. 2023-04-14]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-treti-pohlavi-dobre-ze-soud-odolal-pokuseni-byt-vsemohoucim-mini-soudkyne-196344>
68. Věstník Ministerstva zdravotnictví č. 8/2012. Ministerstvo zdravotnictví [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: <https://www.mzcr.cz/vestnik/vestnik-c-8-2012/>
69. VIKARSKÁ, Zuzana. K nálezu (menšiny) Ústavního soudu o mužích a ženách. In: Jiné Právo [online]. [cit. 2023-04-25]. Dostupné z: <https://jinepravo.blogspot.com/2022/04/o-muzich-a-zenach.html>
70. Vyrozumění o vstoupení veřejné ochránkyně práv do řízení a vyjádření vedlejšího účastníka – veřejné ochránkyně práv. Veřejný ochránce práv [online]. [cit. 2023-07-24]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/13-20-SZD-KS_vyjadreni_pro_US.pdf
71. Vývoj zastoupení žen mezi nominovanými a zvolenými do Poslanecké sněmovny PČR. Forum 50 % [online]. [cit. 2023-01-16]. Dostupné z: <https://padesatprocent.cz/cz/statistiky-analyzy-vyzkumy/zastoupeni-zen-a-muzu-v-politice/poslanecka-snemovna>
72. What would changing the Equality Act mean for trans people and single-sex spaces? In: The Guardian [online]. [cit. 2023-08-27]. Dostupné z:

<https://www.theguardian.com/law/2023/apr/05/what-would-changing-the-equality-act-mean-for-trans-people-and-single-sex-spaces>

73. WILLIAMS, Cristian. Gender Performance: The TransAdvocate Interviews Judith Butler. In: Trans Advocate [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupné z: https://www.transadvocate.com/gender-performance-the-transadvocate-interviews-judith-butler_n_13652.htm
74. WYNN, Natalie. J.K. Rowling | ContraPoints. In: YouTube [online]. [cit. 2023-07-23]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=7gDKbT_12us&t=3895s

Seznam použitých právních předpisů

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách

Zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech a o změně některých zákonů (zákon o evidenci obyvatel)

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád)

Seznam použité judikatury

Nález Ústavního soudu ze dne 9.11. 2021, sp. zn. Pl. ÚS 2/20,

Nález Ústavního soudu ze dne 7. 6. 2022, sp. zn. II. ÚS 2460/19,

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30. 5. 2019, č. j. 2 As 199/2018–37,

Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 14. 5. 2018 č.j. 3 A 153/2017–35.

Gender a Právo

Abstrakt

V současnosti jsou výrazy pohlaví a gender předmětem mnoha diskuzí. V nedávné době se k těmto pojmům měly možnost vyjádřit i české soudy při příležitosti případu nebinární osoby, které bylo při narození přiřazeno mužské pohlaví a které byla zamítnuta žádost o změnu rodného čísla na neutrální nebo ženské, jelikož nesplnila podmínku podstoupení změny pohlaví dle platné právní úpravy – nepodstoupila chirurgický zákrok zapříčiňující znemožnění reprodukční funkce. Jinými slovy nepostoupila zákonem vyžadovanou kastraci. Nejvyšší správní soud a Ústavní soud ve svých rozhodnutích přinášejí interpretaci institutu pohlaví, jeho pojetí, vlastnostech a jeho úloze v českém právním řádu. Názory těchto vrcholných soudů v ČR jsou nejen odrazem společenského chápání problematiky změny pohlaví, ale současně společenské chápání utvářejí svým autoritativním výkladem těchto pojmů v kontextu právního řádu. Z toho důvodu je aktuální a potřebné tato rozhodnutí kriticky analyzovat, což si klade za cíl tato práce.

V první části jsou představeny kritické nástroje a myšlenky, které v druhé části slouží jako ideové zdroje kritiky soudních rozhodnutí. Jako první je představena kritická právní teorie (Critical Legal Studies) a její chápání práva ve vztahu k politice, následuje feministická právní teorie, která do právní teorie přináší koncept genderu, a jako poslední je prezentována práce Judith Butler, která mimo jiné přináší performativní chápání genderu a koncept heterosexuální hegemonie.

V druhé části jsou kriticky analyzována soudní rozhodnutí a s nimi spojená platná právní úprava změny pohlaví. První oblastí kritiky rozhodnutí je snaha zejména Ústavního soudu o depolitizaci rozhodovaného případu. Práce vychází z předpokladu Critical Legal Studie o inherentní političnosti práva a předestírá argumenty, proč rozhodnutí v rozebíraném případě nemohlo být nepolitické. Druhou oblastí kritiky je soudy předestřené esencialistické pojetí pohlaví (genderu), které je analyzováno skrze práci a teorii o genderu Judith Butler. Třetí oblastí kritiky rozhodnutí soudů je jejich argumentace obhajující nucené sterilizace, které jsou podmínkou pro změnu pohlaví. Čtvrtou oblastí kritiky je pak předpoklad binarity pohlaví, se kterým soudní rozhodnutí operují.

Diplomová práce dochází k závěru, že soudy při interpretaci pojmu pohlaví vycházejí z částečně modifikovaného biologického esencialismu. V práci jsou předloženy argumenty, že takové pojetí pohlaví a genderu vede ke škodlivé normalizaci identit, sexuality i těl všech lidí, s největším dopadem na trans* a nebinární osoby.

Tato práce se záměrně vyhýbá konkrétním preskriptivním návrhům řešení řešených problémů s ohledem na fakt, že autorem je cis muž, a má sloužit spíše jako příspěvek do širší debaty o genderu a jeho projevech v právním řádu, jelikož v této právě probíhající veřejné debatě by měly zaznívat zejména hlasy trans* a nebinárních osob, jejichž životů se výsledek té debaty týká nejvíce.

Klíčová slova: gender, trans*, feminismus

Gender and Law

Abstract

Currently, the terms sex and gender are the subject of much debate. Recently, the Czech courts have had the opportunity to comment on these terms in the case of a non-binary person who was assigned male sex at birth and whose application to change their birth number to neutral or female was denied because they did not meet the condition for undergoing a sex change under the current legislation – they did not undergo a surgical procedure that rendered her unproductive. In other words, she has not undergone the castration required by law. In their decisions, the Supreme Administrative Court and the Constitutional Court provide an interpretation of gender, its conception, characteristics and its role in the Czech legal system. The opinions of these highest courts in the Czech Republic not only reflect the social understanding of the issue of gender reassignment, but also shape the social understanding through their authoritative interpretation of these concepts in the context of the legal order. Therefore, it is relevant and necessary to critically analyse these decisions, which is the aim of this paper.

In the first part, critical tools and ideas are introduced, which in the second part serve as ideological resources for the critique of judicial decisions. First, Critical Legal Studies and its understanding of law in relation to politics is introduced, followed by feminist legal theory, which brings the concept of gender into legal theory, and last, the work of Judith Butler is presented, which brings, among other things, a performative understanding of gender and the concept of heterosexual hegemony.

The second part critically analyses the court decisions and the related legislation on gender reassignment. The first area of criticism of the decisions is the attempt, in particular by the Constitutional Court, to depoliticize the case at hand. The paper starts from the Critical Legal Studies assumption of the inherent politicisation of the law and puts forward arguments why the decision in the case under discussion could not have been non-political. The second area of critique is the essentialist conception of sex (gender) put forward by the courts, which is analysed through the work and theory of gender by Judith Butler. A third area of criticism of the courts' decisions is their reasoning in defence of forced sterilisation as a condition for gender reassignment. The fourth area of critique is the assumption of gender binary that the court decisions operate with.

The thesis concludes that the courts rely on a partially modified biological essentialism in interpreting the concept of gender. It presents arguments that such a conception of sex and gender

leads to a harmful normalization of the identities, sexualities and bodies of all people, with the greatest impact on trans* and non-binary people.

This thesis deliberately avoids specific prescriptive proposals for solutions to the issues at hand, given that the author is cis man, and therefore is intended to serve more as a contribution to the broader debate about gender and its manifestations in the legal order, as the voices of trans* and non-binary people whose lives are most affected by the outcome of that debate should be heard in this ongoing public debate.

Keywords: gender, trans*, feminism